

OD SKRITOSTI DO TOČKE NA ZEMLJEVIDU

*Socialno-prostorski razvoj
izbranih romskih naselij v Sloveniji*

Janez Pirc

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

OD SKRITOSTI DO TOČKE NA ZEMLJEVIDU – socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji

Janez Pirc

Izdajatelj: Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana
Za izdajatelja: izr. prof. dr. Sonja Novak Lukanovič

Recenzenta: doc. dr. Jaka Repič, izr. prof. dr. Jernej Zupančič

Lektoriranje: Aleksandra Repe

Oblikovanje naslovnice: Pop-up, d. o. o.

Oblikovanje, prelom: Grafično oblikovanje Jana Kuharič, s. p.

Tisk: Demat, d. o. o.

Naklada: 250 izvodov

Publikacija je del projekta »Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti«. Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete: »Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja«; prednostne usmeritve: »Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja«.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

308(497.4=214.58)

PIRC, Janez, 1978-

Od skritosti do točke na zemljevidu : socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji / Janez Pirc. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2013

ISBN 978-961-6159-45-6

268408832

“Od skritosti do točke na zemljevidu: socialno-prostorski razvoj izbranih romskih naselij v Sloveniji”

Janez Pirc

Kazalo

1. Uvod	7
2. Primerjalna analiza po regijah za izbrana romska naselja	11
2.1. Prekmurje	11
2.1.1. Demografska podoba naselij	15
2.1.2. Zgodovina naselij	15
2.1.3. Sodobne zaposlitvene možnosti prebivalstva teh naselij	21
2.1.4. Kulturne specifike in sorodstveno-prijateljske vezi oz. odnosi prebivalstva obeh naselij ter njihova športna organiziranost	22
2.1.4.1. <i>Kulturne specifike in sorodstveno-prijateljske vezi ter odnosi</i>	22
2.1.4.2. <i>Športna organiziranost v naseljih</i>	24
2.1.5. Področje izobraževanja in vzgoje	24
2.1.6. Stanje in načrti na področju infrastrukture oz. komunalno urejanje naselij	26
2.1.7. Zaključek	27
2.2. Dolenjska s Kočevsko	29
2.2.1. Demografska podoba naselij	34
2.2.2. Zgodovina naselij	36
2.2.3. Sodobne zaposlitvene možnosti prebivalstva teh naselij	41
2.2.4. Sorodstveno-prijateljske vezi in odnosi ter kulturne specifike	42
2.2.5. Področje izobraževanja in vzgoje	44
2.2.6. Sodobni prostorsko-socialni izzivi	46
2.2.7. Zaključek	48
2.3. Posavje	50
2.3.1. Demografska podoba naselij	55
2.3.2. Zgodovina naselij	56
2.3.3. Sodobne ekonomske možnosti prebivalstva teh naselij	57
2.3.4. Kulturne specifike in sorodstveno vezi	58
2.3.5. Področje izobraževanja in vzgoje	58
2.3.6. Sodobni prostorski, infrastrukturni in skupnostni procesi	60
2.3.7. Zaključek	61

2.4. Bela Krajina	63
2.4.1. Demografska podoba naselij	70
2.4.2. Zgodovina naselij	71
2.4.3. Sodobne ekonomske možnosti prebivalstva teh naselij	74
2.4.4. Kulturne specifike in sorodstvene vezi ter odnosi	74
2.4.5. Področje izobraževanja in vzgoje	76
2.4.6. Sodobni prostorski in infrastrukturni procesi v naseljih	76
2.4.7. Zaključek	79
3. Skupne značilnosti razvoja obravnavanih romskih naselij	80
4. Zaključek	87
5. Literatura in viri	90
6. Seznam prilog	95
7. Imensko in stvarno kazalo	96

1. Uvod

Predvsem zaradi specifik načina življenja Romov, njihove zgodovine, kulture in odnosov z večinskim okoliškim prebivalstvom, so romska naselja v Sloveniji v primerjavi z ostalimi relativno mladega nastanka. Z razliko od (delov) naselij večinskega prebivalstva pri teh ni šlo¹ za planski ali sistemski pristop razvijanja in širjenja naselij. Poleg tega pa so (bila) romska naselja in seveda njihovi prebivalci z več vidikov marginalizirani ter zelo pogosto tudi skriti element slovenske kulturne krajine. Zaradi poselitvenih oziroma demografskih vzrokov vsa ta naselja praktično beležijo veliko intenziteto prostorskih in družbenih dinamik. Mednje štejemo (hitro) prostorsko in demografsko rast naselij ter spreminjanje možnosti in okoliščin za integracijo romskega prebivalstva v vse plasti družbe. To prinaša največkrat zlasti velike socialne, ekonomske in okoljske izzive ter vprašanja za ožji in širši prostor romske poselitve.

Poleg teh posebnosti pa je pri romski poselitvi v Sloveniji, tako pri splošni javnosti kot pri političnih in strokovnih krogih, pogosto spregledana velika pestrost tega področja. Analiza velike medsebojne raznolikosti bivanjsko-prostorskega in socialnega položaja Romov v Sloveniji, hkrati pa tudi opozarjanje na stične točke na tem področju, je tako eden glavnih namenov tega dela. Splošno se največkrat poenostavljeno govori le o Romih ter o njihovi poselitvi v Prekmurju in na Dolenjskem, pri čemer naj bi imel položaj Romov in njihovih naselij v prvi regiji pozitivni, v drugi pa negativni predznak.

Tu želimo opozoriti tudi na velike razlike znotraj regij samih. Eden od namenov, povezanih s tem je še izpostaviti pozitivne primere reševanja problemov tega področja ter predstaviti predloge potencialnih ukrepov za naprej. Ob prvi zadevi je treba ugotoviti, kateri so bili dejavniki (tako zunanji kot notranji²), ki so pripeljali do pozitivnih trendov v določenih romskih naseljih in kako bi do tega lahko prišli tudi v primerih, kjer takšnega razvoja (še) ni.

Ob študijah romske poselitve v Sloveniji se redno srečujemo tudi z izrazom *romsko naselje*, zato je treba na tem mestu opozoriti še na kritične vidike tega termina. Danes gre že za ustavljen termin, ki ga uporabljata referenčna avtorja na tem področju, kot sta denimo Štrukljeva in Zupančič. Hkrati pa je nejasen in v mnogih pogledih sporen, kot

1 Nedavno so se začele postopoma pojavljati posamezne izjeme na tem področju.

2 Z zunanjimi dejavniki mislimo na tiste, ki izvirajo izven romske skupnosti, z notranjimi pa na tiste, znotraj skupnosti.

opozarja tudi Zupančič, a ob tem dodaja, da gre sedaj že za uveljavljen tehnični termin in da se boljšega izraza za enkrat še ni našlo (Zupančič 2011, 15). Pri tem pojmu je mišljena naselbinska enota s pretežno romskim prebivalstvom, a hkrati nobena izmed teh enot ne ustreza statistični kategoriji »naselja«³ (Zupančič 2007, 220; Zupančič 2011, 15). Lahko ima obliko samostojnega naselja ali zaselka, v večini primerov pa gre za del naselij, kjer je večinsko prebivalstvo neromskega izvora in pogosto niti nima hišnih števil ali pa je ta numeracija »neobičajna«⁴ (Zupančič 2011, 15; Komac 2007, 17). Zaradi tega bi bilo gotovo ustrežnejše uporabiti izraz *naselje z romskim prebivalstvom*. A takšnih je v praksi v Sloveniji še mnogo več, saj bi dejansko pod ta izraz šteli vsako naselje, v katerem živi vsaj en predstavnik romske narodnosti. Tako smo se zaradi omenjene ustaljenosti pojma romsko naselje ter zaradi dilem, ki bi jih odprl tudi pojem naselje z romskim prebivalstvom, odločili za rabo termina romsko naselje.

Eden glavnih problemov ob proučevanju romske skupnosti in njene poselitve v Sloveniji še naprej ostaja, da o tej skupnosti obstajajo samo redke študije, ki so se teh področij lotile sistematično in detajlno na ravni cele države, saj se ob romski tematiki večinoma navaja bodisi parcialne, preveč splošne ali pa zastarele podatke. Obstaja nekaj redkih izjem, med katerimi so v zadnjih letih dela Jerneja Zupančiča oziroma Strokovne komisije⁵, kateri ta predseduje⁶, podatki študije Urada za narodnosti⁷ ter tudi prenovljena izdaja monografije Pavle Štrukelj⁸.

Pri naši raziskavi so nam kot vodilo služila naslednja delovna vprašanja:

- Kateri dejavniki ali kakšne okoliščine so botrovale k nastanku posameznega romskega naselja oz. obravnavanih romskih naselij?;
- Katera so ključna gibalna ekonomsko-socialnih in prostorskih sprememb v naseljih, kjer živijo Romi v Sloveniji?;
- Kateri oz. kakšni so glavni sodobni izzivi v teh okoljih?

Glavni cilj raziskave je bil pridobiti globlje razumevanje bivanjsko-prostorskih procesov in položaja slovenskih Romov na primeru analize izbranih romskih naselij. Poleg tega pa so s tem povezani še naslednji cilji:

- Pridobiti podrobnejše demografsko-prostorske kvantitativne in kvalitativne podatke za izbrana romska naselja v Sloveniji;
- Narediti primerjalno študijo teh naselij;
- Skušati definirati potencial nadaljnega razvoja teh naselij.

Raziskava je bila izvedena v sklopu projektne aktivnosti *Zgodovinska analiza demografskega in prostorskega razvoja ter analiza sedanje demografske strukture naselij z romskim prebivalstvom v Sloveniji*, ki se je osredotočala na proučevanje socio-geografskih procesov in značilnosti v izbranih naseljih z romskim prebivalstvom v Sloveniji nekoč in danes. Projekt se je sicer primarno ukvarjal s področjem izobraževanja, a je bil določen poudarek

3 Izjemi sta romsko naselje Pušča v občini Murska Sobota (Rudaš in Svet ... 2011, 7–9) ter romsko naselje Kerinov Grm v občini Krško (*SI-Stat* 2012).

4 Primeri »neobičajne« hišne numeracije so denimo romska naselja Hudeje v občini Trebnje, Boriha v občini Metlika in Gazice v občini Brežice. V teh ima od vseh stanovanjskih enot samo ena stavba hišno številko.

5 Celo ime: Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. Ustanovljena je bila leta 2006 v okviru Ministrstva za okolje in prostor.

6 Zupančič (2007, 2010 in 2011).

7 *Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji* (2005).

8 Štrukelj (2004).

dan tudi na vzgojno-izobraževalnem področju ter na kulturnih posebnostih analiziranih naselij.

Za raziskavo je bilo izbranih 14 romskih naselij, kjer je bilo v obdobju od avgusta 2011 do novembra 2012 izvedeno terensko delo. V teh naseljih je bilo izvedenih 37 polstrukturiranih intervjujev. Glavnino intervjuvancev so predstavljali prebivalci omenjenih naselij,⁹ vzorec pa smo oblikovali s pomočjo metode snežne kepe s korekcijo. Poleg teh posameznikov so bili, če je le bilo možno, opravljeni tudi intervjuji z občinskimi romskimi svetniki v občinah, kjer leži teh 14 romskih naselij.¹⁰ Tem kvalitativnim podatkom so bile dodane izjave, posredovane s strani nekaterih lokalnih poznavalcev romskega področja. Bili so dopolnjeni še s sistematično pridobljenimi kvantitativnimi podatki, dostopnih pri centrih za socialno delo (CSD), ki so pristojni za območja, kjer ležijo romska naselja, pri bližnjih osnovnih šolah (OŠ) in Ministrstvu za šolstvo in šport.¹¹ Za celostnejšo sliko tega področja so bile uporabljene tudi izbrane ugotovitve iz ustrezne literature.

Za analizo je bilo izbranih 14 romskih naselij, kar predstavlja dobrih 13 odstotkov vseh tovrstnih naselij v Sloveniji.¹² Izbrana so bila v štirih slovenskih regijah s tradicionalno romsko poselitvijo:

- Prekmurje (Serdica – Ljubljana, Vanča vas - Borejci),
- Dolenjska s Kočevsko (Smrekec, Hudeje, Željne),
- Posavje (Drnovo, Kerinov Grm, Gazice - Krušče),
- Bela Krajina (Boriha-Rosalnice, Dolnje Dobravice, Gaugen Hrib – Križevska vas, Gradac, Kanižarica – Jama, Svržaki).¹³

Do izbora naselij je prišlo v prvi vrsti zaradi večjih medsebojnih kulturno-jezikovnih in zgodovinskih razlik Romov iz Prekmurja in tistih iz jugovzhodne Slovenije. Znotraj jugovzhodne Slovenije je do še podrobnejše geografske razdelitve prišlo zaradi svojstvenih kulturno-zgodovinskih značilnosti in razvoja posameznih manjših regij, kljub temu da so tamkajšnji Romi jezikovno in tudi rodbinsko v veliki meri tesno povezani.

Tako je ločeno predstavljeno Posavje, kjer so se Romi začeli (dokumentirano) stalno naseljevati s priseljevanjem iz južnejših in zahodnih območij Dolenjske in Bele Krajine, kjer so živeli že prej. Seveda je jasne meje med naselitvenimi območji dolenjskih ter posavskih Romov zaradi medsebojne geografske bližine, sodobnih sorodniških vezi ter tudi njihove relativne numerične majhnosti, težko potegniti. Ravno tako je bila zaradi obmejnosti in relativno velike stopnje tradicionalne večkulturnosti posebej izpostavljena še Bela Krajina in tamkajšnja naselja z romskim prebivalstvom.

Ravno osredotočanje dela na dve manjši, a pomembni regiji romske poselitve, ki sta v tem oziru pogosto znanstveno, politično in medijsko prezrti – to je na Posavje in na Belo Krajino – je ena od njegovih posebnosti. Poleg tega se v okviru primerjalne analize prvič podrobneje obravnava 9 romskih naselij, ki so bila do sedaj znanstveno slabo poznana oz. raziskana. To so: Serdica – Ljubljana, Željne, Drnovo, Gazice oziroma Krušče, Dolnje

9 Od intervjuvanih je bilo 23 moških in 14 žensk. Nad 50 let sta bili stari skoraj dve tretjini intervjuvancev, 67,6 odstotka, med 31 in 50 let ter do 30 let pa sta obsegala enaka deleža intervjuvanih – vsak po 16,2 odstotka.

10 Samo v dveh od sedmih primerov ti romski občinski svetniki hkrati niso bili tudi prebivalci izbranih analiziranih romskih naselij. V teh dveh primerih so bile od njiju pridobljene samo posamezne izjave.

11 Vsi kvantitativni podatki so bili pridobljenih preko omenjenih institucij v letu 2011.

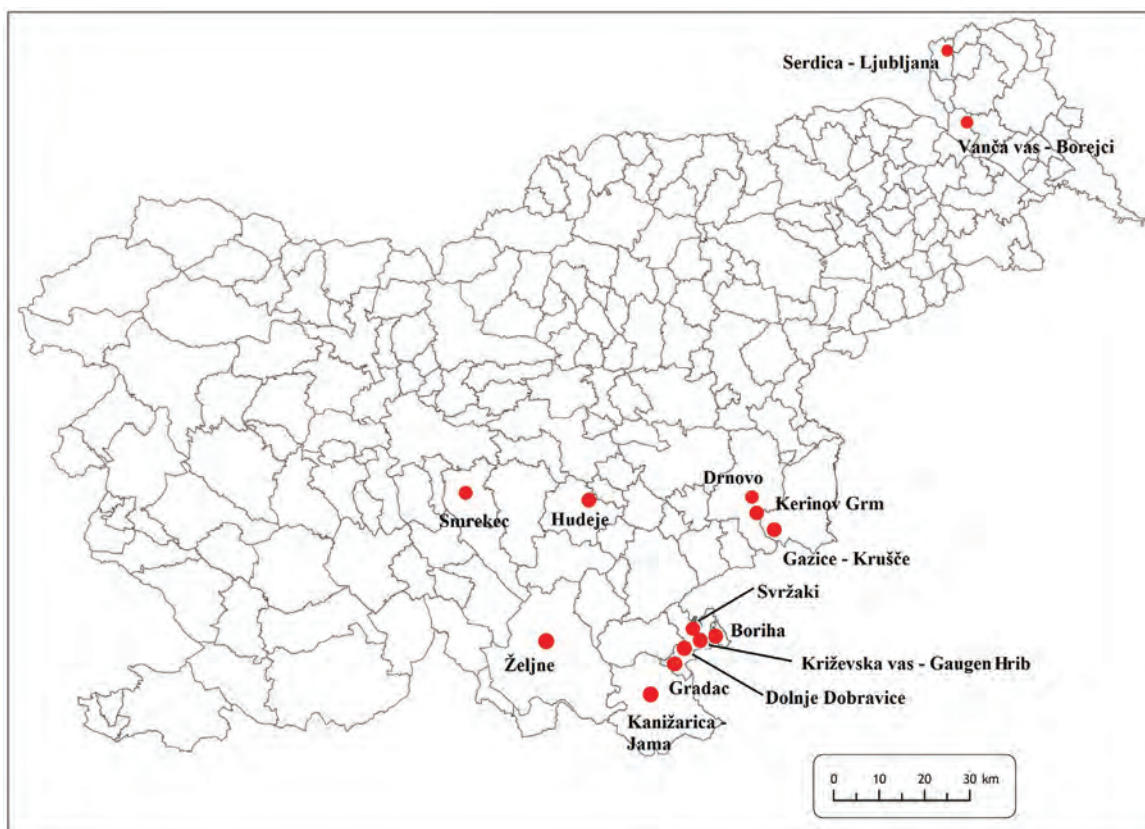
12 Glede na seznama 105 oziroma 106 romskih naselij po Zupančiču (2007, 244–247; 2010, 28–35).

13 Detajli izbora naselij znotraj posameznih regij so navedeni v posameznih regionalnih poglavjih monografije.

Dobravice, Gaugen hrib - Križevska vas, Gradac, Svržaki ter Kanižarica – Jama.¹⁴ Ob sami raziskavi smo se ob terenskem delu srečali s še eno posebnostjo, lahko smo namreč intervjuvali tudi posameznike, ki so bili v posameznih naseljih še prvi naseljenci ali pa njihovi potomci (otroci ali vnuki). To je v praksi pomenilo, da smo lahko pridobili marsikatero informacije o spremembah in procesih v romskih naseljih za njihov celotni časovni okvir tako rekoč iz prve roke, od samega začetka stalne naselitve in ustanovitve nekega naselja do danes.¹⁵

V nadaljevanju monografije sledijo regionalna poglavja, ki skušajo biti strukturirana čim bolj enotno, zaradi regionalno-lokalnih specifik pa se med njimi vseeno pojavljajo določene razlike. V vsakem poglavju se v uvodnem delu naprej dotaknemo specifik posameznega romskega naselja, ki so botrovale njegovemu izboru za analizo, predstavljena pa je tudi njegova vloga in lega znotraj obravnavane regije. Sledijo podpoglavja, ki analizirajo demografske aspekte teh naselij, njihovo zgodovino, sodobne ekonomske možnosti prebivalstva proučevanih naselij, kulturne specifikke ter sorodstvene vezi tega prebivalstva, področje vzgoje in izobraževanja ter predvsem področje sodobnih prostorskih, infrastrukturnih in skupnostnih procesov teh naselij.

Zemljevid 1: Lega izbranih romskih naselij v občinah Slovenije

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije.

14 Ob tem ni presenetljivo, da so znanstveno in splošno bolj poznana skoraj izključno samo (demografsko) večja romska naselja.

15 Kaj takšnega bi bilo za večino neromskih naselij v Sloveniji zaradi njihove večje starosti seveda nemogoče.

2. Primerjalna analiza po regijah za izbrana romska naselja

2.1. Prekmurje

V Prekmurju sta bili za analizo izbrani dve, vsaj po geografski legi precej različni romski naselji: Vanča vas – Borejci in Serdica – Ljubljana. Prvo namreč leži v osrednjem, ravninskem delu, drugo pa na gričevnatem delu Prekmurja – na Goričkem, kar je bil eden od razlogov za izbor. Drugi pomembni razlog je, da sodita med največja romska naselja v prekmurski regiji in ju kot takšni označujejo potencialno še bolj pestre družbeno-prostorske dinamike, ki so bile predmet zanimanja te raziskave. Po Zupančičevih podatkih (2007, 244–245; 2010, 28–30) je Vanča vas – Borejci poleg Pušče sploh največje romsko naselje v Prekmurju, medtem ko v primeru Serdice – Ljubljane to velja za območje Goriškega. Poleg tega je vsaj v primeru slednjega naselja razlog za njegov izbor za to analizo tudi njegova dosedanja odsotnost oziroma neraziskanost v okviru znanstvenih analiz.

Serdica – Ljubljana leži v občini Rogašovci, nedaleč stran od ceste, ki povezuje naselji Rogašovci in Kuzma. Naselje leži dober kilometer južno od državne meje z Avstrijo. Serdica kot celotno naselje je dejansko sestavljeno iz več zaselkov, kot je značilno tudi za poselitve drugod po Goričkem, in romsko naselje Serdica – Ljubljana je le eno izmed njih. Razen južnega obrobja, je naselje v celoti obkroženo z gozdom in večinsko ležeče v plitkejši kotanji, tako da je pretežno skrito za oko zunanjega obiskovalca. Le nekaj sto metrov proti zahodu, na drugi strani omenjenega gozda, leži še eno romsko naselje omenjene občine, Sotina – Maribor. V tem primeru gre torej po Josipoviču in Repolusku (2003, 148) za t. i. zaprti ali skriti tip romske poselitve, ki je značilen za Goričko. Za ta tip poselitve je med drugim značilna obdanost naselja z gozdom in njegova lega v gozdnatih dolinah, posredno pa se s takšno lociranostjo nakazuje tudi na nezaželenost in ogroženost romskega prebivalstva v odnosu do ostalih okoliških prebivalcev (ibid.).

Lega naselja Vanča vas – Borejci pa je fizično-geografsko in tudi vizualno nasprotna Serdici – Ljubljani. Naselje leži sredi kmetijskih površin – polj in travnikov – ob cesti, ki povezuje naselja Vanča vas, Rankovci in Borejci, vsa ležeča v občini Tišina. Po Josipoviču in Repolusku (2003, 148) je to t. i. odprti tip poselitve, značilen za Ravensko in Dolinsko. Formalno gre pri tem romskem naselju sicer za dve ločeni naselji, za Vančo vas in za

Borejce,¹⁶ ležeči na južni oz. severni strani omenjene ceste. Po pripovedovanju domačinov gre tudi v tem primeru za nekoliko manj kakovostno zemljišče, saj je bilo v preteklosti občasno izpostavljeno tudi poplavam.¹⁷

Zemljevid 2: Lega romskih naselij Serdica – Ljubljana in Vanča vas - Borejci znotraj prekmurskih občin

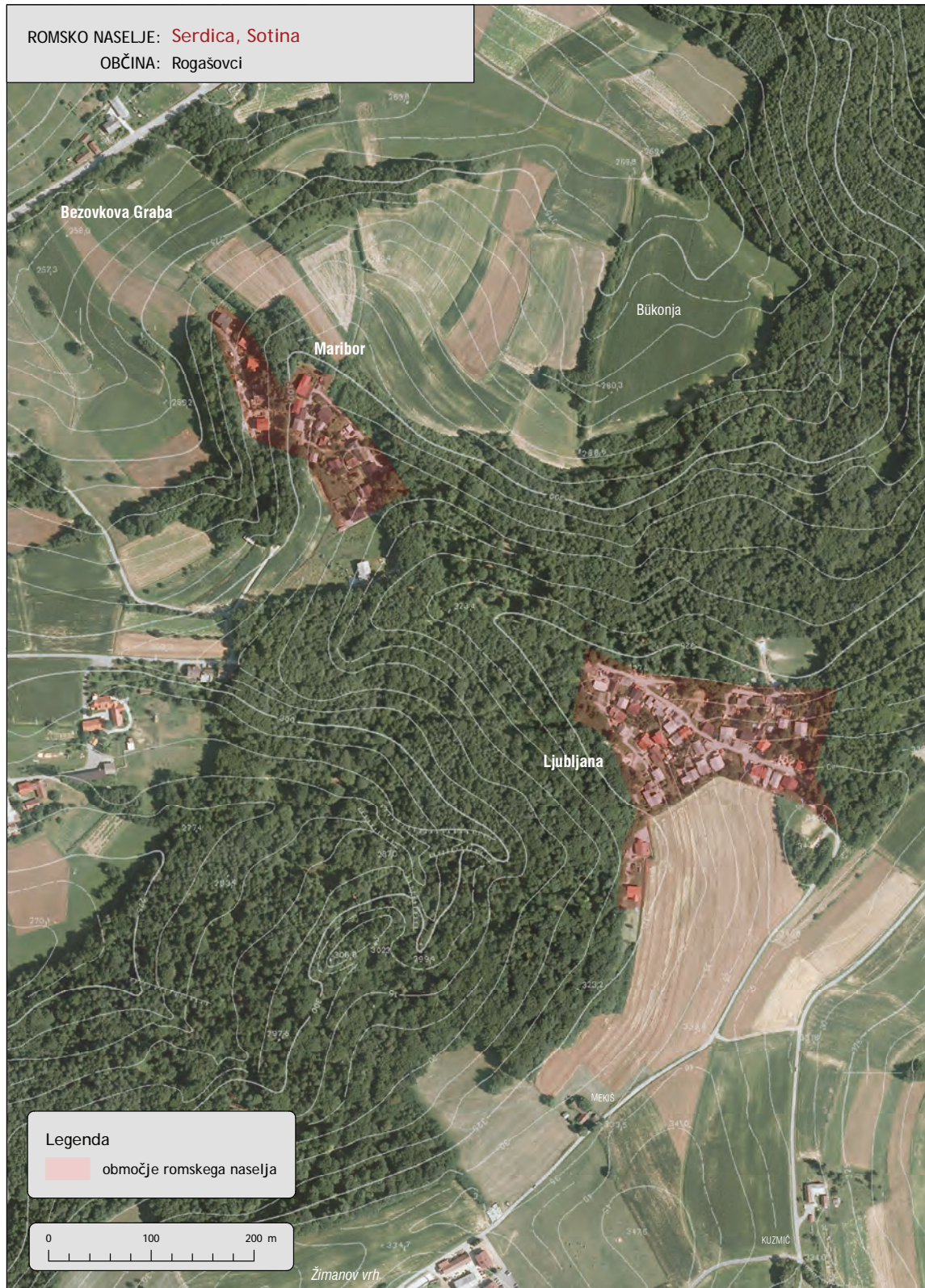

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije.

16 Šumi in Josipovič (2008) ter Ivanc (2008) se za to naselje poslužujejo poimenovanja Ojtina, ki naj bi ga uporabljal okoliški prebivalci. Domačin iz Vanče vasi – Borejcev, Slavko Cener, tamkajšnji romski občinski svetnik je za to ime omenil, da je s strani okoliških prebivalcev le zelo redko uporabljeno.

17 Intervjuvanka št. 3, Vanča vas – Borejci; Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

Zemljevid 3: Topografski načrt romskega naselja Serdica – Ljubljana in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 4: Topografski načrt romskega naselja Vanča vas – Borejci in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

2.1.1. Demografska podoba naselij¹⁸

V naselju Serdica – Ljubljana živi po ocenah tamkajšnjega občinskega svetnika okoli 150 Romov, kar je 32 družin.¹⁹ To je 4,7 odstotka celotnega prebivalstva občine Rogašovci po podatkih za leto 2012 (*SI-STAT 2012*)²⁰. Po ocenah Zupančiča (2007, 244) oz. Strokovne skupine (Zupančič 2010, 29) živi v omenjenem naselju 131 oz. 180 Romov. V primerjavi s podatki, ki jih je na osnovi terenskega dela navaja Zadravec (1991, 81), od leta 1985 prebivalstvo Serdice – Ljubljane do danes ni bistveno naraslo, saj naj bi omenjenega leta naselje štelo 142 Romov. V tej občini živijo Romi še v petih naseljih, njihovo skupno število pa se giblje med 397 (Zupančič 2007, 244) in 474 (Zupančič 2010, 29) oz. okoli 450 v 90 hišah.²¹ Po podatkih sedaj že dobro desetletje starega popisa prebivalstva iz leta 2002, ki je zadnji, za katerega so dosegljivi podatki o narodnosti in maternem jeziku, je v občini Rogašovci prišlo do največje diskrepance med omenjenima spremenljivkama med vsemi prekmurskimi občinami, kjer živijo Romi. Samo 51 prebivalcev se je opredelilo za Rome, medtem ko je romščino kot materni jezik opredelilo 163 posameznikov (*SI-Stat 2012*).²²

V Vanči vasi – Borejcih živi po ocenah okoli 400²³ oz. 365 Romov²⁴ (Zupančič 2007, 244; Zupančič 2010, 30). To je hkrati edino romsko naselje v občini Tišina, njegovi prebivalci pa so leta 2012 glede na prvo oceno šteli okoli 9,7 odstotka vsega prebivalstva občine (*SI-STAT 2012*)²⁵. Po Zadravčevih podatkih je leta 1985 v naselju živel 333 Romov (Zadravec 1991, 81), medtem ko je po popisnih podatkih za leto 2002 bilo število opredelitev za romsko nacionalnost in materni jezik skoraj identično, le 86 oz. 84 (*SI-Stat 2012*), kar je za skoraj petkrat manj od prej omenjenih ocen.

2.1.2. Zgodovina naselij

Območje občine Rogašovci, kjer leži naselje Serdica – Ljubljana, je že tradicionalno etnično in versko dokaj pestro, kar zaradi obmejnosti in prehodnosti tega prostora v smeri proti Avstriji in Madžarski ni presenečenje. Poleg Slovencev in Romov, je tam do konca druge svetovne vojne živel tudi nekaj sto pripadnikov nemško govoreče skupnosti, manjši delež prebivalstva pa je tudi evangeličanske veroizpovedi (*Krajevni leksikon Dravske banovine* 1937, 462). Tudi tamkajšnja romska skupnost ima relativno mešan izvor. Tako so se prve romske družine – v začetku naj bi šlo samo za dve rodbini – sem priselile z

18 V tem poglavju za obe naselji nismo mogli upoštevati tudi ocen o številu in demografski strukturi romskega prebivalstva s strani pristojnega CSD Murska Sobota, saj je to imelo na voljo le zastarele in močno pomanjkljive tovrstne ocene.

19 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci.

20 V tem primeru je bila ocena romskega svetnika primerjana s podatki, ki se nanašajo na število prebivalstva celotne občine po stanju 1. 1. 2012.

21 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci.

22 O možnih razlogih za (tako) nizke stopnje samoopredelitve za romsko etničnost v Sloveniji na sploh pišejo Josipovič (2009, 231–232) ter Josipovič in Repolusk (2003, 146–47).

23 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

24 V delu naselja, ki formalno spada pod Vančo vas, je po teh ocenah živel 291 Romov, v delu pod Borejci pa 74 Romov (Zupančič 2007, 244; Zupančič 2010, 30).

25 V tem primeru je bila ocena romskega svetnika primerjana s podatki, ki nanašajo na število prebivalstva celotne občine po stanju 1. 1. 2012.

območij današnje Avstrije in Madžarske.²⁶ Kot piše Štrukljeva (2004, 46, 66), so se Romi ob severni meji Prekmurja priselili z območja Avstrije – z Gradiščanske - že v času Marije Terezije.²⁷ Prvo dokumentirano omembo Romov na območju Serdice predstavlja popis Romov iz obdobja Jožefa II. iz leta 1781 (Šiftar 1970, 36).

Kot kažejo zgodovinske dokumentirane omembe v matičnih knjigah v zvezi z bivališči in etnično označbo, so Romi tega dela zahodnega Goričkega v 19. stoletju večinoma živeli še v gozdovih in se pomikali po območju današnje občine Rogašovci (Štrukelj 2004, 45). Prve omembe rojstev Romov v matičnih cerkvenih knjigah s tega območja je bilo moč zaslediti leta 1831, konkretno iz Serdice pa leta 1868 (ibid., 44). Do stalne romske naselitve na območju današnjega naselja je prišlo po pisanju Šiftarja (1970, 58) okoli leta 1880, ko so se tja naselili iz bližnjega Svetega Jurija. Že nekaj let po naselitvi so začeli od bližnjih kmetov odkupovati zemljišča (ibid.). Prve romske hiše so bile t. i. tučence, narejene iz ilovnate zmesi, kjer so bile stranice dolge okvirno 4 x 4 ali 5 x 5 metrov (ibid., 159).²⁸ O dokaj hitrem naraščanju števila prebivalstva v Serdici pričajo podatki o popisih prekmurskih Romov, ki jih navaja Štrukljeva (2004, 52, 54, 57): leta 1921 je tam živelo 23, leta 1928 38, leta 1961 pa 73 Romov. Po podatkih iz leta 1971 je v naselju živelo 12 romskih družin in že takrat je več tamkajšnjih moških in žensk delalo v sosednji Avstriji²⁹ (ibid., 102, 293). Po besedah lokalnega romskega svetnika je »pred okoli tridesetimi leti« romska naselja v Serdici, sosednji Sotini in na območju sosednje občine Kuzma preimenoval ali imensko dopolnil tamkajšnji šaljivi »rajonski« miličnik. Tako naj bi jim v skladu z njihovo velikostjo, domnevnimi značilnostmi in lokalno pomembnostjo dodal karikirna imena Ljubljana, Maribor in Jesenice.³⁰

26 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci. Šiftar (1970: 58) piše, da so se priselili iz naselja Jennersdorf – Ženavci na Gradiščanskem ter iz Szentgotthárda - Monoštra v Porabju. Del romskih družin, ki živijo ob severni prekmurski meji, izvirajo po pisanju Štrukljeve (2004, 66) tudi iz skupine Sinto.

27 O zgodovinskem regionalnem izvoru različnih romskih skupin se mdr. da sklepati tudi iz njihovih priimkov – kot o tem piše za primer prekmurskih Romov Štrukljeva (2004, 34–46, 65–66).

28 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci.

29 Zahodni del Goričkega oziroma v občini Rogaševci beležijo tradicijo dela v Avstriji še iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Vzroke je treba iskati v ekonomski marginalizaciji oziroma neperspektivnosti regije (*Krajevni leksikon Dravske banovine* 1937, 462; Perko & Orožen Adamič 1998, 552).

30 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci. Za naselje Jesenice sicer ni poznano, da bi se tudi to ime širše uveljavilo oziroma, katero naselje naj bi to sploh bilo.

Zemljevid 5: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Serdica – Ljubljana (1987-2009)³¹

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

31 Obdobje je bilo izbrano glede na dostopne letalske posnetke iz različnih let za to območje.

Arhivski podatki kažejo, da Romi v ožji regiji okrog romskega naselja Vanča vas – Borejci živijo že okoli 150 let. Ti podatki pa so nepopolni, saj so cerkvene knjige iz bližnje tišinske cerkve zgorele v požaru.³² Kot pravi lokalni romski svetnik, so se na tem območju nekje v obdobju 1830–1850 naselili »Cingari«³³, vendar stari cerkveni dokumenti ne navajajo celih imen posameznikov oz. so pri tem površni (Štrukelj 2004, 45).³⁴ Med ustanovitelji romskega naselja na območju Vanče vasi in Borejcev naj bi bili po pisanju Šiftarja (1970, 52) v drugi polovici 19. stoletja potomci ustanoviteljev Pušče iz rodbine Horvat. Pred naselitvijo so bile mnoge družine še potujoče (Štrukelj 2004, 98). Za območje župnije Tišina lahko zasledimo prvi vpis o rojstvu romskega otroka že iz leta 1746 (Šiftar 1970, 49). Podatki cerkvenih matičnih knjig omenjajo prva rojstva Romov z območja Borejcev za leto 1853. Sicer ti dokumenti za tišinsko območje v 19. stoletju kažejo na več t. i. ciganskih porok; »ne poročajo se istega rodu, temveč si poiščejo partnerja iz druge skupine« (Štrukelj, 39–40, 43, 97). Tudi v tem naselju so bili Romi prvotno priseljeni iz različnih regij. »Cenerji in Müllerji z območja Avstrije, Kovači (Kovácsi) in Šarkeziji (Šarközi) z Madžarske, del Romov pa iz Baranje.« Kot se spomni tamkajšnji romski svetnik, so bili tisti, ki so se priselili iz madžarske smeri, po poklicu brusilci.³⁵ Dva intervjuvanca pa sta tudi omenila, da ona sama oz. vsaj eden od njunih staršev izvira z območja današnje Hrvaške.³⁶

Prvotno je na ozemlju romskega naselja stal akacijev gozd,³⁷ dokler niso postavili prvih hiš. Kot je bilo že omenjeno, je tamkajšnje širše zemljišče, na severni strani naselja, občasno poplavno zaradi potoka Ledava. To se je dogajalo pogosteje, preden so ta tok, slaba dva kilometra severno od naselja, regulirali in naredili jezero pri Kraščih.³⁸ Zemljišča od okoliških kmetov, »pavrov«, so začeli Romi kupovati že v začetku 20. stoletja.³⁹ Kot je omenil sogovornik, eden najstarejših prebivalcev Vanče vasi – Borejcev, je bila njegova mama prva oseba, ki se je po stalni naselitvi rodila na območju romskega naselja leta 1905.⁴⁰ Drugi prebivalci naselja so bili po njegovih besedah takrat še priseljeni tja.⁴¹ Najstarejša ulica v naselju je bila tista na vzhodnem koncu današnjega naselja, ki poteka v smeri severozahod-jugovzhod.⁴² Število prebivalcev Vanče vasi – Borejcev je bilo leta 1921 99 in 7 let kasneje 89 (Štrukelj 2004, 52, 54). Da je bilo to že v predvojnem obdobju za Puščo drugo največje romsko naselje v Prekmurju, posredno govorijo tudi omembe »več« in »precej stalno naseljenih ciganov« na območju vasi Borejci in Vanča vas v Krajevnem leksikonu Dravske banovine (1937, 457, 464).

32 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

33 Iz tega izraza naj bi izviral tudi pogost priimek med tamkajšnjimi Romi, Cener (Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina).

34 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

35 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina. Štrukljeva (2004, 97-98) med prvimi naseljenci v naselju omenja še Rome s priimkom Horvat.

36 Intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci; Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

37 Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

38 Intervjuvanka št. 3, Vanča vas – Borejci.

39 Do okvirno takrat je v približno en kilometer vzhodno od Vanče vasi – Borejcev obstajalo še romsko naselje v Kupšincih (1970, 54–55).

40 Šiftar (1970, 55) sicer omenja, naj bi do prvega rojstva na območju romskega naselja Vanča vas prišlo dve leti kasneje, 1907, ko je Marija Horvat rodila hči v gozdu Vanča vas.

41 Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

42 Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci. To je razvidno tudi s topografske karte iz leta 1937, ki prikazuje širše murskosoboško območje (*Topografska* 1949).

Okoli leta 1900 oz. v prvih letih 20. stoletja so v naselju obstajala še bivališča, ki so bila pol pod zemljo, še pred tem pa so se tam pojavile tudi že prej omenjene t. i. tučence (Štrukelj 2004, 152, 159). V naselju so potem začeli postavljati t. i. cimprače, lesene hiše iz ene vrste šib, ki pa so jih ometali z ilovnato malto (ibid, 160)⁴³. Prve hiše v naselju so imele samo en velik skupni prostor. Kasneje se je od tega začelo ločevati kuhinjo in več sob.⁴⁴ V 30. in 40. letih 20. stoletja so bile v naselju samo okoli 4 skromne hiše. Prebivalci so jih zidali sami, v njih pa je prebivalo več družin.⁴⁵

Za obdobje druge svetovne vojne sta v zvezi s tem romskim naseljem zanimivi dve omembi s strani lokalnega romskega svetnika, ki se sklicuje na tamkajšnje zgodovinsko izročilo. Prva se nanaša na začetek vojne, ko naj bi bil v aprilu 1941 prav domačin Ivan Cener prvi v Prekmurju, ki je streljal proti nemškemu okupatorju. Takoj po koncu vojne pa so imeli pripadniki Rdeče armade, »Rusi«, do tamkajšnjih Romov dober odnos. Ko so se iz Prekmurja umikali, so jim med drugim dali tudi oblačila in hrano.⁴⁶

V naselju je glede na pričevanja intervjuvancev že vsaj od prve polovice 20. stoletja dalje prisotna tradicija sezonskega in začasnega dela bodisi pri okoliških kmetih ali pa v tujini. Kot je pripovedoval eden od intervjuvancev, so se z delom pri kmetih tamkajšnje romske ženske naučile veliko gospodinjskih opravil in standardov.⁴⁷ Po drugi strani pa so najstarejši prebivalci vasi omenili tudi lastne izkušnje dela v tujini denimo še v obdobju druge svetovne vojne.⁴⁸ Po spominih romskega občinskega svetnika so se v naselju tudi že tradicionalno ukvarjali s pletenjem košar,⁴⁹ o čemer piše že Štrukljeva (2004, 123–125). Po drugi svetovni vojni se je pletarstvo v Vanči vasi – Borejcih razmahnilo (ibid., 123). »Tovornjak je v vas pripeljal šibe. Ženske in otroci so potem luščili veje, moški pa pletli. Iz brez se je delalo metle, iz listov koruze cekarje.« Poleg tega so se tamkajšnji Romi ukvarjali tudi z nabiranjem in prodajo zelišč.⁵⁰

V prvih letih po drugi svetovni vojni pa je, tako kot tudi iz nekaterih drugih (robnih) delov Slovenije⁵¹, prišlo do manjšega števila ekonomskih sezonskih ali začasnih emigracij proti območju Vojvodine, Baranje in vzhodne Slavonije. Šlo je začasne selitve zaradi sezonskega dela v kmetijstvu na območjih, od koder so se pred tem izselili ali so bili izgnani podonavski Nemci. O takšnih osebnih izkušnjah so govorili trije intervjuvanci starejše generacije.⁵² Štiri družine iz naselja so se po vojni, nekje v obdobju 1946–48, preselile v nekdanje nemške vasi, tedaj že državna posestva v Vojvodini, vendar njihovo bivanje tam

43 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina. V času izvajanja raziskave, leta 2011, je v naselju, na borejski strani stala samo še ena takšna hiša, za katero je tamkajšnji občinski svetnik omenil tudi idejo, da bi v njej nekoč lahko postavili muzej (Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina).

44 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

45 Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

46 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

47 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

48 Intervjuvanka št. 3, Vanča vas – Borejci.

49 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

50 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

51 Takšen primer je omenjen npr. tudi za vasi Bojanci, Marindol in Paunoviči v južni Beli Krajini (Komac et al. 2012, 83).

52 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

ni trajalo dolgo, domnevno zato, ker »se je [pri oblasteh] izvedelo, da gre za Rome«⁵³ (Štrukelj 2004, 89; Komac 2005, 140–141).

Bivalne in socio-ekonomske razmere so bile vsaj do začetka 60. let 20. stoletja v naselju slabe, hkrati pa so bili Romi tudi zaničevani in marginalizirani s strani okoliškega prebivalstva. Glede na pripovedi intervjuvancev⁵⁴ in pisanje Štrukljeve (2004, 98) lahko rekonstruiramo, da zidanih hiš in elektrike takrat v vasi še ni bilo, v naselju je bilo polno blata, za črpanje pitne vode pa je bilo treba kopati zelo globoko v zemljo. Deležni so bili zelo slabega odnosa, kot npr. »maltretiranja« s strani takratne milice.⁵⁵ Leta 1951 pa je Vančo vas-Borejce temeljito pretresla tudi velika racija oz. hišne preiskave s strani organov pregona⁵⁶ (Komac 2005, 152–153).⁵⁷

Bivalne in ekonomske razmere v naselju so se začele izboljševati v 60. letih, ko se je začel višati bivalni standard in boljšati infrastruktura. Vse skupaj je bilo vsaj posredno posledica dejstva, da so se okoli leta 1960 tamkajšnji Romi začeli zaposlovati v sosednji Avstriji (Štrukelj 2004, 98).⁵⁸ Po izjavah sogovornikov lahko sklepamo, da se je izseljevanje v tujino zaradi ekonomskih razlogov v 60. letih razmahnilo tudi proti Zvezni republiki Nemčiji (v nadaljevanju: Nemčija).⁵⁹ Leta 1964 je denimo tja na delo emigriralo 9 deklet iz naselja. Od teh jih je tam šest po poroki ostalo za stalno.⁶⁰ Poleg tega so prebivalci Vanče vasi – Borejcev v preteklih desetletjih začasno delali tudi v nekaterih neevropskih državah, kot na primer v Libiji in Avstraliji. V slednji še danes živijo omenjeni izseljenci.⁶¹

V naselju je leta 1961 živel 248 Romov (Štrukelj 2004, 57). Istega leta je bila postavljena tudi prva zidana hiša (ibid., 98). Lastnik te je bil neki »Heko«⁶², ki si je v tem času tudi prvi napeljal elektriko iz smeri Borejcev, kmalu za njim pa so elektriko dobili tudi drugi prebivalci Vanče vasi – Borejcev.⁶³ Število prebivalcev naselja je po podatkih Štrukljeve (2004, 293) do leta 1971 naraslo na 294 oziroma 63 družin. Takrat je bilo zaposlenih skoraj 100 prebivalcev vasi, od tega dobri dve tretjini v tujini. Tisti, zaposleni v domači

53 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina. Zelo velik delež Romov naj bi se po pisanju Šiftarja (1970: 105) izselil v Vojvodino tudi iz Pušče in Černelavcev.

54 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci in Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

55 Intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci.

56 Po raciji so bili za kratek čas zaprti praktično vsi moški iz naselja, zaplenjenega pa je bilo tudi več premoženja (Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina). Končni rezultat te miličniške akcije, ki se je zgodila zaradi pogostih tatvin blaga v Prekmurju v tistem času, je bilo dolgoletno priprtje večjega števila moških iz naselja. V tem odmevnem in največjem sodnem procesu proti Romom v Sloveniji so bili trije moški iz Vanče vasi-Borejcev obsojeni na smrtno kazen (Komac 2005, 142–148). Komačeva analiza tega procesa pa je nakazala tudi, da so bila mnoga priznanja za storjena dejanja ob tem izsiljena, poleg tega pa so bili Romi pri tem le del tatvinsko - preprodajalske verige (Komac 2005, 154–155).

57 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

58 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

59 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 3, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci; Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

60 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci.

61 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci.

62 »Heko« je bil tudi prvi v naselju, ki je bil lastnik radia in televizije. Tako je k njemu v teh prvih letih hodila »celotna vas« poslušat radijske prenose, predvsem v času športnih tekem (intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci; Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina).

63 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci.

regiji, pa so večinoma opravljali dela v tekstilni in gradbeni industriji ter kmetijstvu (ibid., 293).

2.1.3. Sodobne zaposlitvene možnosti prebivalstva teh naselij

Na področju zaposlitve je za obe naselji značilna odsotnost večjih zaposlitvenih možnosti v ožji domači regiji, o čemur so govorili tudi sami intervjuvanci.⁶⁴ To velja predvsem za obdobje po osamosvojitvi Slovenije, ko so postopoma propadli regionalni industrijski velikani (npr. Mura, Pomurka), kjer so bili zaposleni tudi Romi. Hkrati pa je prisotna večdesetletna tradicija zaposlovanja v tujini, zlasti v prekomejnem območju Avstrije.

Ob tem naj omenimo, da je bilo hkrati tudi v samih romskih naseljih zaznati skoraj popolno odsotnost kakršnihkoli proizvodnih, obrtnih in storitvenih dejavnosti.⁶⁵ V preteklosti je sicer nekdo v Vanči vasi – Borejcih poskusil, da bi tam obratovala trgovina, nekaj posameznikov iz Pušče pa je v naselju prodajalo tudi bižuterijo;⁶⁶ v času raziskave, sredi leta 2011, je bila omenjena tudi namera, da naj bi se v naselju konec leta odprl še gostinski lokal.⁶⁷ Izjema je delovanje kinološkega društva v Vanči vasi – Borejcih, kjer so specializirani za vzrejo nemških ovčarjev, od česar se preživlja ena družina v vasi.⁶⁸ Nekateri sogovorniki so »med vrsticami« nakazovali, da je bilo v domači regiji že desetletja težje dobiti službo oz. so bili slabše obravnavani, ker so Romi.⁶⁹ Kot je omenil romski svetnik iz občine Tišina, je v zadnjih letih precej upadlo število Romov iz Vanče vasi – Borejcev, ki so zaposleni preko javnih del. Upadlo je iz maksimuma skoraj 20 na samo 4 posameznike, kar naj bi bila posledica, da morajo sedaj občine same kriti celotni finančni delež pri plačah teh zaposlenih.⁷⁰

Iz obeh romskih naselij največji del prebivalstva redno dela v sosednji Avstriji. Po besedah romskega občinskega svetnika za občino Rogašovci je tam na delu kar 90 odstotkov delovne romske populacije občine.⁷¹ Znatni del Romov iz obeh proučevanih naselij je zaposlenih v tovarnah usnja v Feldbachu in Wollsdorfu ter na področju kmetijstva na avstrijskem Štajerskem (Ivanc 2008, 74).⁷² Velik del teh dnevno migrira na zaposlitev, čeprav naj bi po mnenju enega od sogovorcev delež dnevnih migrantov iz Vanče vasi – Borejcev v daljšem obdobju upadel na račun stalne oz. začasne naselitve v Avstriji.⁷³ Močan motivacijski razlog za delo v Avstriji je, poleg omenjenega pomanjkanja možnosti za zaposlitev v Sloveniji, tudi zadovoljiva dohodkovna raven ter korekten odnos do zaposlenih.⁷⁴ Po drugi strani pa dnevne migracije očitno še vedno ostajajo bolj priljubljena možnost

64 Intervjuvanec št. 8, Serdica – Ljubljana; intervjuvanec št. 9, Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

65 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

66 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

67 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

68 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

69 Intervjuvanec št. 5, intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

70 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

71 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci.

72 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci, intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

73 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

74 Pri tem naj bi po mnenju intervjuvanca št. 9 veljalo enako tudi za Rome, ki imajo dokončano srednješolsko izobrazbo.

za mnoge kot pa, da bi se v Avstriji za stalno naselili. Razloge je po izjavah intervjuvanih iskati predvsem v nižjih stroških bivanja, zadovoljstvu s kakovostjo bivanja in lastništvu nepremičnin v rodnem okolju.⁷⁵ Iz obeh romskih naselij so odsotne tudi oskrbne in gostinske kapacitete, tako da prebivalci opravljajo nakupe ali obiske gostinskih lokalov v sosednjih vaseh ali v Murski Soboti.⁷⁶

2.1.4. Kulturne specifične in sorodstveno-prijateljske vezi oz. odnosi prebivalstva obeh naselij ter njihova športna organiziranost

2.1.4.1. Kulturne specifične in sorodstveno-prijateljske vezi ter odnosi

Zaradi naselitvenih in kulturno-zgodovinskih specifik prvih romskih družin, ki so se v 19. stoletju za stalno naselile na mestu obeh naselij, je njihovo prebivalstvo znotraj posameznega naselja rodbinsko povezano. O tem je govorila tudi intervjuvanka, rojena še v obdobju pred drugo svetovno vojno, ki je hkrati dodala, da področje rodbinskega izvora in sorodstvenih vezi mlajše generacije ne zanima, čeprav je sama o tem kot mlado dekle poslušala od svojih starih staršev.⁷⁷ Sicer pa imajo prebivalci, razen redkih izjem, vzpostavljene sorodstvene vezi z drugimi Romi iz naselij v zahodnem delu Prekmurja (Ivanc 2008, 74).⁷⁸ Ob tem sta dva sogovornika dodala, da se Romi medsebojno znotraj obeh naselij kot tudi med naselji dobro razumejo oz. da večjih sporov med njimi ni, kar pa naj ne bi veljalo za največje romsko naselje v regiji, Puščo.⁷⁹ Do večjih nesoglasij med samimi Romi naj bi po mnenju ene od sogovornic v novejšem času prišlo zaradi pojava večjih socio-ekonomskih razlik med njimi.⁸⁰ Po besedah lokalnega romskega svetnika je v Vanči vasi - Borejcih v zadnjem obdobju tudi večje število mešanih parov med Romi in Neromi.

Kot je bilo predhodno že omenjeno, ima več prebivalcev obeh naselij sorodnike živeče tudi v tujini, predvsem v bližnji Avstriji. V tem primeru ne gre za »tradicionalne« sorodstvene vezi, temveč za izseljence, ki so se tja izselili zaradi ekonomskih razlogov. Romi pa niso ekonomsko-geografsko mobilni samo preko meje in še v nekatere druge destinacije v tujino temveč tudi znotraj države. Več intervjuvancev⁸¹ je imelo izkušnje začasnega bivanja drugod v Sloveniji, bodisi v Prekmurju, bodisi izven te regije ali pa to velja za njihove potomce oz. družinske člane. Hkrati naj bi bil, po mnenju dveh intervjuvancev,⁸² vsaj v primeru Vanče vasi – Borejcev, dovršen del prebivalcev relativno izolirano živeč v svojem naselju, saj »nikdar ne gredo iz njega«.

75 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 8, Serdica – Ljubljana; intervjuvanec št. 9; Serdica - Ljubljana.

76 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

77 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci.

78 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

79 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

80 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci.

81 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 4, Vanča vas – Borejci; intervjuvanka št. 5, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 8, Serdica - Ljubljana.

82 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci.

V odnosu prebivalcev obeh naselij do neromskega okoliškega prebivalstva je med starejšo generacijo še zaslediti poimenovanje za (okoliške) Nerome, »pavri« oz. njihov jezik kot »pavrski«. ⁸³ Po besedah starejše intervjuvanke je bil v preteklosti odnos Neromov do omenjenih Romov odklonilen, ⁸⁴ kar pa se je v obdobju mlajših generacij izboljšalo tako, da se je s prebivalci neromskih naselij stakalo več prijateljskih vezi. ⁸⁵

Rezultati analize naše raziskave kažejo, da med najmlajšo generacijo upada raba vsakdanjega romskega jezika. To je – v primerjavi z drugimi slovenskimi Romi – gotovo stranski rezultat dolgotrajnejše stalne naselitve prekmurskih Romov in posledično tudi njihove večje vsesplošne družbene vključenosti, sploh kar se tiče vključenosti in uspešnosti na področju izobraževanja. Kot pravijo intervjuvanci, vnuki najstarejše še živeče generacije v obeh naseljih govorijo med seboj samo še slovensko, čeprav romski jezik še razumejo. ⁸⁶ Za primer Vanče vasi – Borejcev je eden od informatorjev omenil, da je meja pri tem nekako generacija, rojena od začetka 80. let prejšnjega stoletja dalje. ⁸⁷ Kljub temu jih večinoma ne skrbi, da bi s tem romski jezik bil pozabljen oz. da bi se s tem izgubil del romske kulture, saj naj bi mladi imeli v sebi še vedno dovolj močno izročilo svojih staršev. ⁸⁸ Znanje slovenščine se pojmuje kot nujno orodje za funkcionalnost v zunanjem svetu. V tem okviru je eden od intervjuvancev omenil zgodbo romskega dečka, ki je bil pred leti zaradi zdravstvenih težav sprejet v bolnišnico, tja pa so morali potem poklicati še enega od njegovih rojakov, da je lahko zdravstvenemu osebju prevedel, kaj dečka dejansko tare. ⁸⁹ Nekateri so med drugim omenjali tudi, da lahko razumejo jezik madžarskih in deloma avstrijskih Romov, ⁹⁰ čeprav se s slednjimi raje pogovarjajo v nemškem jeziku, saj jim znanje – zaradi množičnega dela v Avstriji – ne dela posebnih težav, vsaj ne prebivalcem iz Serdice – Ljubljane. ⁹¹

Po mnenju enega od intervjuvancev mlajše generacije morajo, poleg že omenjene potrebe po znanju slovenskega jezika, Romi živeti modernizirano, saj se drugače njihov zaostanek za ostalim svetom povečuje, kljub temu da to hkrati prinaša izgubljanje svojstvene kulture. Romi imajo še vedno zelo radi glasbo in šport ter na splošno bolj sproščen odnos do življenja. ⁹² Tradicija izvajanja žive glasbe v Vanči vasi – Borejcih je sicer že izumrla z generacijo sedaj že pokojnih posameznikov, rojenih še pred drugo svetovno vojno, medtem ko ta na različnih praznovanjih in slavjih še živi v Serdici – Ljubljani. ⁹³

83 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci. Izraz dejansko pomeni kmeta in izvira iz nemškega samostalnika Bauer.

84 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci.

85 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

86 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

87 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

88 K vzdrževanju kulturnega izročila Romov obeh naselij gotovo prispevata tudi tamkajšnji romski društvi, Zeleno vejš v Serdici - Ljubljani ter Čapla v Vanči vasi – Borejcih (*RomSvet*). Slednje je bilo ustanovljeno že leta 1978 (Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina).

89 Intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

90 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

91 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci, intervjuvanec št. 9.

92 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

93 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 2, intervjuvanec št. 6. V Serdici - Ljubljani je še vedno delujočih kake štiri do pet domačih glasbenikov, medtem ko so to v Vanči vasi – Borejcih izvajali člani ene

2.1.4.2. Športna organiziranost v naseljih

Športna – društvena organiziranost se osredotoča skoraj izključno na nogomet. Ta ima predvsem za moški del prebivalstva poleg športnega tudi velik družbeni in občasno ekonomski pomen. V Vanči vasi – Borejcih ima nogometni klub (NK) že večdesetletno tradicijo, njegovi nogometaši pa so skupaj s tistimi iz Pušče⁹⁴ najbolj znani romski nogometaši v regiji. NK Roma je bil ustanovljen leta 1970, že pred tem pa so se v naselju odvijale nekatere neformalne skupinske športne aktivnosti.⁹⁵ Danes v naselju deluje poleg NK še nekaj športnih društev (*RomSvet*), a nogomet daje največji pečat že sami zunanji podobi obeh naselij, saj se na obrobju obeh nahajata nogometni igrišči: na severnem obrobju Serdice – Ljubljane je skrito z gozdom obkroženo manjše igrišče, na jugovzhodnem obrobju Vanče vasi – Borejcev pa je sredi poljskih površin igrišče standardnih dimenzij, ob katerem se nahaja še zidan objekt, v katerem je sedež NK Roma, slačilnica in še nekaj skupnih prostorov, ki se lahko uporabljajo za različne priložnosti.

Igranje v NK Roma je bila odskočna deska za nekaj najbolj talentiranih posameznikov iz naselja, ki so si kasneje služili kruh z igranjem tudi v drugih NK po Sloveniji in tujini – denimo v Avstriji in Nemčiji.⁹⁶ Sicer je od leta 2010 v okviru domačega NK v Vanča vasi – Borejcih najbolj aktualna t. i. nogometna šola za mlade od 6. leta starosti dalje,⁹⁷ poleg tega pa še naprej izvajajo redne treninge članov, saj je klub v tretji slovenski nogometni ligi.⁹⁸ Po izjavi sodelujočih v NK ima ta za mlade poleg športne vloge tudi močan poudarek na učenju etike, vrednot in discipline. Talentiranih posameznikov med mladimi naj ne bi manjkalo, poleg tega pa omenjena nogometna šola privablja mlade še iz drugih romskih naselij, med njimi tudi Serdice – Ljubljane, nekaj časa pa so tam igrali tudi neromski dečki iz Gornje Radgone.⁹⁹

2.1.5. Področje izobraževanja in vzgoje

Otroci iz Serdice – Ljubljane obiskujejo vrtec oziroma Osnovno šolo (OŠ) Sveti Jurij v istoimenskem kraju občine Rogašovci, tako kot velika večina otrok iz drugih romskih naselij v občini (*Osnovna šola Sveti Jurij*). Delež romskih učencev od vseh učencev na tej šoli je bil po internih podatkih Ministrstva za šolstvo in šport (MŠŠ) za leto 2010–11 22,8 odstotka oz. 49 otrok, kar je največji relativni delež med vsemi OŠ v Prekmurju (*Podatki MŠŠ 2011*). To število ostaja v zadnjih treh desetletjih očitno bolj ali manj konstantno, z rahlim padcem, ki je najverjetneje posledica demografskih trendov (Tancer 1994, 110–111; Kočevar 1991, 182). Sicer pa so prvi romski učenci iz Serdice začeli obiskovati OŠ – takrat še

družine, ki so sedaj že pokojni.

94 Ti iz NK Pušča so tako tudi »tradicionalni« rivali NK Roma (intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci).

95 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

96 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 2. V času raziskave je bil najbolj odmeven in aktualen tovrsten primer komaj desetletnega dečka iz NK Roma, ki ga je »odkril« dunajski klub Rapid, tako da se je fant s svoji družino po prestopu v slednji klub v začetku leta 2011 preselil na Dunaj (Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina).

97 Dejavnost poteka v okviru projekta Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti.

98 Intevjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

99 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica – Ljubljana.

v Serdici - leta 1923 (Šiftar 1970, 170). Točne informacije o tem, koliko mladih iz naselja obiskuje oz. je doseglo srednješolsko ali visokošolsko izobrazbo, niso poznane.¹⁰⁰ K OŠ Sveti Jurij spada še vrtec, ki ga ravno tako obiskujejo otroci iz Serdice – Ljubljane. Otroci ga začnejo obiskovati pri 3 oz. 4 letih.¹⁰¹

Otroci iz Vanče vasi – Borejcev obiskujejo vrtec in OŠ Tišina v istoimenskem kraju te občine, kjer so hkrati tudi edini romski učenci na šoli.¹⁰² Preden so odprli novo in s tem večjo OŠ na Tišini leta 1966, so romski otroci hodili v šolo v nekoliko bližje Kupšince, vas v občini Murska Sobota (*Osnovna šola Tišina*).¹⁰³ Delež romskih učencev od vseh učencev na tej šoli je bil po internih podatkih MŠŠ za leto 2010/11 12,2 odstotka oz. 35 otrok (*Podatki MŠŠ 2011*). Podobno kot v primeru OŠ Sveti Jurij, ostaja to število v zadnjih treh desetletjih relativno konstantno, z rahlim padcem, ki je najverjetneje posledica demografskih trendov (Tancer 1994, 110-111; Kočevar 1991, 182). Po podatkih, posredovanih s strani OŠ Tišina, se je v obdobju 2006/10 več kot 10 učencev po končani OŠ vpisalo na različne srednje šole – od gimnazij do poklicnih – v Murski Soboti in v Mariboru.¹⁰⁴ Pri tem je treba dodati opažanje zaposlenih na tišinski OŠ, da je s strani nekaterih staršev učencev – ne samo romskih – problematično, da ne motivirajo svojih otrok za nadaljevanje izobraževanja po OŠ, saj so zaposleni v Avstriji, pri tem pa zaslužijo solidno in zato ne rabijo posebne izobrazbe.¹⁰⁵

Nekaj prebivalcev Vanče vasi - Borejcev mlajše generacije je tudi že v fazi pridobivanja visokošolske izobrazbe oz. ima to že zaključeno. Ti posamezniki tvorijo društvo Romski akademski klub - RAK, ustanovljeno leta 2008 (Baranja et al. 2010, 39).¹⁰⁶ Ko so leta 1976 poleg OŠ na Tišini odprli še vrtec, so začeli Romi iz Vanče vasi – Borejcev svoje otroke postopoma vpisovati tja ali v primeru prezasedenosti vrtca tudi v Radence (*Osnovna šola Tišina*).¹⁰⁷

Nekaj prebivalcev starejše generacije iz obeh proučevanih romskih naselij je za čas svoje mladosti oziroma obiskovanja šole poudarilo, da so v šolo hodili »siromašni«, ker so izhajali iz slabih socio-ekonomskih razmer.¹⁰⁸ Eden pri tem omenja, da se je materialni standard njihov otrok oz. današnjih romskih učencev neprimerno izboljšal,¹⁰⁹ zaslediti pa je bilo še omembo, da je bila starejša generacija pri šolanju »ovirana« in tako večinoma

100 Za šolsko leto 2010–11 je npr. po informacijah Srednje zdravstvene šole Murska Sobota eno romsko dekle iz občine Rogašovci obiskovala to šolo (informacije, korespondenčno posredovane s strani Srednje zdravstvene šole Murska Sobota); za samo Serdico - Ljubljano pa je intervjuvanec št. 9 med drugim omenil dve osebi iz naselja, ki sta končali srednjo šolo.

101 Intervjuvanka št. 7, Serdica - Ljubljana.

102 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Tišina.

103 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina, intervjuvanka št. 1. Kot je omenil intervjuvanec starejše generacije, so med drugo svetovno vojno otroci hodili v šolo v Tropovcih (intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci).

104 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Tišina.

105 Zaposlena na OŠ Tišina.

106 Društvo se ukvarja predvsem s promoviranjem pomena izobraževanja, zlasti visokošolskega, med Romi in Sintii v Sloveniji. Poleg tega si prizadeva na različne načine doseči izboljšanje položaja Romov in Sintov ter njihove kulture (Baranja et al. 2010, 39). Tako so denimo v okviru projekta »Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti« njegovi člani med drugim nudili učno pomoč romskemu otroku v Vanči vasi – Borejcih in še v nekaj drugih romskih naseljih v Prekmurju ter tudi v Mariboru (Bešter in Medvešek 2012, 17).

107 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

108 Intervjuvanka št. 1, Vanča vas – Borejci; intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

109 Intervjuvanec št. 9, Serdica - Ljubljana.

niso dokončali več kot 6 ali 7 razredov OŠ.¹¹⁰ Kot je izjavil eden od intervjuvanih, so imeli včasih romski starši več časa, ne pa tudi znanja, da bi lahko tudi sami pomagali svojim otrokom pri doseganju boljšega uspeha v šoli, danes pa je tega znanja več, a hkrati s strani staršev zaradi zaposlenosti in drugačnega tempa življenja tudi manj časa za ukvarjanje z učno snovjo otrok.¹¹¹

Numerična distribucija romskih učencev od prvega do devetega razreda obeh OŠ je relativno enakomerna, kar velja za celotno prekmursko regijo. Na tem področju se kaže velika razlika še z dvema regijama večje koncentracije romskega prebivalstva v Sloveniji, z Belo Krajino in Dolenjsko (*Podatki MŠŠ* 2011). To kaže na večjo socialno integracijo romskih učencev oz. Romov nasploh v Prekmurju v primerjavi z omenjenima regijama, posredno pa tudi na boljše bivalne in ekonomske pogoje, v katerih živijo. Hkrati je to tudi posledica večje vključenosti prekmurskih romskih otrok v vrtčevsko varstvo, kar ima v tej regiji že večdesetletno tradicijo.¹¹²

2.1.6. Stanje in načrti na področju infrastrukture oz. komunalno urejanje naselij

Serdica – Ljubljana in Vanča vas - Borejci glede na svojo komunalno opremljenost, legalni status zemljišč, kjer stojita, ter glede na splošno urejenost gotovo sodita med bolj urejena romska naselja v regiji in tudi širše. V tem oziru je sicer na boljšem položaju Vanča vas - Borejci, o kateri je iz same raziskave znanih tudi nekaj več podatkov.

Po podatkih raziskave, ki jo je izvedel Zupančič s Strokovno skupino (Zupančič 2011, 38), stojita obe naselji na zazidalnih zemljiščih. Po mnenju občinskega romskega svetnika za občino Tišina »brez legalizacije zemljišč v naselju ni nobenega napredka«¹¹³. Kot je izjavil rogašovski občinski romski svetnik, imajo Romi v tamkajšnji občini parcele v svoji lasti, točni deleži o tem pa niso poznani. Zasebniki pa so lastniki 90 odstotkov zemljišč v Vanči vasi – Borejcih (Zupančič 2011, 41). V tem naselju je polovica stavb z legalnim statusom, samo majhen delež takšnih pa je v Serdici – Ljubljani (Zupančič 2011, 38).

V slednje naselje so vodovod napeljali leta 2006, novo asfaltno cesto¹¹⁴ do naselja pa dve leti kasneje. Električno so imeli napeljano v naselje že pred tem, medtem ko je kanalizacija skupaj s čistilno napravo načrtovana šele za sredino tega desetletja (Saje 2011).¹¹⁵ Komunalno urejanje Vanče vasi – Borejcev pa ima relativno precej daljšo zgodovino, saj so denimo vodovod za naselje gradili vaščani sami že leta 1977.¹¹⁶ Naselje je kanalizacijo dobilo desetletje kasneje, leta 2008 pa so asfaltnim ulicam v naselju dodali še asfaltirano cesto do nogometnega igrišča na obrobju naselja ter parkirišče ob njem (Ivanc 2008, 74). Kot je bilo omenjeno v poglavju o zgodovini naselja, so električno tja napeljali že v šestdesetih letih. Ravno starost vodovodne in električne napeljave v naselju je delni vzrok, da se v Vanči vasi – Borejcih že več let pojavlja potreba po temeljiti izboljšavi kakovosti in kapa-

110 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

111 Intervjuvanec št. 2, Vanča vas – Borejci.

112 Več o tem pišejo npr. Bešter & Medvešek 2007 in Vonta et al. 2011.

113 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

114 To so po besedah romskega svetnika Stanka Baranje financirali občani sami.

115 Stanko Baranja – romski svetnik v občini Rogašovci.

116 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

citet na teh dveh področjih. Stara, obstoječa električna napeljava je bila mišljena samo za manjše število gospodinjstev, zato je danes ta preobremenjena in sorazmerno draga, tako da bi bil za naselje potreben nov električni transformator.¹¹⁷ Že od približno sredine prejšnjega desetletja pa velik problem za prebivalce naselja predstavlja slaba kakovost pitne vode, kar je gotovo povezano z intenzivno kmetijsko rabo zemljišč na območju vodnega vira. Tamkajšnji prebivalci od takrat dalje vodo pijejo samo še iz kupljenih plastenk.¹¹⁸ Ravno tako je slaba kakovost vodnih virov prisotna na območju Goriškega, kjer leži Serdica – Ljubljana (Zupančič 2011, 25).

Obe naselji sta vizualno urejeni do te mere, da okoli njih ni prisotnih kakšnih neformalnih odlagališč ali kupov sekundarnih surovin. Stavbni fond Vanče vasi - Borejcev pa na pogled bistveno ne odstopa od izgleda okoliških neromskih naselij. Obema naseljema manjka avtobusna postaja na samem obrobju naselja. Sicer pa so denimo komunalni načrti in potrebe prebivalcev v Vanči vasi – Borejcih najverjetneje podobne tistim v okoliških naseljih: izboljšanje ulične razsvetljave, ureditev bankin ipd.¹¹⁹

2.1.7. Zaključek

Obe naselji sta torej kljub svoji relativno različni legi in deloma tudi zgodovini znotraj prekmurske regije povezane z nekaterimi pomembnimi skupnimi značilnostmi, ki hkrati nakazujejo tudi njun razvojni potencial. Pri tem mislimo predvsem na napredek pri urejanju komunalne infrastrukture, ki je bil sicer v večji meri v Serdici – Ljubljani dosežen šele v zadnjih letih ter na potencial, da bi se okoli nogometnih igrišč uredilo večnamenske prostore za vse prebivalce, kar bi gotovo pripomoglo k večji kakovosti skupnostnega bivanja.

Že okoli polstoletja dolga tradicija tesne ekonomske navezanosti na zaposlovanje v tujini, predvsem v bližnji sosednji Avstriji, je prisotna v obliki bodisi trajnih ali vsakodnevnik migracij. To je ključno pripomoglo k dvigu socio-ekonomskega standarda romskih družin, vpletenih v ta sistem zaposlitve in posredno tudi k spreminjanju in urejanju lastnega bivalnega okolja. Hkrati je morda prav ta tesna navezanost na določeno zadovoljivo raven dohodkov v Avstriji in tamkajšnjimi veliko večjimi možnostmi zaposlitve v primerjavi s Prekmurjem pripomogla, da v samih romskih naseljih kljub njuni relativni velikosti ni prišlo do kreiranja delovnih mest in ponudbe različnih storitev ali proizvodov, kar ohranja naselji tako rekoč v funkciji spalnih naselij sredi podeželja. Temu navkljub pa je zaznati, da je prebivalstvo obeh naselij na splošno zadovoljno s tamkajšnjo kakovostjo življenja – tako po socialni kot ekonomski plati.

Najverjetneje je v teh dejavnikih ter v dolgoletni prisotnosti odprtega dialoga predstavnikov romske skupnosti na področju urejanja komunalnih zadev z ostalimi predstavniki občine, treba iskati tudi razloge, da so odnosi znotraj obeh omenjenih romskih naselij, kot tudi v razmerju do drugih (ne)romskih naselij korektni in nekonfliktni.

Prav gotovo je treba opozoriti na posebnost, ki pri slovenskih Romih izstopa v primeru Prekmurja – in s tem izbranih dveh naselij. Vključenost otrok in mladine v vzgojno-izobraževalni sistem beleži v tej regiji dolgo tradicijo in posledično tudi najvišjo stopnjo. S tem je tesno povezana tudi vsakdanja raba slovenščine med najmlajšo generacijo, ki je že

117 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

118 Intervjuvanec št. 5, Vanča vas – Borejci; Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

119 Slavko Cener – romski svetnik v občini Tišina.

nadomestila romski jezik. Po drugi strani pa se pri manjšemu deležu tamkajšnjih Romov, ki so večinoma dosegli ali so v fazi pridobitve srednješolske ali univerzitetne izobrazbe z njihovo angažiranostjo na izobraževalno-kulturnem področju kažejo znaki na novo osnovanega zavedanja vrednosti romske kulture oz. izročila.

2.2. Dolenjska s Kočevsko

Hudeje, Smrekec in Željne sodijo med največja romska naselja na jugovzhodu Slovenije. Gre za medsebojno relativno oddaljena naselja v občinah Trebnje, Grosuplje in Kočevje, katerih prebivalci pa so medsebojno vsaj deloma sorodstveno povezani.¹²⁰ Z izjemo Željnj, kjer so se Romi pojavljali že v 19. stoletju, gre za mlada naselja: Hudeje so stare dobrih 40 let, Smrekec pa komaj dobro desetletje¹²¹. Omenjene demografske značilnosti ter intenzivne prostorske in infrastrukturne dinamike v zadnjih letih v teh naseljih so tudi glavni razlogi, da so bila izbrana za podrobnejšo analizo. Pri tem pa je treba omeniti, da so bila ta naselja oz. v primeru Smrekca še druga romska naselja v občinah, kjer ležijo, v preteklosti že znanstveno raziskana ali vsaj omenjena; najmanj sicer Željne.¹²²

Naselja so v nadaljevanju predstavljena v smeri od severa proti jugu. Grosupeljski Romi tvorijo severozahodni rob poselitve dolenskih Romov. Smrekec sodi nasploh med najmlajša romska naselja v Sloveniji in je največje tovrstno naselje v občini. Dejansko gre v tem primeru za dve naselji: Smrekec 1 in Smrekec 2, ki pa ju medsebojno ločuje samo ozek vodni kanal potoka Bičje. V nadaljevanju se bomo osredotočili na razmere v Smrekcu 2, ki leži južno od kanala. Smrekec leži na neposrednem zahodnem robu Grosupljega, nekaj 10 metrov oddaljeno od mestne industrijske cone in vsaj dobrih 200 metrov oddaljeno od najbližje bivalne četrti Sončni dvori. Že na prvi pogled je razvidno, da je naselje v praksi fizično ločeno od preostalega Grosupljega, saj je deloma obkroženo z gozdičem Smrekec¹²³ na vzhodni strani, deloma pa s travniki in navoženimi kupi peska. Simbolično pa je od bivalnega dela Grosupljega ločeno z železniško progo in industrijsko cono. Zemljišče, kjer leži naselje, je močvirnato, same hiše oz. barake v njem pa so vremensko izpostavljene, saj je dreves v njihovi neposredni bližini malo.

Romsko naselje Hudeje se nahaja približno 2 kilometra zračne linije severno od Trebnjega, na severnem obrobju gozda, ki ga loči od občinskega središča. Naselje je ločeno od bližnjih vasi in leži ob lokalni cesti, ki povezuje Račje selo z neromsko vasjo Hudeje.¹²⁴ Podobno, kot prej omenjeni Smrekec, tudi to naselje leži na močvirnatem zemljišču – od tod tudi lokalno ledinsko ime za to območje, V Blatih (*Krajevni leksikon Dravske banovine* 1937, 493). Glede na svojo lokacijo in fiziognomijo – oddaljenost in ločenost od okoliških neromskih naselij, naslonjenost na gozd, manj opazni vhod v naselje ter na prvi pogled stihijski tloris, kjer je večina stavb obrnjenih proti središču naselja - vsebujejo Hudeje po Zupančiču (2011, 17) vse glavne elemente, značilne za romska naselja v Sloveniji. Hudeje so največje romsko naselje v občini Trebnje in hkrati največje tovrstno na severnem Dolenjskem (Zupančič 2007, 245–246; Zupančič 2010, 31–34).

120 Dolenjski Romi so sicer sorodstveno povezani tudi z belokranjskimi in posavskimi Romi, vendar so izbrana naselja teh dveh skupin predstavljena v ločenih poglavjih v nadaljevanju.

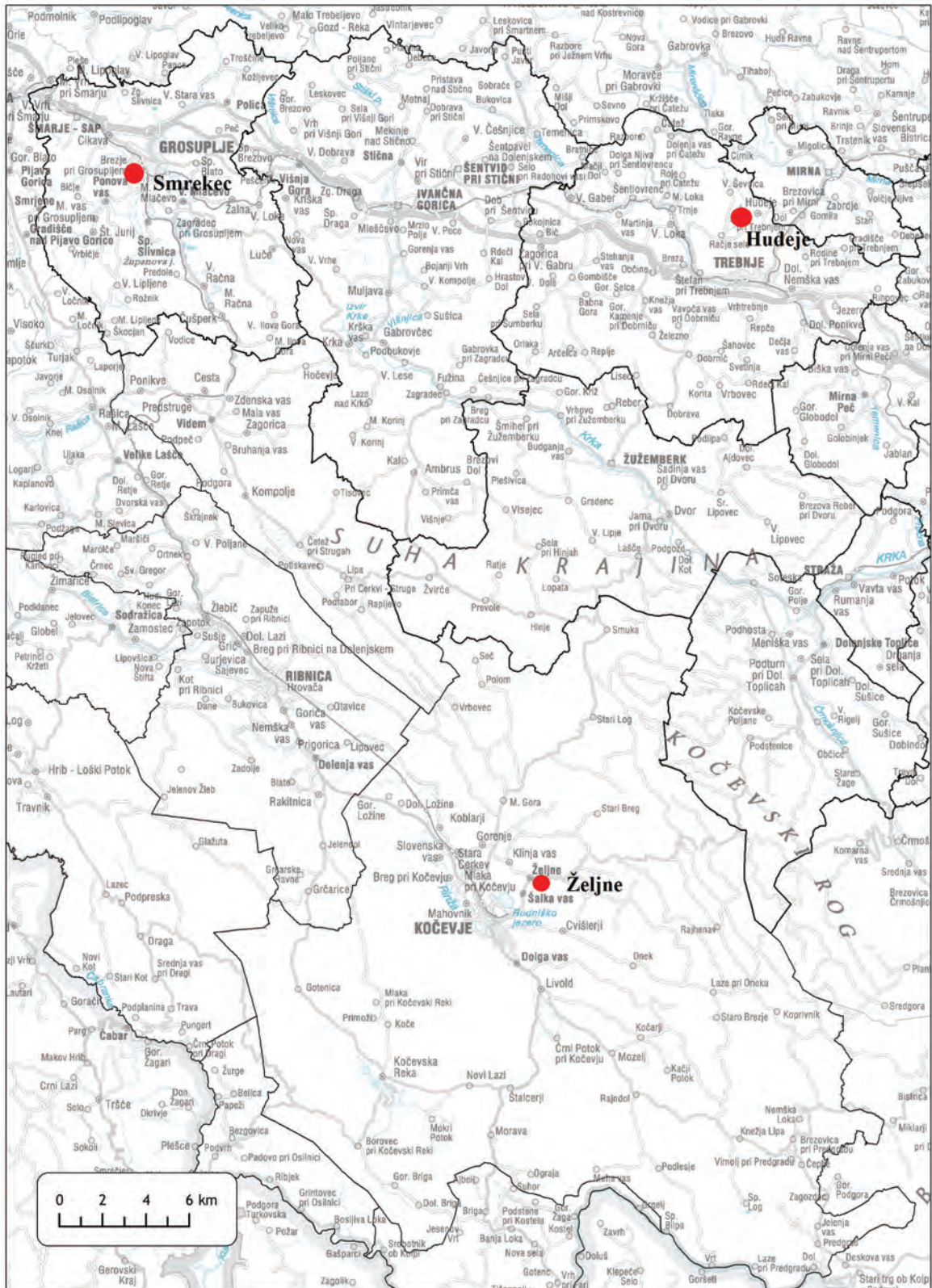
121 Lili Zupančič - prostovoljka in aktivistka pri grosupeljskih Romih (v nadaljevanju L. Z.).

122 Primera sta informativni deli, temelječi na obsežnih terenskih raziskavah: diplomsko delo Jake Repiča (2000) o Hudejah ter prispevek Gregorja Steklačiča (2003) o grosupeljskih Romih. V ta okvir sodi še magistrsko delo Urške Škraba o integraciji grosupeljskih Romov.

123 Po tem je dobilo ime tudi romsko naselje.

124 Slednja – istemu imenu navkljub - leži slab kilometer severovzhodno od romskega naselja.

Zemljevid 6: Lega romskih naselij Smrekec, Hudeje in Željne znotraj dolenskih občin

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Zemljevid 7: Topografski načrt romskega naselja Smrekec in bližnje okolice

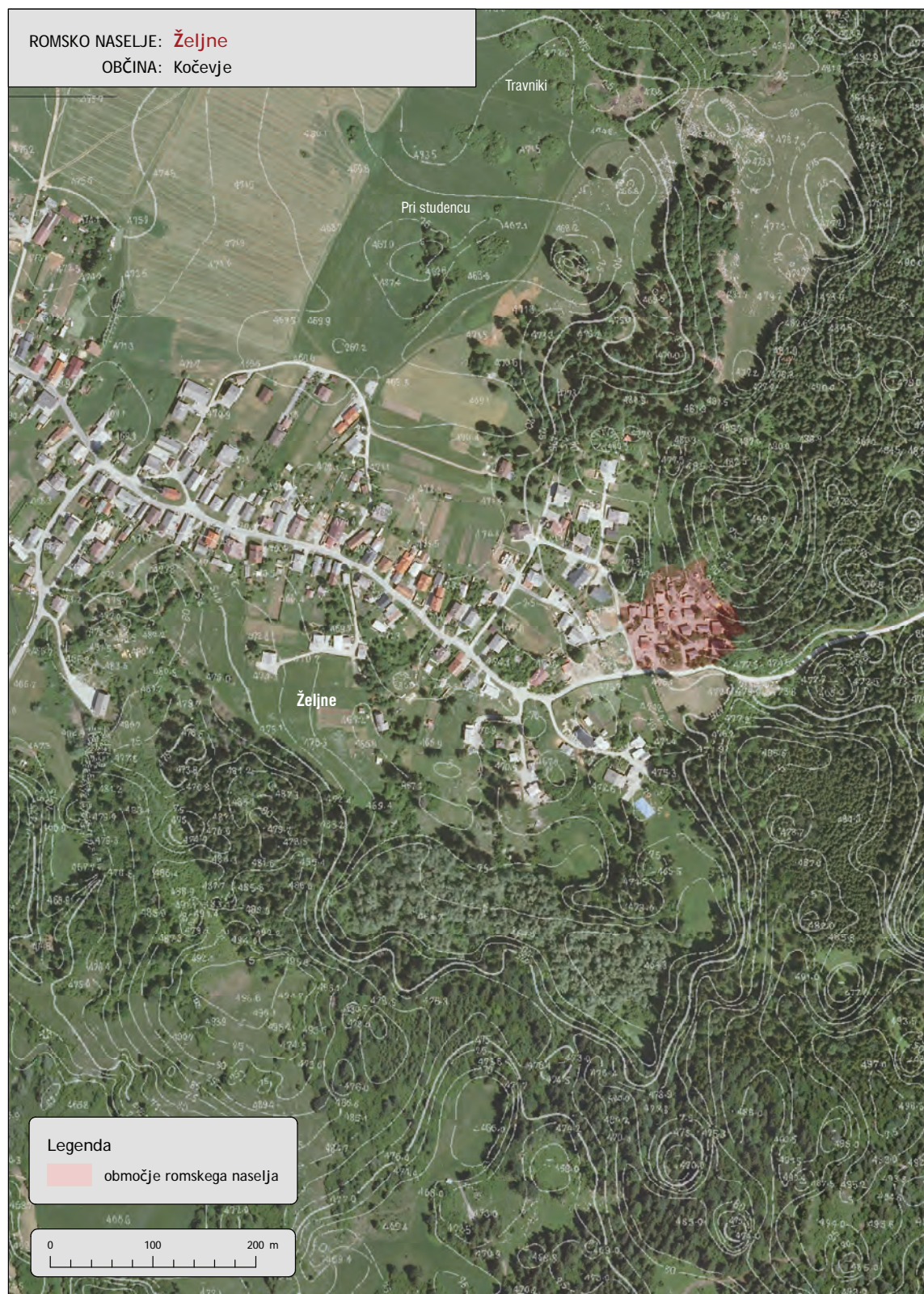
Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 8: Topografski načrt romskega naselja Hudeje in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 9: Topografski načrt romskega naselja Željne in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Romsko naselje Željne leži na vzhodnem obrobju istoimenske vasi v občini Kočevje. Romski del Željne se danes praktično stika z neromskim delom naselja, njegov večinski del pa leži na zahodnem robu gozda Kočevski Rog, nekoliko dvignjen nad ostalim delom vasi, blizu ceste, ki vodi v Rog. To je največje romsko naselje na Kočevskem.¹²⁵

2.2.1. Demografska podoba naselij

Po najnovejši oceni živi v obeh Smrekcih skupaj okoli 110 prebivalcev, od tega je okoli 60 odstotkov mladoletnih.¹²⁶ Okoli 60 ljudi danes živi v Smrekcu 2.¹²⁷ Če delež mladoletnih primerjamo z deležem vsega prebivalstva v občini Grosuplje, vključno do 18 let starosti, ki znaša 21,9 odstotka¹²⁸, lahko vidimo, da gre v primeru teh dveh romskih naselij za zelo mlado populacijo (*SI-STAT* 2012)¹²⁹. Še vedno so denimo v naselju znani primeri mater, ki so zanosile v zgodnjih najstniških letih in imajo več otrok.¹³⁰ V obeh Smrekcih torej živi po tej oceni dobra polovica vseh Romov v občini Grosuplje.¹³¹ Zupančič (2010: 34) navaja za oba Smrekca skupno 86 prebivalcev, Steklačič (2003: 295) pa je v lastni raziskavi leta 2003 v obeh naseljih naštel 78 prebivalcev, od tega 53 v Smrekcu 2.

V občini Grosuplje danes živi okoli 210 Romov.¹³² Poleg Smrekcev živijo še na treh lokacijah v manjših zaselkih v radiju dobrega kilometra južno od Grosupljega. Gre za naslednje zaselke: Pri Nikotu, Oaza in Ponova vas oziroma Benat (Zupančič 2007, 246; Steklačič 2003, 295). Vsa omenjena naselja imajo po različnih ocenah danes med 25 do 35 prebivalcev.¹³³ Če za izhodišče vzamemo prej omenjeno oceno o današnjem številu vseh Romov v grosupeljski občini, je v treh desetletjih in pol to naraslo za okvirno 100 odstotkov (Kotar 1991, 147). Pri tem pa, demografsko mladi populaciji navkljub, ta porast ni posledica samo naravnega temveč tudi priselitvenega prirasta.¹³⁴ Leta 1978 je bilo tako po podatkih registra prebivalstva v občini Grosuplje živečih 105 Romov, leta 1990 127 in leta 2007 190 (Kotar 1991, 147; Zupančič 2007, 246). Popisni podatki iz leta 2002 kažejo popolnoma nerealno sliko, saj se je takrat v celi občini po narodni pripadnosti manj kot 10 ljudi¹³⁵ opredelilo za Rome (*SI-Stat* 2012). Tako nizka opredelitev oz. njeno zanikanje naj bi bila po Urhovi (2009: 61) posledica prikrivanja njihove identitete zaradi vsesplošne socialne izključenosti. Po našem mnenju bi ta pojav lahko vsaj deloma bil tudi posledica

125 Ena romska družina sicer biva še v osrednjem, »neromskem« delu vasi (intervjuvanec 4, Željne).

126 L. Z..

127 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

128 Podatek se nanaša na stanje 1. 1. 2012.

129 Za Smrekec nismo mogli upoštevati tudi ocen o številu in demografski strukturi romskega prebivalstva s strani pristojnega CSD Grosuplje, saj je to imelo na voljo le močno pomanjkljive tovrstne ocene.

130 L. Z..

131 L. Z..

132 L. Z..

133 L. Z..

134 Več o tem je razloženo v poglavjih o zgodovini naselij ter o sorodstvenih vezeh njihovih prebivalcev.

135 Urhova (2009: 61) sicer piše, da se v občini Grosuplje nihče ni opredelil za Roma, česar pa iz podatkov popisa, ki so na voljo, ne moremo potrditi. Statistični urad zaradi varovanja osebnih podatkov ni posebej objavil seznam slovenskih občin, kjer bi živelo manj kot 10 pripadnikov posamezne narodnosti.

neodzivnosti ali celo nerazumevanja grosupeljskih Romov na zadeve, ki se tičejo uradnih organov, in niso obvezne narave.¹³⁶

Po besedah Matije Hočevarja, romskega občinskega svetnika v občini Trebnje, prebiva danes v romskem naselju Hudeje okoli 360 ljudi, kar je 40 do 50 družin (Mrak 2010). Ta ocena je bistveno višja od ostalih novejših ocen, ki navajajo med 235 in 250 prebivalcev (*Ocene CSD 2011*; Zupančič 2007, 245). Za leto 1990 jih navaja CSD Trebnje (1991, 194) 112, kar pomeni, da je to do sedaj naraslo za več kot enkrat.¹³⁷ Hudeje so največje romsko naselje v omenjeni občini, saj tam živi, glede na različne najnovejše ocene med 82,2 in 86 odstotkov vseh Romov (*Ocene CSD 2011*; Zupančič 2007, 245; Zupančič 2010, 33). Glede na oceno CSD Trebnje (*Ocene CSD 2011*), je v letu 2011 tam živel 88 Romov, starih do vključno 18 let, kar je 37,5 odstotka vsega tamkajšnjega prebivalstva. To nakazuje tudi na demografsko mlado populacijo. Kot piše Repič (2000, 67), so družine v naselju še vedno zelo velike.

Po istih podatkih je bilo vseh Romov občini Trebnje tega leta 284, kar je 72 gospodinjstev, od tega jih je bilo 106 starih do vključno 18 let. Delež slednjih od vse romske populacije je bil 37,3 odstotka, kar je bistveno več od tovrstnega deleža od vsega prebivalstva na območju CSD Trebnje¹³⁸, ki je sredi leta 2010 znašal 21,1 odstotka (*Ocene CSD 2011*; *SI-STAT 2012*). Romi živijo še na štirih lokacijah oz. zaselkih v trebanjski občini: Korita, Gline, Zagorica in Trebnje (Zupančič 2007, 246; Zupančič 2010, 33)¹³⁹. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 se je v občini Trebnje le 16 oseb opredelilo za Rome. To predstavlja poleg tovrstne spremenljivke v občini Grosuplje najnižji delež glede na oceno realnega stanja numeričnosti Romov v posamezni občini na Dolenjskem, kjer je v veljavi institut romskega občinskega svetnika. Število Romov v občini je po informacijah območnega CSD enakomerno raslo po dosegljivih podatkih za obdobje od leta 1980 naprej. Tako jih je bilo omenjenega leta 177 uradno prijavljenih na območju občine, leta 1995 232 in kot že omenjeno zgoraj, leta 2011 284 – to pomeni rast okoli 10 odstotkov na pet let (CSD Trebnje 1991, 193; Repič 2000, 53).

Ocene CSD Kočevje¹⁴⁰ omenjajo za Željne v letu 2011 95 Romov (*Ocene CSD 2011*). Kot kažejo tudi starejše ocene (Štrukelj 2004, 58; CSD Kočevje 1991, 152)¹⁴¹, ostaja v zadnjih desetletjih to število približno enako.¹⁴² V celotni občini Kočevje pa je bilo leta 2011

136 Opredeljevanje po narodni oz. etnični pripadnosti v okviru popisa leta 2002 namreč ni bilo obvezno.

137 Tam tem mestu je zanimiva omeniti Repičevo omembo (2000, 63), da so vse ženske iz naselja še vse do začetka 80. let prejšnjega stoletja rojevale v samem naselju.

138 CSD Trebnje obsega območje štirih občin: Trebnje, Šentrupert, Mokronog-Trebelno in Mirna. Od tega skoraj celotno romsko prebivalstvo živi v občini Trebnje.

139 Do nedavnega so živeli tudi na Mali Loki (Ivica Bandelj, vodja oddelka za upravne notranje zadeve pri Upravni enoti Trebnje).

140 CSD Kočevje obsega območje treh občin: Kočevje, Kostel in Osilnica. Vsa naselja, kjer živijo Romi z območja CSD Kočevje, se nahajajo v občini Kočevje.

141 Starejše ocene sicer v okviru Željnih navajajo tudi romski zaselek v bližnjem Gričku pri Željnah; slednji kraj je uradno priznan kot samostojno naselje šele od leta 2000 dalje. Zato je tudi težko točneje oceniti, koliko od navedenih Romov je pred tem letom živel samo na območju današnjih Željnih.

142 Kljub temu pa je treba to trditev jemati z nekaj rezerve, saj je možno, da so omenjene ocene CSD za Željne preizkuse. Zupančičevi sicer precej različni podatki iz dveh del (2007, 246 in 2010, 32) kažejo denimo višje ocene: po zadnjem je teh 104, po prvooimenjenem pa kar 186.

po ocenah lokalnega CSD med 550 do 600 Romov.¹⁴³ Točno število je po njihovem težko določiti zaradi stalnih fluktuacij števila – nekaj jih na primer začasno prebiva na območju CSD Ribnica, manjša skupina, s stalnim bivališčem v CSD Ribnica, pa začasno prebiva v kočevski občini (*Ocene CSD 2011*). Podobno kot na območju drugih CSD na jugovzhodu Slovenije, je delež mladih do vključno 18. leta starosti med romskih prebivalstvom CSD Kočevje – 46 odstotkov - precej večji od tovrstnega deleža med vso populacijo CSD – 18 odstotkov.¹⁴⁴ To zopet govori o mladi populaciji Romov oz. o njihovih številčnejših družinah (*Ocene CSD 2011*; *SI-STAT 2012*). Romi v občini Kočevje živijo večinoma še na bližnjem Gričku pri Željnah ter na več lokacijah na obrobju samega mesta Kočevje (Zupančič 2010, 32-33; *Ocene CSD 2011*). Kot kaže, je število romskega prebivalstva na območju občine Kočevje občutneje poraslo po letu 1990, saj je leta 1982 to štelo 321 in leta 1990 298 posameznikov (Zadravec 1991, 82; CSD Kočevje 1991, 152). Glede na večje migracijske dinamike Romov na prostoru jugovzhodne Slovenije,¹⁴⁵ ki imajo občino Kočevje bodisi za ciljno, bodisi za izvorno območje, lahko predvidevamo, da je vsaj del tega demografskega porasta posledica imigracij v občino.

2.2.2. Zgodovina naselij

Romsko naselje Smrekec oz. naselji Smrekec 1 in Smrekec 2 sta zelo mladi. Nastali sta po tem, ko sta se bili dve skupini Romov primorani priseliti tja z dveh predhodnih lokacij v občini Grosuplje, kjer sta prej živeli nekaj desetletij. Iz dosedanjih raziskav o zgodovini Romov na tem območju ni popolnoma jasno, kdaj so se ti začeli tam naseljevati. Škraba (2007, 117, 184) navaja trditve lokalne občinske svetovalke, da naj bi se ta proces začel v letih po drugi svetovni vojni oziroma po letu 1950. Steklačič (2003, 292) pa omenja trditev nekega starejšega Roma, da se je prvi Rom priselil tja leta 1963 z območja Dobropolja¹⁴⁶. Nihče od omenjenih avtorjev pri tem ne navaja možnosti, da so bili Romi na grosupeljskem prisotni že pred omenjenim obdobjem, vendar ne v obliki stalne naselitve, temveč so se takrat še selili v okviru širše regije.

Kot pravi grosupeljski romski občinski svetnik, so se denimo predniki Romov, ki danes živijo v Smrekcju 2, pred stalno naselitvijo selili po območju, ki je vključevalo današnje občine Grosuplje, Dobropolje in Žužemberk južneje od nje.¹⁴⁷ Omenili smo že relativno visok porast števila Romov v grosupeljski občini v zadnjih desetletjih, kar je med drugim tudi posledica njihovega priseljevanja od drugod, predvsem, kot piše Štrukljeva (2004, 306) z območja Žužemberka. Od tam so jih namreč v 80. letih prejšnjega stoletja pregnali neromski domačini (Štrukelj 2004, 309), zato so se potem razselili večinoma na območje bližnjih občin Grosuplje, Trebnje¹⁴⁸ in Novo mesto.¹⁴⁹

143 Svetovalec za romsko problematiko na Občini Kočevje, Ivan Marolt, je sicer v letu 2012 omenil oceno o 530 Romih.

144 Podatek se nanaša na stanje iz 1. 7. 2010.

145 Še nekoliko več bo o tem zapisano v poglavjih o zgodovini naselja ter sorodstvenih vezeh njegovega prebivalstva.

146 Ta podatek je podoben trditvi dveh študentov, ki sta v začetku prejšnjega desetletja opravila terensko raziskavo med grosupeljskimi Romi, da so se prvi Romi na območje občine priselili leta 1962 (Škraba 2007, 187).

147 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

148 O priselitvi žužemberških Romov v Hudeje je nekoliko več zapisano v nadaljevanju tega poglavja.

149 Matija Hočevnar – romski svetnik v občini Trebnje.

Štrukljeva (2004, 58) navaja rezultate lokalnega popisa Romov na Dolenjskem, po katerem jih je leta 1964 na območju občine Grosuplje živel 47.¹⁵⁰ Romi so se dokaj razpršeno naselili na prostoru občine v zaselkih, kjer je običajno živela ena razširjena družina (Kotar 1991, 147). Kot piše Škraba (2007, 120, 187), je tako bilo prvo stalno naselje v občini Pri Nikotu blizu Velikega Mlačevega, poimenovano po »glavi« družine, Nikotu Hudorovacu. Štrukljeva (2004, 107) za leto 1971 omenja, da so bili Romi naseljeni tudi v šotorih v gozdu pri vasi Zgornje Duplice, vzhodno od Grosupljega ter v barakah pri Ponovi vasi. V tem času, ob koncu 60. let prejšnjega stoletja, pa so se Romi, ki so se kasneje morali preseliti na območje današnjega Smrekca 2, naselili za stalno v Rojnik. V tem primeru je šlo za privatno kmetijsko zemljišče vzhodno od Velikega Mlačevega, kjer jim je lastnik dovolil bivati, vse dokler ni slednjega nasledil dedič, ki Romov ni želel več imeti v bližini. Tam so živeli kot razširjena družinska skupnost v treh do štirih barakah brez vode in elektrike. Vodo so dobili v bližnjem potoku, elektriko pa – kolikor je bilo po malem kaj denarja za nekaj litrov nafte – iz agregata.¹⁵¹

Kot je omenil sedanji romski občinski svetnik, so se Romi tam preživljali večinoma z nabiranjem zelišč od spomladi do jeseni, zaradi narave dela pa so morali nabirati na relativno širokem območju. Prodajali so jih podjetju Droga, ki jih je uporabljalo za farmacijo in čaje. Pomemben vir preživetja pa je bil še »fehtarjenje«. Za kakršnakoli druga delovna mesta v obliki formalnih zaposlitev, tudi v okviru najslabše vrednotenih del, kot je recimo delo v komunalni, Romi tedaj niso imeli možnosti; ravno tako pa jih tudi okoliški kmetje niso želeli zaposliti sezonsko, saj so se bali kraj in romskih naselitev na njihovih zemljiščih. Generacija očeta omenjenega svetnika in še starejše generacije romskih moških so bile na Dolenjskem in vse do Kočevskega znani kot drobilci kamenja. S tem so pridobivali pesek za utrjevanje cest. Šlo je za slabo plačano delo, kjer se je vrednotilo zdrobljene kubičke. Delodajalci so se glede izvajanja dela vedno pogovorili le z enim romskim predstavnikom, ta pa je potem našel »(pod)izvajalce« za realizacijo. Drobljenje kamna na tak način se je potem nehalo s prihodom mehanizacije.¹⁵²

Avgusta 1998 so skupino dobrih 30 Romov izgnali iz Rojnika. Za nekaj dni se je naselila neposredno pred grosupeljsko občinsko stavbo, potem pa se je nastanila na zemljišču ob podjetju Dolenjgrad – na jugozahodnem robu Grosupljega, v bližini današnjega Smrekca (A. 1998, 3). Po pregonu so vseeno želeli ostati v grosupeljski občini.¹⁵³ Ta je v naslednjem letu na občinskem zemljišču na lokaciji »Za Smrekcami« napeljala vodo, kanalizacijo in postavila nekaj bivalnih kontejnerjev, saj so želeli tja priseliti to in še eno skupino Romov z nelegalno naseljenih zemljišč (Škraba 2007, 122–123). To se je realiziralo v letu 2000, ko so bili na novo zemljišče usmerjeni Romi, izvirajoči iz Rojnika.¹⁵⁴ Ob koncu istega leta je bila v nekaj dneh tja prisilno¹⁵⁵ priseljena še skupina grosupeljskih Romov, do tedaj živečih na bližnjem zemljišču, ki je bilo predvideno za gradnjo novih stavb.¹⁵⁶ Tam je čez nekaj let zraslo stanovanjsko naselje Sončni dvori. Zaradi medsebojnih nesporazumov med

150 Žal pa točnejše lokacije njihovih naselbin v tem primeru niso poznane.

151 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

152 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

153 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

154 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; L. Z..

155 Pri tem postopku je morala poseči tudi policija.

156 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; intervjuvanec št. 2, Smrekec; L. Z..

obema skupinama priseljenih Romov (Steklačič 2003, 295; Štrukelj 2004, 306) ostajajo tako simbolično ločeni z vodnim jarkom sredi naselja, tako da tisti južno od njega živijo v Smrekcu 2, severno od jarka pa v Smrekcu 1.¹⁵⁷ Kot piše Škrabova (2007, 124) se je nekaj let zatem zaradi notranjih nesoglasij nekaj družin iz Smrekca 1 preselila na travnik pri bližnji Ponovi vasi.

Tako kot za območje Grosupljega, tudi za območje Trebnjega niso znane zgodovinske dokumentirane omembe tamkajšnjih Romov, ki bi denimo segale v 18. ali v 19. stoletje, kot to po navedbah Štrukljeve (2004, 29-35) velja za vpise dolenjskih Romov za južnejše občine jugovzhodne Slovenije. Kot piše Štrukljeva (2004, 54), so leta 1930 tedanje oblasti pridobile podatke, da je takrat na območju Trebnjega živelo 33 Romov. Takrat njihove stalne naselitve v tem delu Slovenije še ni bilo. Kot je omenil lokalni romski občinski svetnik, sam rojen v prvi polovici 30. let prejšnjega stoletja, so v tem obdobju Romi še potovali skoraj vsak dan. Frekvenca selitev je bila odvisna od tega, za koliko časa oziroma če sploh, so jim lastniki zemljišč dovolili začasno ustalitev na posamezni lokaciji. Selili so se s konjsko vprego ali peš »s punklji čez ramo«.¹⁵⁸ Romi, ki so se kasneje naselili na območju Hudej, od katerih so se mnogi tam tudi prvič ustalili, so se prej premikali na območju med Trebnjem, Kočevjem, Žužemberkom in Novim mestom (Repič 2000, 51).¹⁵⁹

Romsko naselje Hudeje leži na močvirnatem zemljišču, kjer je (bilo) bogato nahajališče glin. Zato je tam do druge svetovne vojne delovala tudi opekarna (*Krajevni leksikon Dravske banovine* 1937, 493). Lastniki »ceglarne« so po vojni zaradi političnih razlogov pobegnili v severno Ameriko, njeno zemljišče pa je postalo občinska last (Repič 2000, 52).¹⁶⁰ Pred začetkom naseljevanja Romov jih je po podatkih popisa dolenjskih Romov leta 1964 na območju občine Trebnje živelo 93 – velika večina od njih iz rodbin Brajdič ter Hudorovič oz. Hudorovac (Štrukelj 2004, 58). Romi so se začeli naseljevati na lokaciji V Blatih, torej na območju današnjega romskega naselja Hudeje, okoli leta 1969. Tja so se začeli priseljevati z novomeškega, Žužemberka in tudi drugih krajev Dolenjske. Sprva so si postavljali šotore¹⁶¹, kasneje pa barake (Mrak 2010; Repič 2000, 51). Kot piše Repič (2000, 51), so se prva rojstva v naselju zabeležila leta 1971.

Po besedah romskega občinskega svetnika, ki je bil tudi sam med prvimi naseljenici v Hudejah, je bil eden ključnih problemov pri tem procesu, da jim pristojni na občini Trebnje nikoli niso povedali, kje točno se lahko naselijo. Meni, da danes ne bi prihajalo do takšnih nesoglasij glede statusa zemljišč, kjer stojijo romska bivališča, če bi jim bila že prej poznana točna lokacija za naselitev.¹⁶² Kot piše CSD Trebnje (1991, 194–195), ki sicer orisuje bivalne razmere Romov na trebanjskem okoli leta 1990, so si samo maloštevilni

157 Sprva je bilo sicer številčno imensko zaporedje teh dveh naselij ravno obratno, potem pa se je uveljavilo današnje poimenovanje (Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje).

158 Matija Hočevnar – romski svetnik v občini Trebnje.

159 Obdobje druge svetovne vojne je bilo po besedah Matije Hočevnarja za Rome izredno tvegano oz. nevarno, saj je sam doživel in slišal za primere Romov na Dolenjskem, ki so bili kolektivno obsojeni in likvidirani ali deportirani v taborišča. Po njegovem je bilo najhujše po septembru 1943, ko je Dolenjska prišla pod nemško okupacijo. Podobna pričevanja o preganjanju Romov med drugo svetovno vojno omenja tudi Repič (2000, 83).

160 Matija Hočevnar – romski svetnik v občini Trebnje.

161 Za te trikotne šotore imajo Romi denimo v tem delu Dolenjske v rabi izraz »kuliba« ali kot piše Štrukljeva (2004, 152), »kuliba višujak«.

162 Matija Hočevnar – romski svetnik v občini Trebnje.

Romi, ki so (bili) zaposleni, lahko postavili zidana bivališča. Eden takšnih je bil tudi omenjeni občinski svetnik, ki je omenil, da je sam sprva želel začeti zidati bivališče v zaselku zahodno od Trebnjega. A ker za to lokacijo dolgo časa ni dobil gradbenega dovoljenja, se je tudi sam odločil graditi v Blatih.¹⁶³ Leta 1971 je v Hudejah živelo 15 družin, kar je bilo 74 posameznikov (Štrukelj 2004, 101, 292).

Tega leta naj nihče iz naselja ne bi bil formalno zaposlen, dve leti kasneje pa se je zaposlilo 6 moških (Štrukelj 2004, 292). Ta podatek se sicer popolnoma ne sklada s pripovedjo romskega občinskega svetnika, ki je omenil, da je bil kontinuirano zaposlen dobra štiri desetletja – že vse od konca 40. let 20. stoletja dalje. Sam je začel z delovnim mestom mimerja in tako sodeloval pri gradnji različnih vrst infrastruktur – od vodovoda do cest – na Dolenjskem, kasneje pa je delal tudi v lokalnem gozdnem gospodarstvu. Takšnih »netipičnih« rednih oz. formalnih zaposlitev je bilo v naselju pred razpadom Jugoslavije vseskozi malo, največ do približno 20 ali 25 posameznikov, ki so delali v komunali in opravljali druga nekvalificirana dela.¹⁶⁴ Ob redni zaposlitvi se je sedanji romski občinski svetnik pred desetletji ukvarjal tudi z dejavnostmi, ki so bile ključne ekonomske niše Romov v Hudejah v obdobju socialistične Jugoslavije: nabiranje in prodaja zelišč ter gob in trgovanje s konji (Repič 2000, 56-59). Slednjega se je najverjetneje naučil od svojega očeta, ki je se je s tem ukvarjal na Dolenjskem, kljub temu da ni bil doma od tam. Glavni trg za prodajo konj je bil v Karlovcu. Sicer pa je današnji romski svetnik v imenu drugih tamkajšnjih Romov trgoval z zelišči in gobami, ki so jih odkupovala različna podjetja. V naselju je bila vzpostavljena t. i. odkupna postaja za zelišča, od koder so jih odvažala farmacevtska podjetja.¹⁶⁵ Zaradi nabiranja se je bilo treba občasno tudi seliti oz. taboriti drugod.¹⁶⁶ V jesenskem času so prebivalci naselja prodajali tudi nabrane gobe. Poleg tega so se v tem obdobju posluževali prosjačenja po okoliških krajih, da so s tem pridobili nekaj oblek in živeža (Repič 2000, 56-57).

Večja socialno-demografsko sprememba je naselje doletela v začetku 80. let prejšnjega stoletja, ko se je tja preselilo več romskih družin iz občine Žužemberk, od koder so bili pregnani.¹⁶⁷ Občinske oblasti so se jih odločile sprejeti, kljub temu da so lokalni Romi izrazili mnenje, da bi veliko število priseljenih lahko vneslo nejevoljo v tamkajšnjo romsko skupnost. »Žužemberčani« so se naselili na zahodnem obrobju Hudej in naj bi bili danes »že precej pomešani z ostalimi Romi«. ¹⁶⁸ Romsko naselje je imelo leta 1980 bivališča ležeča le v tistem delu, ki danes tvorijo njegov osrednji del in posamezna zemljišča severnega dela. Po tem se je s priselitvami Žužemberčanov in drugih začelo postopoma širiti predvsem v južnem delu, v neposredni bližini lokalne ceste, ki je bil prej poraščen z gozdom (Žagar, Barborič & Radovan 2013, 25).

163 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

164 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

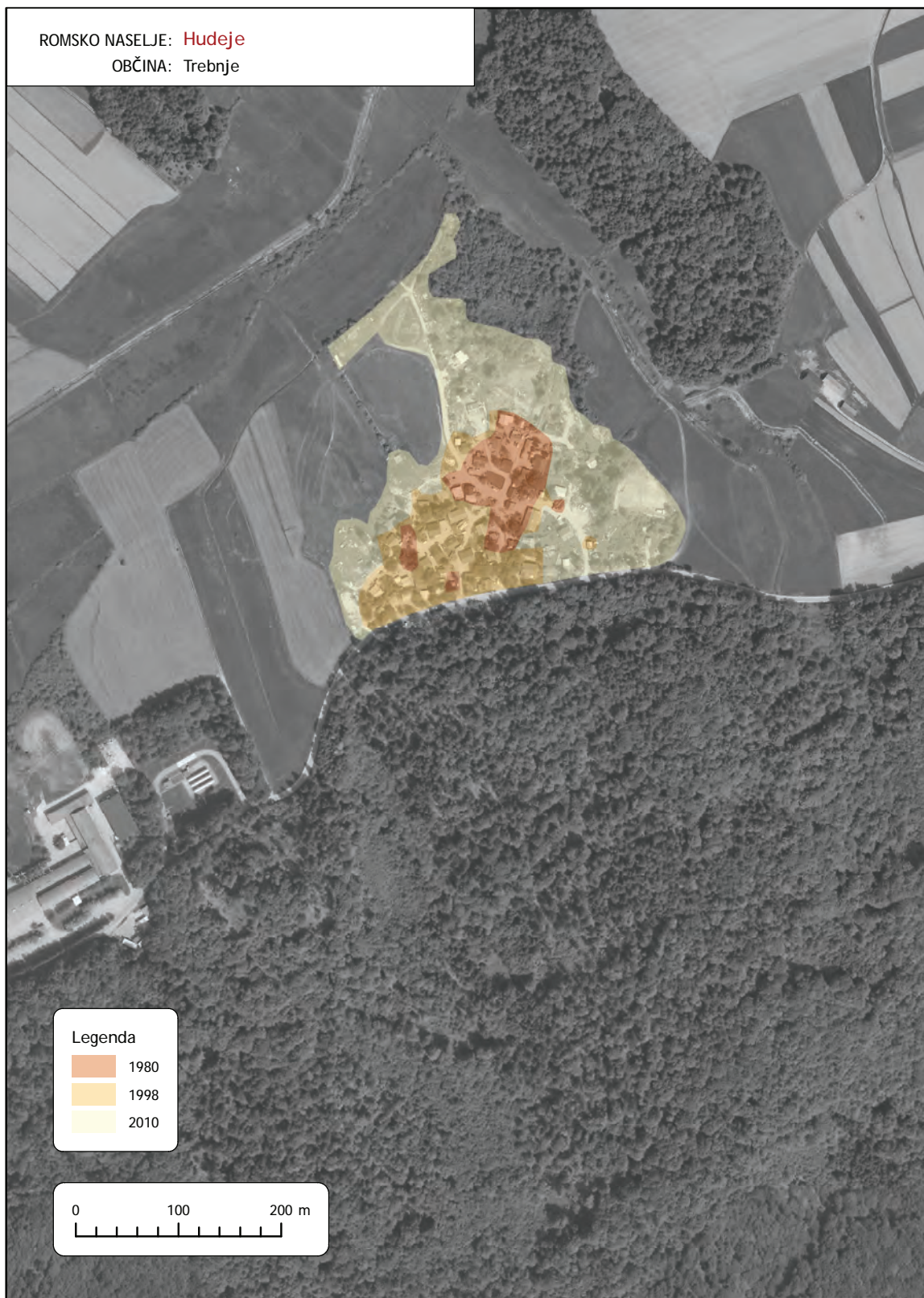
165 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

166 Z nabiranjem zelišč za prodajo pa so hkrati nabrali zelišča za svojo lastno uporabo – za domače zdravljenje (Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje).

167 Kot je bilo že pred tem omenjeno, se je del žužemberških Romov takrat priselil tudi v občino Grosuplje.

168 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

Zemljevid 10: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Hudeje (1980-2010)¹⁶⁹

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

¹⁶⁹ Obdobje je bilo izbrano glede na dostopne letalske posnetke iz različnih let za to območje.

Kot piše Štrukljeva (2004, 33), se pojavljajo prve dokumentirane omembe Romov na Kočevskem sredi 19. stoletja. Šlo je za pripadnike rodbin Brajdič in Hudorovič, ki so se ustavljali v vaseh Šalka vas, Cvišlerji, Livold, Mozelj, Željne in Kočevje. Romi so se na Kočevsko priselili s smeri Črnomlja in Osilnice ali s hrvaške strani obmejnega območja.¹⁷⁰ Pred drugo svetovno vojno je bilo to območje v dobršni meri naseljeno s kočevskimi Nemci, kar velja tudi za same Željne (*Krajevni leksikon Dravske banovine* 1937, 211; Perko & Orožen Adamič 1998, 445). Glede na splošni popis prebivalstva v Sloveniji leta 1931 je bilo na Kočevskem naštetih okoli 40 Romov, medtem ko so bolj točni demografski podatki za Željne razvidni iz popisa Romov na Dolenjskem leta 1964, ko jih je bilo tam zabeleženih 106; večina od njih iz rodbine Hudorovič oz. Hudorovac (Štrukelj 2004, 54-55, 58).

Po drugi svetovni vojni se je zaradi izselitve kočevskih Nemcev pred tem, na tem območju pojavilo veliko priseljevanj iz cele Slovenije (Perko & Orožen Adamič 1998, 445). V ta okvir sodijo tudi priselitve gorenjskih Sintov na območje Željne in Kočevskega (Štrukelj 2004, 89), kjer je šlo podobno kot ob preselitvah manjšega deleža prekmurskih Romov v Vojvodino v prvih povojnih letih, za neke vrste kolonizacijo. Več podrobnosti o teh priselitvah ni znanih, razen omembe Štrukljeve, da so se ti posamezniki čez čas zopet vrnili na Gorenjsko, z izjemo družine Rajhard, ki je ostala v Željnah (Štrukelj 2004, 89, 291). Člani te družine so do pred nekaj let še živeli v baraki na robu Željne, sedaj pa živi v Kočevju le še ena potomka. Moški iz te družine je bil znan v okolici kot edini brusar nožev in škarij.¹⁷¹

Leta 1971 je v Željnah živelo 92 Romov, kar je bilo 17 družin. Od teh je bilo 6 moških redno zaposlenih, nekaj pa priložnostno. Opravljali so nekvalificirana dela, kot je bilo delo v gozdarstvu, gradbeništvu in komunalni, več Romov pa se je v toplem delu leta ukvarjalo tudi z nabiranjem zelišč (Štrukelj 2004, 291; CSD Kočevje 1991, 155). Še pred tem obdobjem so bili tamkajšnji Romi poznani kot drobilci kamenja v bližnjih gozdovih – šlo je za priložnostna dela pri cestnih podjetjih.¹⁷² V 70. letih so Romi živeli večinoma še v lesenih barakah (Štrukelj 2004, 100) in pred tem tudi še v šotorih. Bivalni kontejnerji in zidane hiše so začeli postopoma rasti v 80. letih.¹⁷³ Jedrni del naselja se je začel širiti v smeri severa in vzhoda proti gozdu, tako da je v obdobju 1980–2010 povečalo obseg za približno trikrat (*Prostorski razvoj* 2011).

2.2.3. Sodobne zaposlitvene možnosti prebivalstva teh naselij

Med najpomembnejše socio-ekonomske probleme sodijo pomanjkanje delovnih mest oz. priložnosti za prebivalstvo teh naselij. Z razpadom Jugoslavije so sledile tudi velike spremembe v gospodarstvu, ki so prinesle upad ali popolni zaton do poprej nekaterih aktualnih ekonomskih niš Romov. Pri tem je mišljeno zlasti nabiranje in prodaja zelišč za farmacevtska in prehrabena podjetja, deloma pa to velja tudi za gobe. Že precej prej, s prihodom gradbene mehanizacije, v desetletjih po drugi svetovni vojni, je prišlo tudi do

170 Nekatera druga romska naselja v kočevski občini pa so denimo stara komaj nekaj desetletij. Taki sta Trata in Mestni Log, ki stojita nekje »od okoli 70. let prejšnjega stoletja dalje« (Marjan Hudorovac – romski svetnik v občini Kočevje).

171 Intervjuvanec št. 5, Željne. Ta intervjuvanec je imel za omenjenega moškega poseben izraz, nekaj podobnega kot »Cinjar«.

172 Intervjuvanec št. 5, Željne.

173 Intervjuvanec št. 5, Željne.

izginotja fenomena drobilcev kamenja, kar so opravljali številni romski moški po Dolenjskem.

Zanimiv družbeni pojav, ki se je razvil iz teh ekonomskih odnosov z neromskimi delodajalci, je bil pojav »glavnega« Roma, moškega, ki je predstavljal posamezno zaokroženo, naselbinsko romsko skupnost v pogajanjih za dodelitev dela in plačila za opravljene storitve ali prodano blago. Vsaj za primer Romov v občini Trebnje, lahko rekonstruiramo, da je takšno vlogo med Romi opravljal tisti, ki je obvladal slovenski jezik in bil hkrati poznan in priznan med neromskim prebivalstvom kot zanesljiv, delaven posameznik. Takšne izkušnje so pripomogle k dejstvu, da je ta imel že določeno »kilometrino«, ki mu (lahko) pomaga opravljati vlogo romskega občinskega svetnika danes.

Po razglasitvi neodvisnosti Slovenije so se socio-ekonomske razmere za Rome v mnogih pogledih bistveno spremenile. Upadlo je število zaposlitvenih možnosti nasploh,¹⁷⁴ ali pa Romov nočejo vzeti v službe zaradi njihove nacionalne pripadnosti, kot se to dogaja na Grosupeljskem.¹⁷⁵ Za primer Hudej je bil v času izvedbe raziskave znan le en primer zaposlitve preko javnih del,¹⁷⁶ na tak način pa je bilo v letu 2012 na komunalni zaposlenih tudi 10 Romov iz občine Kočevje,¹⁷⁷ vendar ni znano, če je bil kateri izmed njih iz Željne. Ravno tako ni vidne (formalne) ponudbe storitvenih, obrtnih ali proizvodnih dejavnosti. Le manjši delež dohodkov prihaja ponekod s strani nabiranja odpadnega železa, kovin in papirja.

Romsko prebivalstvo je po besedah nekaterih intervjuvancev¹⁷⁸ odvisno tudi od socialne podpore, ki je tako nizka, da ne omogoča bistvenega socialno-ekonomskega dviga gospodinjstev. Hkrati pa je podpora ravno toliko visoka, da deluje demotivacijsko pri morebitnem iskanju novih zaposlitev in vzpostavljanju ekonomske neodvisnosti. .

2.2.4. Sorodstveno-prijateljske vezi in odnosi ter kulturne specifike

Sorodstvene vezi Romov teh treh naselij ter dolenjskih Romov na sploh izvirajo iz njihovih kroženj znotraj regije kot tudi postopnega stalnega naseljevanja vse do zgodnje druge polovice 20. stoletja, ki je v grobem potekalo s smeri Hrvaške proti severu Dolenjske. Po drugi strani je takšna struktura posledica selitev na individualni ravni med naselji znotraj regije zaradi sklenitve (neformalnih) zakonskih zvez, v nekaj primerih pa tudi zaradi prisilnih izselitev celotnih skupnosti iz posameznih romskih zaselkov (kot je bilo to v primeru Romov z žužemberškega ter Romov iz Rojnika)¹⁷⁹. Poznavanje tega področja je pomembno, če hočemo bolje razumeti medsebojno kulturno-lingvistično in socialno povezanost dolenjskih Romov, po drugi strani pa nam to hkrati posredno omogoča vpogled v veliko raznolikost socialnih procesov in naselbinskih pogojev v mikrookoljih, kjer živijo posamezne skupnosti.

174 Intervjuvanec št. 5, Željne.

175 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

176 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

177 Nejc Zemljak, Oddelek za prostor – občina Kočevje; Ivan Marolt, svetovalec za romsko problematiko – Občina Kočevje.

178 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje; intervjuvanec št. 5, Željne.

179 Na Dolenjskem je sicer iz novejšega obdobja najbolj razpiti primer izselitve rodbine Strojani iz občine Ivančna Gorica.

Prebivalstvo vseh analiziranih treh romskih naselij ali pa občin, kjer te ležijo, izkazuje novejšje medsebojne selitvene in sorodstvene povezave, poleg tega enako velja še v odnosu do Romov iz različnih naselij znotraj posameznih omenjenih občin. Tako denimo v Smrekcu izvira ena intervjuvanka s Kočevskega, kjer ima živečih še več članov ožjega sorodstva.¹⁸⁰ Drugače pa imajo Romi iz Smrekca ožje sorodstvo tudi v Hudejeh ter po številnih drugih delih Dolenjske in Bele Krajine, zlasti Kočevja in deloma Ivančne Gorice.¹⁸¹ Tako naj bi v Ponovi vasi v bližini Smrekca, Romi izvirali večinoma s Kočevskega.¹⁸² Z vpogledom v interne evidence regionalnih CSD se deloma lahko dopolni sliko o novejših medobčinskih stalnih ali začasnih migracijah Romov znotraj Dolenjske. Iz tega je razvidno, da je manjše število Romov, s stalnim bivališčem na območju Upravne enote (UE) Ribnica, po podatkih iz leta 2011, bivalo na območju UE Grosuplje in Kočevje (*Ocene CSD* 2011). Ravno tako pa, kot piše Steklačič (2003, 293) za stanje pred enim desetletjem, se je nekaj Romov iz UE Grosuplje izselilo v smer občine Kočevje, Ribnica in Ivančna Gorica. Podoben pojav je za primer Hudej zaznal tudi Repič (2000, 55-56), ki piše, da je bilo takrat več tamkajšnjih Romov prijavljenih še v občini Novo mesto, Kočevje, Žužemberk in Grosuplje. Tudi za leto 2012 je znano, da so se trije moški iz naselja »priženili« v romska naselja na novomeškem.¹⁸³ O ožjem sorodstvu v enem od romskih naselij v bližini Grosuplje je govoril tudi intervjuvanec v Željnah, omenjal pa je tudi nedolgo nazaj priseljene Rome z območja Novega mesta v romski naselji Trata in Marof v občini Kočevje.¹⁸⁴

Že v poglavju o zgodovini teh naselij je bil omenjen primer »netipičnih« povezav ter (začnih) selitev gorenjskih Sintov na Kočevsko. Poleg teh je iz zgodovine selitev dolenjskih Romov v drugi polovici 19. stoletja znano tudi, da se je nekaj družin Hudorovičev selilo proti zahodu v smeri Postojne in naprej proti Tržaški, torej severni Italiji (Štrukelj 2004, 33–34). Sorodstvene in predniške, pa tudi prijateljske povezave z Romi iz nekaterih delov severne Italije so še danes omenjene v Hudejeh in na Kočevskem, s tem, da ni popolnoma jasno, če gre pri vseh teh primerih samo za Rome v Italiji, ki zgodovinsko izvirajo iz hrvaško-slovenskega prostora (Repič 2000, 69, 96-97).¹⁸⁵ Poleg teh pa bi med »netipične« lahko šteli tudi omembe sorodstvenih vezi med Romi iz Prekmurja in Kočevske, kot smo jih lahko zasledili v izjavah intervjuvancev v obeh območjih.¹⁸⁶

Zveze in poroke med Romi in »civilni«¹⁸⁷ so še vedno redke, a poznane. Vseeno pa tovrstne »mešane« zveze niso samo rezultat zadnjih nekaj let, temveč so znane tudi še iz obdobja pred drugo svetovno vojno.¹⁸⁸ Beleženih je zelo malo izselitev iz teh naselij v neromsko okolje. Pogosto takšne selitve niso samo fizične, temveč tudi neke vrste odskočna deska iz socio-ekonomskih getov romskih naselij v (pretežno) urbana okolja. V zadnjih letih je

180 Intervjuvanka št. 1, Smrekec.

181 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje; L. Z..

182 L. Z..

183 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

184 Intervjuvanec št. 5, Željne.

185 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje; Marjan Hurodovič – romski svetnik v občini Kočevje.

186 Intervjuvanec št. 5, Željne; intervjuvanec št. 2, Vanča vas.

187 Gre za izraz, ki ga Romi na jugovzhodu Slovenije v pogovoru z Neromi najpogosteje uporabljajo za označevanje neromskega prebivalstva.

188 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje; intervjuvanec št. 5, Željne.

tako za primer naselij Smrekec kot Hudeje znanih nekaj takšnih primerov.¹⁸⁹ Vzrok za izselitve posameznikov ali družin iz romskih naselij pa ni samo sklepanje zakonskih ali partnerskih zvez, temveč tudi spori znotraj naselij. V takšnih primerih prihaja posledično tako do selitev v neromska okolja kot v druga romska naselja ali do ustanavljanja novih romskih zaselkov. Različice tovrstnih selitev so bile zaznane v vseh treh občinah, kjer le-žijo obravnavana romska naselja (Steklačič 2003, 295).¹⁹⁰

Kar se tiče izbranih kulturnih specifik, ki jih na množičnejši ravni odražajo prebivalci romskih naselij je na tem mestu izpostavljeno še letno romanje na Brezje na Gorenjskem, ki se ga udeleži večje število dolenjskih Romov. Za nekaj dni se sredi avgusta, okoli praznika Marijinega vnebovzvetja, proti Brezjam odpravi tudi prebivalstvo Smrekca in Hudej, kjer taborijo nekaj dni in se srečajo tudi z drugimi Romi iz rodne regije. V primeru Hudej se naselje za teh nekaj dni v tem času skoraj popolnoma izprazni (Repič 2000, 71).¹⁹¹ Ta verski praznik ima med tovrstnimi prazniki največji pomen za Rome, saj v je njihovem verskem življenju na najvišjem mestu prav katoliška Marija, ki pooseblja njihovo glavno boginjo Devlori (Repič 2000, 70). V številnih romskih naseljih, ne samo v jugovzhodni Sloveniji, je videti kapelice, posvečene Mariji. Ljudje imajo tudi njene slike ali oltarje v svojih bivališčih.

Za socialno-kulturno odpiranje navzven oz. kot orodje za vzpostavljanje stikov tudi z Romi iz drugih delov Slovenije, predvsem Prekmurja, imajo pomembno vlogo romska društva (RD), ki delujejo v vsakem od omenjenih naselij: RD Romi gredo naprej – Roma džan angle ter RD Smrekec v Smrekcu, RD Romano drom v Hudejah ter Občinsko RD Romano ritmo Kočevje v Željnah (*RomSvet; Dvig*). V tem kontekstu pa velja omeniti še v letu 2012 odprt Romski muzej Hudeje, v baraki v istoimenskem romskem naselju. Njegova naloga je shranjevanje »stare predmetne romske kulture in prve zapise pisane in posnete besede dolenjske romščine s trebanjskega področja« (*Hudeje 26*). Odprtje takšne inštitucije v romskem naselju ima simbolno nedvomno veliko vrednost za samo prebivalstvo naselja kot za odpiranje naselja v odnosu do potencialnih obiskovalcev, za ocenitev njegovega pravega pomena ter vplivnosti pa je še nekoliko prezgodaj.

Samo poznavanje in (vsakdanja) raba romskega jezika je, v nasprotju s položajem v Prekmurju, med mladimi še vedno na prvem mestu pred slovenščino, kar je hkrati tudi posledica veliko večje socialne izoliranosti romskega prebivalstva v jugovzhodni Sloveniji ter gotovo tudi manjše vključenosti ter uspešnosti na področju izobraževanja.

2.2.5. Področje izobraževanja in vzgoje

Dolenjska regija skupaj s Kočevsko še vedno velja za območje, kjer se dosega najslabši rezultati ter stopnja vključenosti romskih otrok in mladine na področju vzgoje in izobraževanja. Eden izmed izmerljivih kazalcev, ki posredno kažejo na stanje na tem področju v okviru osnovnih šol (OŠ), je delež romskih učencev, ki obiskujejo posamezni razred OŠ. Njihovo število strmo upada z vsako triado, tako da jih je bilo v omenjeni regiji v šolskem letu 2011/11 v prvem razredu skupaj 98, v devetem pa le 11. Najbolj kritičen upad je bil v zadnji triadi (*Podatki MŠŠ 2011*). Eden od glavnih vzrokov, poleg slabih socio-ekonomskih

189 L. Z.; Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

190 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje; intervjuvanec št. 5, Željne.

191 Intervjuvanka št. 4, Hudeje; L. Z..

ter bivalnih razmer, ki vplivajo na to, je slabo razumevanje slovenskega jezika. To velja za otroke iz vseh treh naselij (CSD Trebnje 1991, 196-197).¹⁹² Za njih tudi velja, da v veliki večini niso vključeni v vrtčevsko varstvo, kar ima gotovo pomemben negativen vpliv na slabši uspeh in (ne)vključenost v šoli. Posamezniki, ki osnovne šole v rednih terminih ne zaključijo, imajo to kasneje možnost storiti preko nekdanjih »delavskih univerz«, ki delujejo v obliki zasebnih izobraževalnih podjetij.¹⁹³ Tega se v obravnavanih naseljih tudi poslužujejo, vendar z mešanim zadovoljstvom, saj so nekateri ob tem dobili občutek, da je tovrstnim organizacijam bolj v interesu čim višji vpis, ne pa sama kakovost pri izobraževanju.¹⁹⁴

Daleč najslabše v tem oziru so prav šole, ki jih obiskujejo romski učenci v občini Grosuplje (*Podatki MŠŠ 2011*). V šolskem letu 2010/11 je OŠ Louisa Adamiča v Grosupljem obiskovalo 20 učencev iz obeh Smrekcev. Otroci od tod kot tudi iz ostalih romskih naselij v občini Grosuplje v vrtnice ne hodijo. Ostalih podrobnejših podatkov samo za učence iz Smrekcev nimamo, temveč za vse romske učence v občini. Na šoli, ki so jo v letu 2010/11 obiskovali skoraj vsi tamkajšnji romski učenci iz občine – t. j. 42 - je daljša odsotnost pri pouku velik problem. S tem je nedvomno povezan nizek uspeh učencev in velik, nad eno-četrtinski delež ponavljalcev v šoli. Do sedaj je eno samo romsko dekle z območja občine končalo OŠ,¹⁹⁵ v letu 2010/11 pa sploh ni bilo nobenega učenca v osmem ali devetem razredu. Fantje običajno nehajo obiskovati šolo v šestem, dekleta pa v sedmem razredu.¹⁹⁶ Kljub temu to pomeni rahel napredek v novejših časih. V OŠ je bilo denimo še pred slabe četrte stoletja, v letu 1986/87, vključenih samo sedem romskih učencev (Tancer 1994, 110).

Po informacijah, posredovanih s strani OŠ Trebnje za šolsko leto 2010/11, je v zadnjih letih približno tretjina romskih učencev iz občine prej obiskovala tudi vrtec. Ravno tako se je v zadnjih letih nekaj učencev po končani OŠ vpisalo naprej na srednje šole, kar je bistveni napredek v primerjavi s položajem okoli leta 2000, ko, po pisanju Repiča (2000, 64), še nihče od tamkajšnjih Romov ni končal OŠ.¹⁹⁷ V prej omenjenem šolskem letu je bilo na OŠ Trebnje 46 od 47 romskih učencev iz Hudej – kar je 5,1 odstotka vseh učencev na OŠ. To je bistveno več kot pred četrte stoletja, ko jih je bilo v šolskem letu 1986/87 na tej šoli 26 (Tancer 1994, 111).¹⁹⁸ V primerjavi s položajem na tem področju v občini Grosuplje je tu upad števila učencev v zadnji triadi OŠ precej manjši, ravno tako pa je bil prisoten samo relativno majhen delež – okrog desetina - romskih učencev, pri katerih so beležili daljše zaostanke, četrtnina pa jih je bila ponavljalcev.¹⁹⁹ K boljši vključenosti in uspehu romskih

192 Informacije, posredovane s strani Irme Grbec, izvajalke učne pomoči romskim otrokom v Željnah v okviru projekta Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti.

193 Preko teh pa se nekateri z dokončano osnovnošolsko izobrazbo vpisujejo na srednješolske programe (intervjuvanka št. 4, Hudeje).

194 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; zaposlena na OŠ Trebnje.

195 Ta informacija je sicer nasprotujoča trditvi Kotarjeve (1991: 148), ki piše, da je v občini Grosuplje v obdobju 1981/ 91 osnovno šolo končalo 9 otrok, trije od teh pa tudi skrajšani program usmerjenega izobraževanja.

196 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Louisa Adamiča, Grosuplje.

197 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Trebnje.

198 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Trebnje. Na tem mestu naj omenimo še zanimivost, da je po znanih informacijah od srede 90. let prejšnjega stoletja osnovnošolski pouk za prve štiri leta – oz. vsaj dopolnilne ure - določeno obdobje potekal tudi v zasebnem stavbi znotraj naselja. Tam so učile učiteljice iz OŠ Trebnje (Repič 2000, 64, 81).

199 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Trebnje.

otrok v trebanjski šoli gotovo pripomore tudi vrtec, ki deluje v samem naselju že nekaj let. Poprej so le maloštevilne otroke iz Hudej vpisovali v redni vrtec ali malo šolo, nekaj več kvečjemu v obliki programov »cicibanovih uric« (Zupančič 2011, 78; CSD Trebnje 1991, 197). Neformalno vrtčevsko delo so izvajali v samem naselju že v obdobju pred letom 2005, okoli leta 2006 so s programom vrtca začeli v hiši romskega občinskega svetnika. Tri leta kasneje se je delovanje tega neformalnega vrtca preselilo v bližnji bivalni kontejner na zemljišču svetnika, kamor je v letu 2011/12 hodilo 12 otrok iz naselja.²⁰⁰ Proti koncu leta 2012 je bil program v vrtcu začasno prekinjen. Zaprli so ga zaradi anonimne prijave, da manjši delež vrtčevske stavbe leži na tujem zemljišču. To je povzročilo, da so se morali romski otroci iz Hudej vnovično začeti voziti v redni vrtec v Trebnjem, kar je posledično pripeljalo do večjega upada obiska. Vzrokov za to je več – od oddaljenosti vrtca ter vožnje s tehnično pomanjkljivimi avtomobili s strani staršev, ki so podvrženi pogostim policijskim kontrolam prometa, pa do ločenosti romskih otrok v vrtcu od ostalih.²⁰¹ Na srečo do rušenja stavbe, kjer je bil neformalni vrtec v Hudejah, ni prišlo. Ta problem se je do sedaj s strani občine tudi po močnem zunanem pritisku s strani romskih in nekaterih drugih organizacij oziroma institucij razrešil, vnovično odprtje vrtca se zopet pričakuje v šolskem letu 2013/14.

Otroci iz Željnj obiskujejo OŠ Stara Cerkev. V njenem okviru je posebnost, da vključno do četrtega razreda poteka pouk v podružnični OŠ Željne, ki jo obiskujejo izključno romski učenci iz Željnj²⁰². Vseh skupaj jih je bilo na OŠ Stara Cerkev v šolskem letu 2010/11 40 ali 14,5 odstotkov vseh učencev na šoli, od tega 33 iz Željnj. Sicer pa je položaj romskih učencev na tej šoli nekoliko boljši kot tisti v Trebnjem: problem neobiskovanja ali daljše odsotnosti v šoli ni velik, ponavljalcev je desetina, v obdobju med šolskima letoma 2005/6 in 2010/11 pa se je 10 učencev te šole usmerilo naprej na različne srednje šole v občini. Bistvena razlika s položajem v Hudejah pa je, da otroci iz naselja Željne ne hodijo v vrtec.²⁰³

2.2.6. Sodobni prostorsko-socialni izzivi

Gre za romska naselja, kjer se – z dokajšnjo izjemo Smrekca – bivanjske razmere v zadnjih letih sistematično izboljšujejo v več ozirih. Tu gre za kombinacijo načrtov, sredstev, pobud in volje tako pristojnih občin kot tudi lokalnih romskih skupnosti. Še vedno pa kakovost bivanja v teh naseljih zelo zaostaja za naselji v njihovi okolici. Najverjetneje v zadnjih letih v svoji transformaciji iz socialno-prostorskega in ekonomskega geta v infrastrukturno bolj urejeno in odprto naselje najbolj izstopajo Hudeje. Po drugi strani pa ima bivalno okolje z razmerami Romov v Smrekcu daleč najslabšo »štartno osnovo« - tudi v primerjavi z drugim romskimi naselji na jugovzhodu države – kar pomeni, da bo potrebno še ogromno socialnih, ekonomskih in drugih vrst vložkov, da bo naselje in njegovo prebivalstvo na dolgi rok lahko zaživel na dostojni socio-ekonomski in infrastrukturni ravni.

200 Tako sodi tamkajšnji vrtec skupaj s tistimi v Pušči (občina Murska Sobota), Brezju (občina Novo mesto) in Kerinovem Grmu (občina Krško) med edine v Sloveniji, ki so locirani znotraj romskih naselij.

201 Intervjuvanka št. 4, Hudeje.

202 Do tega pojava ni prišlo načrtno, temveč so starši neromskih otrok iz Željnj te začeli postopno voziti v matično OŠ, potem ko se je tam nasplošno zmanjšal vpis otrok in je ostalo več nezapolnjenih mest. Na podružnični OŠ pa so tako ostali samo romski učenci (Irma Grbec, zaposlena na OŠ Stara Cerkev).

203 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Stara Cerkev.

Oba Smrekca ležita na občinskih zemljiščih. Hkrati pa se naselje praktično nima možnosti širiti, saj je skoraj v celoti obdano s privatnimi parcelami, ki služijo za kmetijsko in deloma tudi obrtno-industrijsko rabo (PISO 2013). Začetna komunalna infrastruktura ob naselitvi Romov iz Rojnika v današnji Smrekec 2 je bila zelo slaba: elektrike ni bilo, voda je bila speljana samo do ene same skupne pipe – ta je pozimi zmrzovala -, kanalizacije ni bilo, skozi naselje pa je bila speljana groba makadamska pot.²⁰⁴ Položaj se je nekoliko izboljšal v zadnjih nekaj letih, ko je bilo naselje elektrificirano, ravno tako pa so potegnili tudi vodne priključke do bivališč. Še vedno pa nimajo kanalizacije in sanitarij kot tudi ne greznic, kar je problematično ne samo z vidika gospodinjev in higienskih razlogov, temveč tudi, ker ob močnejših deževjih voda prestopi meje kanala med Smrekcema in pride do najbližjih barak.²⁰⁵ Zaradi zelo slabe kakovosti bivališč so ta pozimi vlažna in mrzla, poleti pa zelo vroča, tako da se takrat prebivalstvo občasno družno umika čez dan v senčne gozdove v bližini, saj je v naselju nevzdržna vročina. Ob priselitvi je bilo tam postavljenih nekaj bivalnih kontejnerjev, vendar danes največji delež prebivalstva iz Smrekca 2 živi v barakah, ki so jih sami postavili, nekaj bivališč pa je tudi praznih in opuščenih (Steklačič 2003, 294). Do naselja je bila v letu 2012 sicer makadamska cesta preplastena z ozkim pasom asfalta, ki je že na prvi pogled slabo utrjen, vendar poti znotraj naselja še naprej ostajajo nespremenjene. Edini objekt, ki služi za skupno rabo za obe naselji, je večji bivalni kontejner na robu Smrekca 1, kjer se že nekaj let redno izvajajo različne aktivnosti za tamkajšnje otroke ter mladino v okviru lokalnega CSD²⁰⁶. Vse to in kupi odpadkov v naselju in na njegovih obrobjih še naprej kažejo na zelo slabo bivalno in hkrati socialno okolje, ki vlada tam. Potrebe za izboljšane položaja v Smrekcu so torej zelo velike – od kanalizacije pa vse do uvedbe hišnih števil, saj prebivalstvo zaradi tega pogosto ne prejema pošte, poleg tega pa ima težave pri urejanju osebnih dokumentov.²⁰⁷ Glede na obstoječe stanje ter zelo počasni tempo izboljšav v preteklem desetletju, na kratki rok bistvenih sprememb v naselju na tem področju ni pričakovati.

Romsko naselje Hudeje je začelo v zadnjih letih na infrastrukturno-komunalni in socialni ravni znatno izboljševati kakovostno raven ter se s tem sočasno (simbolično) odpirati navzven še s prej omenjenimi pojavi vrtca in muzeja v samem naselju. Z letom 2012 je občina postala lastnica vseh parcel, na katerih leži naselje, tako da so s tem postavili pravno osnovo za odkup in s tem dokončno legalizacijo parcel in stavb v naselju. Takšni koraki so posledica medsebojnega sodelovanja na relaciji romski občinski svetnik, pristojnih na občini Trebnje, lokalnega centra za socialno delo, pa tudi predstavnikov nekaterih drugih inštitucij, ki se ukvarjajo (tudi) z romskimi tematikami (Zupančič 2011, 64).

Kot nam je znano iz dostopnih podatkov, je naselje vse do srede prejšnjega desetletja imelo manj kot 10 individualnih vodovodnih priključkov. Zato je v naselju prihajalo tudi do občasnih prepirov (Občina Trebnje 2005). Vodovod je bil zgrajen v začetku 80. let

204 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje.

205 Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; intervjuvanka št. 1, Smrekec.

206 V letih 2012 in 2013 je bil s svojimi aktivnostmi v okviru t. i. romskega izobraževalnega inkubatorja za tamkajšnje otroke pri projektu »Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti« prisoten tudi Inštitut za narodnostna vprašanja.

207 Tako je večina prebivalcev Smrekca 2 še vedno prijavljena na naslovu Veliko Mlačevo 100, kar se navezuje na njihovo prejšnjo lokacijo bivanja v Rojniku (Elko Hudorovac – romski svetnik v občini Grosuplje; intervjuvanec št. 3, Smrekec).

prejšnjega stoletja, pri delu izgradnje pa so sodelovali tudi Romi sami (CSD Trebnje 1991, 194). Kot je Repič (2000, 54) opisoval stanje infrastrukture v naselju okoli leta 2000, je imelo takrat le eno samo bivališče kopalnico s straniščem. Vse do leta 2010 pa je imelo električni priključek le nekaj družin, ostali pa so imeli elektriko, speljano ilegalno, kar so šaljivo imenovali tudi »sreča na vrvici« (Občina Trebnje 2005; A. 2010). Dve leti kasneje so bile poti preplastene še z asfaltom ter opremljene s prometno signalizacijo. Tako ima sedaj skoraj celotno naselje kanalizacijo, vodovod in elektriko. Ravno tako pa je 34 objektov pridobilo gradbena dovoljenja.²⁰⁸ Vse do okvirno leta 2012 je komunalno-infrastrukturno ostal neurejen in problematičen le manjši del naselja, na njegovem jugozahodnem delu, saj je bilo to zemljišče do nedavnega v zasebni lasti, lastniki pa so bili v Kanadi živeči dediči tu nekoč delujoče opekarne.²⁰⁹ Problem se je začel razreševati z občinskim odkupom parcel v prej omenjenem letu (PISO 2013).

Naselje Željne je poleg Marofa edino »legalno« romsko naselje v občini Kočevje (Fajfar 2001, 8). Tudi v tem primeru so se, podobno kot v Hudejeh, v zadnjih letih zgodili koraki v smer načrtnega komunalno-infrastrukturnega urejevanja naselja. Željne stojijo na zemljiščih deloma v državni, deloma v občinski lasti. Naselje danes ima elektriko in vodovod, leta 2010 pa sta bili postavljeni še kanalizacija ter čistilna naprava.²¹⁰ Občina je bila v letu 2012 v fazi osnutka občinskega prostorskega načrta - OPN, v okviru katerega je romsko naselje Željne tudi upoštevano (Zupančič 2011, 67; PISO 2013).²¹¹ Po trditvi župana občine iz leta 2011 pa naj za samo naselje ne bi bila predvidena nadaljnja širitev, takšna odločitev pa naj bi bila posledica pritiska okoliških prebivalcev (Fajfar 2011, 8).

2.2.7. Zaključek

Obravnavana romska naselja na Dolenjskem so, z izjemo Željne, relativno mladega nastanka. Posredno je s tem povezan tudi večji delež težav ter zaostankov na socialnem in infrastrukturnem področju, pa tudi velike dinamike na tem področjih. Romsko prebivalstvo znotraj dolenjske regije in konkretno v teh naseljih beleži relativno veliko sorodstveno-migracijsko medsebojno povezanost, ki tudi danes močno vpliva na socialne, migracijske in demografske procese v naseljih, kjer živi. Deloma je to posledica družinskih vezi ter povezovanj, kot so poroke ali partnerske zveze. Po drugi strani pa je do povezovanj in migracijskih gibanj v regiji prišlo zaradi posameznih primerov prisilnih preselitev oziroma izselitev, kot recimo iz občine Žužemberk in znotraj občine Grosuplje. Temu je treba dodati še majhen delež romskega prebivalstva v teh naseljih in regiji, ki še ni dokončno stalno naseljeno. Zgodovinsko-geografsko so Romi na Kočevskem precej tesno povezani tudi s tistimi v Beli Krajini.

Hudeje in deloma tudi Željne sta primera, kako lahko ob interesu in posledičnem sodelovanju v smer urejanja prostorskih, komunalno-infrastrukturnih in tudi socialnih zadev, ki neposredno zadevajo prebivalce teh romskih naselij, posredno pa tudi vse (neromske)

208 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

209 Matija Hočevar – romski svetnik v občini Trebnje.

210 Nejc Zemljak, Oddelek za prostor – občina Kočevje; Ivan Marolt, svetovalec za romsko problematiko – Občina Kočevje.

211 Nejc Zemljak, Oddelek za prostor – občina Kočevje.

okoliške prebivalce, s strani pristojnih občinskih in drugih institucionalnih akterjev ter tudi s same romske strani, pride že na dokaj kratek rok do relativno opaznega izboljšanja položaja naselja in njegovih prebivalcev na teh področjih. Romski občinski svetnik v občini Trebnje, Matija Hočevnar, je v širši regiji že dolgo poznan in priznan kot glavni predstavnik Romov v pogovoru z drugimi. V tej regiji instrumenta romskih poglavarjev sicer nikoli ni bilo, temveč so spoštovali starešine. Res je, da je omenjeni svetnik hkrati najstarejši prebivalec Hudej, a do spoštovanja s strani sokrajanov v naselju, kot tudi občanov od drugod, gotovo ne bi prišlo v takšni meri, če ne bi sam zagovarjal »odprtosti in sodelovanja« ter »poštenih odnosov do Neromov, če želijo Romi pričakovati pošten odnos do njih«²¹².

Po drugi strani pa je pot do takšnega položaja naselij in njihovega prebivalstva očitno še zelo dolga v primeru grosupeljskih Romov, kjer kaže, da na obeh straneh še ni dovolj jasne ter močne volje za postopno normalizacijo prostorskih in predvsem socialnih odnosov in razmer prebivalcev Smrekca. Kot se kaže, je zelo veliko odvisno od vodilnih posameznikov na obeh straneh – od njihove volje, moči in interesa. Grosupeljski romski svetnik velike motivacije za opravljanje svoje funkcije nima, saj zaradi različnih vzrokov doživlja pritiske z vseh strani – tako zaradi razcepljenosti znotraj romske skupnosti v občini Grosuplje, kot zaradi neposluha s strani pristojnih na občini Grosuplje. Morda bodo morali na strani občine priti do zaključka, da je neurejeno prostorsko kot predvsem socialno-ekonomsko stanje v Smrekcu in drugih naseljih preveliko socialno-finančno breme v občini za vse in da je hitro treba začeti sistemsko in učinkovito ukrepati.

V vseh teh naseljih bi bilo najbrž treba po drugi strani več moči vložiti tudi v vzpostavitev ter različne (mikro)ekonomske pobude, kjer imajo Romi izkušnje in znanje – denimo za vnovično vzpostavitev prodaje zelišč in gob, pa tudi za trženje izbrane kulturne ponudbe. Hkrati pa bi veljalo poskrbeti tudi za vzpostavitev neke vrste skupnih socialnih točk v vsakem naselju – prostorov ali stavb za skupno in komunalno rabo, ki bi jih potem morali sami vzdrževati predvsem za športne, kulturne in vzgojno-varstvene aktivnosti.

212 Matija Hočevnar – romski svetnik v občini Trebnje.

2.3. Posavje

Romi v Posavju so sorodstveno in izvorno tesno povezani z dolenskimi Romi, predvsem tistimi iz doline Krke, deloma pa tudi z belokranjskimi. V tem poglavju so obravnavana tri romska naselja: Kerinov Grm in Drnovo v občini Krško ter Gazice ali Krušče v občini Brežice. Vsa tri so, podobno kot ostala tovrstna naselja in zaselki v regiji, mladega nastanka, stara okoli pet desetletij. Prvoomenjeno je največje romsko naselje v Posavju, ostali dve pa sodita med srednje velika romska naselja v tem delu Slovenije. Posebnost v tem geografskem oziru so Gazice, ki so edino naselje z romskim prebivalstvom v občini Brežice, a so v primerjavi z ostalimi romskimi naselji v regiji, s katerimi so družbeno tesno povezane, brez svojega političnega predstavnika v obliki romskega občinskega svetnika. Za vsa tri naselja velja tudi, da so znanstveno slabo raziskana.²¹³

Romsko naselje Kerinov Grm se nahaja sredi prodnate Krške ravnine, obkroženo s polji v območju varovanja podtalnice Krškega polja (Odlok 2005). Leži približno kilometer severovzhodno od najbližjega naselja v občini, to je vas Gorica. Naselje ima obliko pravokotnika, razpotegnjenega v smeri sever-jug. Zamejeno je z asfaltnimi ter makadamskimi cestami in potmi. Znotraj teh meja pa je najbolj poseljen vzhodni, južni in osrednji del, medtem ko sta severni in zahodni del naselja v precejšnji meri zaraščena z drevesi in grmičevjem.

V nasprotju z daleč vidnim Kerinovim Grmom leži romsko naselje Drnovo nekoliko skrito v nekdanji strugi Save. Leži okoli 200 metrov severno od istoimenskega neromskega dela vasi, do katere vodi asfaltna cesta, ter približno pol kilometra vzhodno od bližnje gramoznice, ravno tako sredi kmetijskih površin in na območju varovanja podtalnice Krškega polja (Odlok 2002). Nekaj manj kot desetim hišam v naselju oz. bolje rečeno zaselku, na vzhodnem in zahodnem obrobju naselja nudita zavetje ozka pasova drevja.

Podobno je ločeno od istoimenskega dela vasi in skrito očem zunanjih obiskovalcev romsko naselje Gazice, za katerega se omenja tudi poimenovanje Krušče. To romsko naselje leži na gričevnatem terenu, dvignjeno na terasi nad tokom bližnje reke Krke. Do tega zaselka vodi slepa makadamska pot skozi nekaj sto metrov gozda. Leži med bližnjo istoimensko vasjo Gazice, približno pol kilometra jugozahodno in Cerkljami ob Krki, kak kilometer severovzhodno. Zaselek nekaj več kot desetih stavb leži vzdolž omenjene makadamske poti v smeri sever-jug in je praktično z vseh strani obkroženo z gozdom.

213 Delna izjema je tu Kerinov Grm, ki ga v svojem diplomskem delu obravnava Ivanc (2008).

Zemljevid 11: Lega romskih naselij Drnovo, Kerinov Grm in Gazice - Krušče znotraj posavskih občin

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Zemljevid 12: Topografski načrt romskega naselja Kerinov Grm in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 13: Topografski načrt romskega naselja Drnovo in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 14: Topografski načrt romskega naselja Gazice - Krušče in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

2.3.1. Demografska podoba naselij

Po najnovejših ocenah ima Kerinov Grm sedaj okoli 240 prebivalcev, ki živijo v 37 hišah.²¹⁴ To je relativno precej več kot po ocenah CSD Krško za leto 2011, ki so navajale za to naselje 207 prebivalcev, kar je 45 gospodinjev. Od tega je bilo 113 posameznikov, starih do vključno 18 let, to je bilo 54,6 odstotka vsega prebivalstva naselja, kar nakazuje na tamkajšnjo demografsko zelo mlado strukturo (*Ocene CSD 2011*).²¹⁵ Dekleta v naselju imajo danes še vedno tudi po štiri otroke.²¹⁶ Zupančič navaja za Kerinov Grm 180 in 170 prebivalcev v letih 2010 in 2007, kar nakazuje na hitro demografsko rast v zadnjem desetletju (Zupančič 2010, 34; Zupančič 2007, 245). Temu pritrjuje tudi podatek o 129 prebivalcih naselja, kolikor naj bi jih tam živel leta 2000 (*Odlok 2002*).

V romskem naselju Drnovo je po ocenah CSD Krško leta 2011 živel 37 prebivalcev, od tega je bilo 15 prebivalcev starih do vključno 18 let, kar je 40,6 odstotka vseh v naselju. Isti vir ocenjuje, da je bilo v naselju prisotnih 15 gospodinjev (*Ocene CSD 2011*). Praktično identično število prebivalstva, 38, navaja Zupančič v svojem članku iz leta 2007 (2007, 245), a kar 50 prebivalcev v elaboratu tri leta kasneje (2010, 34), kar pa glede na podatke s terenskega dela raziskave in prej omenjene druge vire in literaturo ni realno in gre pri tem najverjetneje za napako. Uradni list iz leta 2002 je za romsko naselje Drnovo navajal 26 prebivalcev, kar ravno tako kaže na hiter porast števila prebivalstva v zadnjem desetletju (*Odlok 2002*).

V celotni občini Krško je po ocenah lokalnega CSD v letu 2011 živel 319 Romov, od tega skoraj dve tretjini v Kerinovem Grmu. Poleg tega in Drnovega so v občini še romska naselja Loke, Rimš in Stari grad – od katerih je prvo po številu prebivalstva enako Drnovemu, ostali dve pa sta še precej manjši. Romsko prebivalstvo v občini je torej zelo mlado. Delež Romov do vključno 18 let na območju CSD Krško je bil leta 2011 skoraj 51 odstotkov, medtem ko je bil delež vseh mladih v tej starostni kategoriji na območju omenjenega CSD leta 2010 le 19,7 odstotka, torej več kot še enkrat manj (*Ocene CSD 2011*; *SI-Stat 2012*). Po popisnih podatkih iz leta 2002 naj bi v celotni občini Krško živel samo 37 Romov. To je skupaj z občinami Grosuplje, Škocjan in Trebnje glede na ocenjeno realno stanje romske poselitve odstopno najmanjši delež za občine jugovzhodne Slovenije (*SI-Stat 2012*). Tako podcenjena številka posredno nakazuje na prikrivanje romskega porekla med veliko večino kot odraz njihovega slabega socio-ekonomskega položaja ter posledično statusa v družbi. Po ocenah naj bi v občini nekaj let pred tem, leta 1998, živel 272 Romov (*Odlok 2002*). Podatki za leto 1982 pa kažejo na 145 Romov v občini, kar nakazuje, da je v zadnjih treh desetletjih število te populacije naraslo za dobrih 100 odstotkov (Zadravec 1991, 82).

Po trditvi sogovornikov naj bi v romskem naselju Gazice živel okrog 70 ljudi.²¹⁷ Ocene CSD Brežice za leto 2011 govorijo sicer o 65 posameznikih, od tega jih je bilo 34, kar je 52,3 odstotka, starih do vključno 18 let (*Ocene CSD 2011*). Zupančič (2010, 34; 2007,

214 Maja Koretič, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem - vrtec.

215 Obe omenjeni oceni o številu prebivalcev v Kerinovem Grmu se bistveno razlikujeta od nerealističnih podatkov Statističnega urada o številu prebivalstva v naselju leta 2012, ki je po njihovem znašalo 134 (*SI-Stat 2012*).

216 Intervjuvanka št. 3, Kerinov Grm.

217 Intervjuvanec št. 6, Gazice; intervjuvanec št. 7, Gazice.

245) pa navaja za to naselje 59 oziroma 60 prebivalcev, kar nakazuje na relativno hitro rast števila romske populacije tudi v tej posavski občini. Na območju občine Brežice sicer živi še ena številna romska družina izven Gazic v eni od vasi v bližini, tako da je bilo njihovo skupno število leta 2011 v občini 74. Podobno kot v sosednji občini Krško, tudi v občini Brežice Romi predstavljajo demografsko mlado populacijo, saj je bil delež mladih do vključno 18 let med njimi leta 2011 55,4 odstotka, isti delež pa je bil med celotnim prebivalstvom občine 18,1 odstotka²¹⁸ (*Ocene CSD 2011*; *SI-Stat 2012*). Zanimivo pa se je glede na precej manjše dejansko število Romov v tej občini v primerjavi s krško, leta 2002 ob popisu za romsko narodnost opredelilo 42 posameznikov (*SI-Stat 2012*). Leta 1982 naj bi v celotni občini živelo 47 Romov, od tega vsi v Gazicah (*Zadravec 1991*, 82).

2.3.2. Zgodovina naselij

Glede na izjave intervjuvancev²¹⁹ v vseh treh naseljih lahko rekonstruiramo, da so vsa nastala pred približno pol stoletja oziroma okoli leta 1960. O takšnem časovnem okviru piše tudi Štrukljeva (2004, 106) za romska naselja v občini Krško. Pri tem dodaja, da so se romske družine tja priselile z raznih krajev Dolenjske, po izjavah nekaj intervjuvancev²²⁰ pa so se očitno nekateri izmed prvih priseljencev oz. ustanoviteljskih družin teh romskih naselij priselili tudi z območja Bele Krajine. Skupno vsem trem obravnavanim romskim naselbinam v njihovi zgodnji ali naselitveni fazi je, da so se romske družine tam naselile na območja gozdov, gozdnatih zaplat ali gmajn (Štrukelj 2004, 106). Takšna lega jim je nudila neke vrste zavetje. Med prvimi družinami, ki so se tja naselile, so bile tiste, kjer je moška glava družine imela zaposlitev v tej regiji. Vsaj tako je znano za primera prvih naseljencev na območju Drnovega in Gazic, kot so nam izjavili intervjuvanci.²²¹ Ob popisu Romov na Dolenjskem leta 1964, torej nekaj let po stalni njihovi naselitvi v analiziranih naseljih, je bilo na območju Krškega zabeleženih skupaj 73 Romov. Od tega je znano, da jih je na Drnovem denimo živelo 10, na območju Kerinovega Grma pa 28 (Štrukelj 2004, 58). Kot posredno kažejo agregirani podatki o zaposlenosti Romov po občinah v letu 1982 je bila do določene mere socio-ekonomska slika Romov v občini Brežice najverjetneje nekoliko bolj ugodna v primerjavi z Romi v občini Krško, saj je v prvoomenjeni bilo redno zaposlenih pet, v drugi pa samo štirje Romi, glede na to, da je bilo tam število vseh Romov nekajkrat višje. V krški občini pa je bil, nasprotno, večji delež Romov, ki je bil priložnostno zaposlen in se je ukvarjal nabiranjem zelišč (*Zadravec 1991*, 83).

Na območje Kerinovega Grma je bila ob priselitvi prvih Romov po besedah enega od intervjuvancev »goščava«.²²² Pri tem je šlo za starše najstarejše generacije intervjuvancev. To zemljišče je spadalo k bližnjemu naselju Gorica. Takrat so se tja naselile tri do štiri družine, ki so si tam postavile šotore. Preživljali so se z nabiranjem gob in zelišč, poleg tega pa še s prosjačenjem po okoliških hišah.²²³ Šotorom so sledile barake iz lesa in odpadnega materiala ter lesene hiše. V začetku 90. let prejšnjega stoletja pa se začnejo pojavljati v

218 Podatek velja za 1. 7. 2010.

219 Intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 1, Drnovo; intervjuvanec št. 6, Gazice.

220 Intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 1, Drnovo.

221 Intervjuvanec št. 1, Drnovo; intervjuvanec št. 6, Gazice.

222 Intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm.

223 Ibid.

Kerinovem Grmu zidane hiše (*Odlok* 2002; Štrukelj 2004, 106)²²⁴. Naselje se je prostorsko širilo in se širilo v smeri iz vzhoda proti zahodu. Najprej je bil poseljen in kasneje pozidan tisti del ob glavni ulici sever-jug, ki danes vodi znotraj naselja (*Prostorski razvoj* 2011).

Severno od vasi Drnovo so se v »gmajni« za stalno naselili Romi okoli leta 1960. Tja se je zaradi dela, to je trgovanja s konji, priselil sogovornikov oče z območja Metlike. Tako so imeli v naselju včasih večje število konj, tudi dvanajst, danes pa imajo le dva zaradi mesa.²²⁵ Tudi na tem mestu so bile najprej postavljene barake in šele kasneje hiše (Štrukelj 2004, 106). Romsko naselje Drnovo se je dejansko razvilo iz dveh, nekaj deset metrov medsebojno oddaljenih zaselkov, ki sta se združila nekje po koncu 90. let prejšnjega stoletja (*Prostorski razvoj* 2011).

Romsko naselje Gazice ali Krušče je nastalo pred dobrimi 50 leti na območju gozda na terasi nad Krko, severno od vasi Gazice. Naselje je ustanovil sogovornikov pokojni oče, ki se je zaposlil pri cestnem podjetju in tam je ustvaril družino. Kasneje so se tja s privoljenjem prej omenjenega ustanovitelja priselili še njegovi sorodniki z deponije v Dobovi.²²⁶ Naselje se je v novejšem času še nekoliko razširilo v smeri sever-jug (*Prostorski razvoj* 2011).

2.3.3. Sodobne ekonomske možnosti prebivalstva teh naselij

Romi v Posavju ostajajo na ekonomskem obrobju, ki ga označuje majhno število zaposlitev v nekaterih bližnjih obratih ter v obliki začasnih zaposlitev. Slednje smo evidentirali tako v primeru intervjuvancev z Drnovega kot Gazic; v drugoomenjenem naselju pa se je začasnih – nekajmesečnih zaposlitev posluževalo še nekaj drugih moških.²²⁷

V primeru Drnovega se delno še ohranja kmetijski karakter naselja, kar pomeni, da imajo v naselju nekaj malega živine, a ne za tržne namene,²²⁸ poleg tega pa imajo okoli naselja od okoliških kmetov v najemu še nekaj hektarov kmetijskih zemljišč.²²⁹ V Kerinovem Grmu so starejše, prej uveljavljene ekonomske dejavnosti, kot so bile nabiranje zelišč in gob, po osamosvojitvi Slovenije izgubile svoj pomen, kot se je to zgodilo tudi drugod v jugovzhodnem delu države. Hkrati so za iskanje zaposlitev, predvsem na področju slabše rangiranih delovnih mest, Romi v regiji destimulirani, saj so plače zelo nizke, delo pa pogojno ponudijo za zelo kratek čas.²³⁰ Poleg tega pa jim je zaradi diskriminacije na osnovi etnične pripadnosti ali »zaradi priimka« še vedno težko najti zaposlitev.²³¹ Tako se nekateri še vedno poslužujejo ozkih ekonomskih niš in zbirajo in prodajajo odpadno železo.²³² V Kerinovem Grmu sta bili za obdobje trajanja projekta *Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*, 2010/13, v novem kontejnerskem vrtcu v naselju vzpostavljeni tudi dve delovni mesti za romska domačina – mesto pomočnice

224 Ibid.

225 Intervjuvanec št. 1, Drnovo.

226 Intervjuvanec št. 6, Gazice.

227 Intervjuvanec št. 1, Drnovo; intervjuvanec št. 7, Gazice.

228 Izjema pri tem je posameznik, ki ima v naselju žrebca za parjenje (intervjuvanec št. 1, Drnovo).

229 Intervjuvanec št. 1, Drnovo.

230 Intervjuvanec št. 4, Kerinov Grm.

231 Intervjuvanec št. 1, Drnovo.

232 Intervjuvanec št. 4, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 5, Kerinov Grm.

vzgojiteljice ter hišnika;²³³ ena oseba iz tega naselja pa je zaposlena tudi na OŠ Leskovec pri Krškem kot čistilka in perica.²³⁴

2.3.4. Kulturne specifikke in sorodstveno vezi

Kot je bilo že omenjeno v poglavju o zgodovini obravnavanih romskih naselij v Posavju, so prišli prvi naseljenci z različnih koncev Dolenjske in Bele Krajine. Njihovi neposredni potomci so najstarejši današnji prebivalci in so sedaj že sami stari starši. Zaradi številčnih družin v preteklosti in v precejšnji meri tudi danes je prebivalstvo znotraj manjših dveh naselij, Drnovo in Gazice, medsebojno sorodstveno relativno tesno povezano. Sklepati pa je, da zaradi takšnih razlogov to v precejšnji meri velja tudi za Kerinov Grm. To romsko naselje ima zaradi svoje velikosti nekoliko drugačno socialno – sorodstveno strukturo. V naselju naj bi živelo »priženjenih« tudi nekaj Neromov, med intervjuvanci mlajše generacije pa smo denimo našli tudi na posameznika, ki se je priselil k partnerici iz drugega romskega naselja v krški občini.²³⁵ Sicer sorodstveno-izvirne vezi posameznikov segajo v različne dele Dolenjske in celo v Prekmurje.²³⁶

Otroci še vedno medsebojno govorijo samo romsko, tako da imajo nekateri s slovenščino v vrtcu in pri pouku kar nekaj težav.²³⁷ Na Drnovem je delujoče tudi Romsko društvo kolo, katerega osnovni namen je »raziskovanje in spodbujanje romske kulture, plesa in jezika« in je v zadnjih letih že organiziralo nekaj prireditev z romskimi kulturnimi vsebinami – tako v Krškem kot v samem romskem naselju (Zore 2011). Na takšen način se je Drnovo postopoma začelo simbolično odpirati za zunanje obiskovalce. Druge aktivnosti ali običaji, ki bi nakazovali na lokalne in s tem kulturne specifikke analiziranih romskih naselij, niso poznani. Ob prazniku Velikega Šmarna nekaj prebivalcev Kerinovega Grma odide na romanje do Brezij na Gorenjskem, sicer pa lokalni duhovnik pride enkrat letno blagosloviti dve kapelici, ki stojita v naselju.²³⁸

2.3.5. Področje izobraževanja in vzgoje

Podobno kot v dolenjski regiji skupaj s Kočevsko, je tudi na območju Posavja med romskimi učenci prisotna slaba vključenost v vzgojo in izobraževanje. Posredni kazalec stanja tega področja, delež romskih učencev, ki obiskujejo posamezni razred OŠ, kaže malenkost boljše sliko kot na Dolenjskem. Upad števila je z vsako triado še vedno zelo strm: v vseh OŠ v občinah Brežice in Krško jih je bilo v šolskem letu 2010/11 v prvo triado vpisanih skupaj 60, v drugo 27 in v tretjo samo 9 romskih učencev (*Podatki MŠŠ* 2011). Tudi tu je med glavnimi vzroki za takšen položaj iskati v že prej omenjenem slabem razumevanju slovenskega jezika med romskimi otroci ter v njihovi šibki vključenosti v vrtčevsko var-

233 V času pisanja še ni bilo znano, če bo z aktivnostmi tega vrtca in s tem z delovnimi mesti možno nadaljevati tudi po izteku projekta v drugi polovici leta 2013.

234 Maja Koretič, pomočnica ravnatelja na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem – vrtec; Jožica Repše, pomočnica ravnatelja na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem.

235 Intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 4, Kerinov Grm.

236 Intervjuvanec št. 1, Drnovo; intervjuvanec št. 7, Gazice.

237 Intervjuvanka št. 3, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 7, Gazice.

238 Intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 5, Kerinov Grm.

stvo – poleg sicer slabših socio-ekonomskih ter bivalnih razmer (Milharčič Hladnik 2011, 20).²³⁹

Kot je bilo že omenjeno, je bil v okviru projekta *Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti* v aprilu 2011 zgrajen in odprt vrtec v samem romskem naselju Kerinov Grm (*Dvig*).²⁴⁰ Glavni razlogi, da je prišlo do pobude za ustanovitev vrtca so bili nizka udeležba romskih otrok v vrtčevskih programih, zapoznel vpis otrok v prvi razred ter želja po uspešnejši in hitrejši integraciji otrok v vzgojno-izobraževalni sistem. Vrtec v naselju je organizacijsko povezan z vrtcem v okviru OŠ Leskovec pri Krškem, kot tak pa predstavlja poleg vrtca v Pušči, Brezju v Novem mestu in Hudejah edini vrtec v Sloveniji, ki je umeščen v romsko naselje. Danes tako tam obratuje vrtec, ki ima kapaciteto za okoli 30 otrok iz naselja do petega leta starosti, ko te otroke preusmerijo v »redni« vrtec pri leskovški OŠ.²⁴¹ Eden od intervjuvanih iz naselja je izrazil zadovoljstvo nad delovanjem vrtca vendar je dodal, da je občasno v njem mnogo manj otrok od predvidenega števila.²⁴² Po pisanju Zoreta (2011) naj bi sicer iz Drnovega otroke še naprej vozili v »običajni« vrtec in ne v Kerinov Grm.

Otroci iz naselij Drnovo in Kerinov Grm hodijo na OŠ Leskovec pri Krškem – velika večina v matično, le manjši del pa v podružnično OŠ (POŠ) v vasi Veliki Podlog.²⁴³ Skupni delež romskih otrok od vseh je bil v šolskem letu 2010/11 na tej OŠ 13,3 odstotka, kar je 76 učencev.²⁴⁴ To pomeni, da ima ta šola poleg OŠ Bršljin v Novem mestu in skupaj z OŠ Mirana Jarca v Črnomlju največje število romskih učencev v državi (*Podatki MŠŠ* 2011). Vključenost romskih učencev je bila pred nekaj desetletji – konec 70. in začetek 80. let 20. stoletja, glede na ocene števila romske populacije v krški občini v tem obdobju, še precej manjša (Tancer 1994, 124). Romski učenci so začeli hoditi na OŠ Leskovec leta 1975. Takrat so hodili samo v POŠ Veliki Podlog, šest let kasneje pa so odprli samostojni oddelek za romske otroke na matični OŠ (Lamberger Khatib, Pezdir & Toplak 2006, 221). Prve razrede šole so lahko obiskovali samo v ločenih razredih – in stavbi oziroma baraki - in tak način izvajanja pouka je trajal do prvih let prejšnjega desetletja (Lamberger Khatib, Pezdir & Toplak 2006, 221-222; *False Starts* 2006, 67-68). Na račun tega ter umivanja romskih otrok ob prihodu v šolo je bilo izrečeno in zapisano več kritičnih besed (Hahonina 2002).²⁴⁵ Pristojni v šoli so sicer takšne ukrepe zagovarjali oziroma jih še kot instrument integracije otrok v družbo in izobraževalni sistem. Večina otrok še vedno živi v bivalnem okolju slabe kakovosti, kjer naj nekateri še ne bi imeli vode v gospodinjstvih ipd. (Petrovčič 2011). Iz Kerinovega Grma je bilo v šolskem letu 2010/11 bodisi na matično bodisi na podružnično šolo vpisanih 53 otrok, iz Drnovega pa 9. Do sedaj je v zgodovini OŠ le 8 romskih učencev

239 Maja Koretič, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem – vrtec; Jožica Repše, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem; intervjuvanka št. 3, Kerinov Grm.

240 Gre za kontejnersko gradnjo, kjer je finančni delež za stavbno-infrastrukturni del prispevala Občina Krško, finančna sredstva v okviru omenjenega projekta pa so omogočila nakup notranje opreme ter plačevanje tam delujočega osebja.

241 Maja Koretič, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem – vrtec; Jožica Repše, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem.

242 Intervjuvanec št. 5, Kerinov Grm.

243 V OŠ otroke odpelje šolski avtobus s postajališča na robu naselja (intervjuvanec št. 5, Kerinov Grm).

244 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Leskovec pri Krškem.

245 Intervjuvanec št. 1, Drnovo.

končalo vse razrede šole in osip predstavlja velik problem v 6. ter 7. razredu.²⁴⁶ Za pet deklet, ki so končale leskovško OŠ je znano, da so zaključile tudi srednješolsko izobraževanje ali pa to še poteka.²⁴⁷

Otroci iz Gazic hodijo v OŠ v bližnji vasi Cerklje ob Krki.²⁴⁸ Tja je v šolskem letu 2010/11 hodilo 19 od 20 romskih učencev iz brežiške občine. Njihov delež glede na število vseh otrok na OŠ je bil 11,3 odstotka (*Podatki MŠŠ 2011*).

2.3.6. Sodobni prostorski, infrastrukturni in skupnostni procesi

V primeru obeh naselij v občini Krško je prišlo v okviru zadnjih desetih let do večje intenzivnosti urejanja prostorsko-infrastrukturnega področja. Tako eno kot drugo naselje je začela občina postopoma načrtno urejevati v zadnjih letih. Drnovo in Kerinov Grm je občina upoštevala kot romski naselji v svojem *Odloku o spremembah in dopolnitvah dolgoročnega plana Občine Krško za obdobje 1986–2000 in družbenega plana Občine Krško za obdobje 1986–1990* (2002).²⁴⁹ V tem dokumentu je občina opredelila usmeritve za arhitektonsko, urbanistično in krajinsko oblikovanje ter infrastrukturno ureditev obeh naselij. Velika transformacija naselja iz prostorsko neurejenega zaselka v relativno urejeno naselje pa je zaradi večje velikosti naselja morda najbolj očitna prav v primeru Kerinovega Grma. Kot uspešen primer na tem področju ga med izbranimi romskimi naselji v Sloveniji omenja tudi Zupančič (2011, 63–64).

Naselje je zraslo na kmetijskih zemljiščih, ki jih je Občina Krško leta 2002 odkupila (Ivanc 2008, 68). V omenjenem *Odloku* (2002) se je opredelilo ločnico med stavbnim zemljiščem naselja in okoliškimi kmetijskimi zemljišči, tako da se je predvidelo izgradnje ceste, ki obkroža naselje in služi hkrati tudi kot dovoz do kmetijskih površin. S tem se je hkrati prostorsko omejilo samo romsko naselje, znotraj tega območja pa se je pustilo relativno dovolj prostora za njegovo rast (Zupančič 2011, 63–64). Tri leta kasneje je bil sprejet še *Odlok o lokacijskem načrtu za romsko naselje »Kerinov Grm«* (2005). Na osnovi tega prostorskega dokumenta so v zadnjih letih asfaltirali tudi osrednjo prometno ulico, ob južnem vstopu v naselje pa je bila zgrajena avtobusna postaja.²⁵⁰ Naselje je od leta 2010 vodeno kot samostojna prostorska enota, kar je med romskimi naselji v Sloveniji velika izjema,²⁵¹ uvedene pa so bile tudi hišne številke (*SI-Stat 2012*).²⁵² Velika pridobitev za izboljšavo skupnostnega življenja v naselju je že omenjena gradnja kontejnerskega vrtca leta 2011, ki ima poleg vzgojno-izobraževalnega tudi širši socialni pomen za skupnost. V prostorih vrtca je namreč tudi dodatni prostor za pisarno romskega občinskega svetnika, kljub temu pa je trenutno ta ne uporablja.²⁵³ Sočasno s procesom infrastrukturnega

246 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Leskovec pri Krškem.

247 Maja Koretič, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem – vrtec; Jožica Repše, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem.

248 Intervjuvanec št. 7, Gazice.

249 Sem pa ni zajela tudi ostala naselja v občini, kjer živijo Romi.

250 Intervjuvanec št. 4, Kerinov Grm.

251 Skoraj vsa ostala romska naselja v Sloveniji so upoštevana kot sestavni del (istoimenskih) neromskih naselij ali pa sploh nimajo urejenega zakonskega statusa zemljišč oziroma stavb v naseljih.

252 Prej je bila v naselju ena sama hišna številka – naslov Gorica 40 (Ivanc 2008, 67).

253 Maja Koretič, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem – vrtec; Jožica Repše, pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Leskovec pri Krškem.

urejanja je prišlo v Kerinovem Grmu tudi do procesa odkupovanja stavbnih zemljišč od občine za že obstoječe tamkajšnje stavbe. Po podatkih intervjuvancev je približno dobrih 10 posameznikov iz naselja zemljišča že odkupilo, a zaradi novo pridobljenega lastništva in ovrednotenja tega s strani države, se jim je sedaj zmanjšala socialna podpora. To je v socialno-ekonomsko tako šibki skupnosti, kot je romska, delovalo destimulativno in proces odkupovanja zemljišč se je ustavil (Zore 2012).²⁵⁴

Prebivalci romskega naselja Drnovo so si svoja zemljišča kupili že v obdobju pred več kot desetletjem (*Odlok* 2002). V drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja je naselje dobilo elektriko, a vse do danes ostaja ena tamkajšnja hiša brez priključka na vodovod. Kanalizacija je bila speljana samo do neromskega dela vasi, iz njega pa vodi do naselja cesta, ki so jo asfaltirali²⁵⁵ v drugi polovici 90. let.²⁵⁶

Slabše stanje infrastrukture pa je prisotno v romskem naselju Gazice v občini Brežice. Eden od glavnih vzrokov za to je neurejen zakonski status naselja oz. stavb v njem, ki danes zasedajo zasebna zemljišča. S postopkom denacionalizacije so bila zemljišča, kjer leži romsko naselje leta 2000 vrnjena 17 prvotnim lastnikom, ki so iz neromskega dela Gazic.²⁵⁷ Občina je želela nekaj let po tem naselje legalizirati, a do tega ni prišlo zaradi velike razlike med uradnimi cenitvami zemljišč in zahtevami lastnikov. Slednji pa se hkrati vse do danes pritožujejo, ker morajo plačevati davek za zemljišča, ki ga zaseda romsko naselje (Černič Cvetanovski 2011; Košir).²⁵⁸ Poleg tega za občino Brežice tudi ne velja instrument romskega občinskega svetnika in kot pravijo prebivalci tega zaselka, neke vrste zagovornika na občini pogrešajo, ker na njih »občina pozablja«, saj so pristojni za problematiko njihovega naselja težko dostopni. Do naselja je bil v drugi polovici prejšnjega desetletja speljan vodovod, sicer pa imajo same tamkajšnje hiše še greznice, saj kanalizacije ni. Ravno tako tam tudi ni električnega omrežja, tako da prebivalci uporabljajo agregate na gorivo, kar pa je relativno drago.²⁵⁹

2.3.7. Zaključek

Romi v izbranih treh naseljih v Posavju so stalno naseljeni relativno kratko obdobje, dobre pol stoletja. Predniki prve generacije tamkajšnjih romskih naseljencev so se priselili z območij bližnje Dolenjske in Bele Krajine. Stalno naseljevanje se je torej tu pojavilo v podobnem časovnem obdobju kot na delih severnega obrobja romske poselitve na Dolenjskem – na območju občin Grosuplje in Trebnje. Naselja so doživela relativno hitro demografsko in prostorsko rast, ki ostajata še danes visoka. Omenjeno romsko prebivalstvo je vse do danes ostalo večinoma socialno-ekonomsko marginalizirano s slabimi možnostmi

254 Intervjuvanec št. 4, Kerinov Grm; intervjuvanec št. 5, Kerinov Grm.

255 Z njenim potekom niso v celoti zadovoljni, saj gre deloma čez privatna zemljišča tamkajšnjih Romov (intervjuvanec št. 1, Kerinov Grm).

256 Intervjuvanec št. 1, Drnovo. Je bilo pa tako s strani tega intervjuvanca kot enega v Kerinovem Grmu slišati kritike na račun delovanja trenutnega romskega občinskega svetnika, ki bi po njunem mnenju lahko več postoril za dobrobit vseh romskih naselij v občini ter njihovih prebivalcev (intervjuvanec št. 2, Kerinov Grm).

257 Leta 2011 so na seji Krajevne skupnosti Cerklje ob Krki, kamor spada tudi romsko naselje Gazice, obravnavali predlog vaščanov »neromskih« Gazic, da romsko naselje ne bi več nosilo tega imena oz. da naselje ne bi več nosilo hišne številke Gazice 29 (*Zapisnik* 2011).

258 Intervjuvanec št. 6, Gazice; intervjuvanec št. 7, Gazice.

259 Intervjuvanec št. 6, Gazice; intervjuvanec št. 7, Gazice.

zaposlitve in ekonomske neodvisnosti. Postopoma pa se je začelboljšati položaj na področju integracije romskih otrok v vzgojno-izobraževalni sistem.

Po letu 2000 je v dveh obravnavanih romskih naseljih v občini Krško postopno prišlo do načrtnega prostorskega urejanja naselij, kar je najbolj razvidno v primeru Kerinovega Grma. V tem okviru in v kontekstu integracije romskih otrok v družbo in hkrati v vzgojno-izobraževalni sistem je v zadnjih letih primer dobre prakse tudi postavitve in delovanje tamkajšnjega vrtca. Po drugi strani ostaja vprašanje glede možnosti pravno-zemljiške ureditve naselja Gazice na območju sosednje občine Brežice do sedaj nerešeno. Hkrati pa naselje v mnogih pogledih še naprej ostaja nevidno, z izjemo ožje občinske ravni. A tudi v Kerinovem Grmu se ob teoretično dobrih okoliščinah za reševanje zemljiškega statusa pojavljajo težave. Občina je tu sicer naredila prave korake v smer izboljšanja položaja Romov, a vsaj na državni ravni posledično še niso pokazali posluha za večje upoštevanje romskih socialno-ekonomskih specifik, kot je to v primeru učinkov socialne zakonodaje v primeru posameznikov, ki so že odkupili od občine svoja stavbna zemljišča.

Na koncu je treba omeniti še proces nakazovanja prvih znakov simboličnega in praktičnega postopnega odpiranja obeh omenjenih romskih naselij v občini Krško za zunanje obiskovalce ter njune degetoizacije. Pri tem gre predvsem za posledico vedno bolj urejenega tamkajšnjega prostorsko-infrastrukturnega področja, kot je denimo otvoritev vrtca, ki hkrati služi tudi kot večnamenski objekt v Kerinovem Grmu, hkrati pa tudi organiziranih iniciativ tamkajšnjega prebivalstva, kot je na primer v okviru delovanja romskih kulturnih društev.

2.4. Bela Krajina

V okviru belokranjske regije je bilo proučenih šest romskih naselij, od tega vsa obstoječa v občini Metlika ter eno v občini Črnomelj. Od vzhoda proti zahodu gre za naslednja naselja v metliški občini: Boriha, Svržaki, Gaugen Hrib oziroma Križevska vas, Dolnje Dobravice in Gradac²⁶⁰ in naselje Kanižarica v občini Črnomelj. Poleg teh je v Beli Krajini še več drugih manjših romskih naselij in zaselkov – v občinah Črnomelj in Semič, ter največje romsko naselje v regiji, Lokve v črnomaljski občini (*Ocene CSD* 2011; Zupančič 2007, 245; Zupančič 2010, 31–32). Naselja so bila do sedaj znanstveno relativno slabo raziskana. Z izjemo referenčnega dela Štrukljeve (2004) je v tem oziru vredno omeniti še prispevek Urhove (2006). To je bil tudi eden od glavnih razlogov za izbor teh naselij za analizo v okviru raziskave. Izboru za raziskavo je botrovala tudi želja po proučitvi primera občine s tradicionalno romsko poselitvijo z vsemi njenimi romskimi naselji – kar predstavlja v tem primeru metliška občina. Z izjemo urbanega dela njihove poselitve v Metliki, smo v tej občini tako lahko analizirali posamezne aspekte prostorsko-socialnega razvoja in odnosov znotraj in med temi naselji.

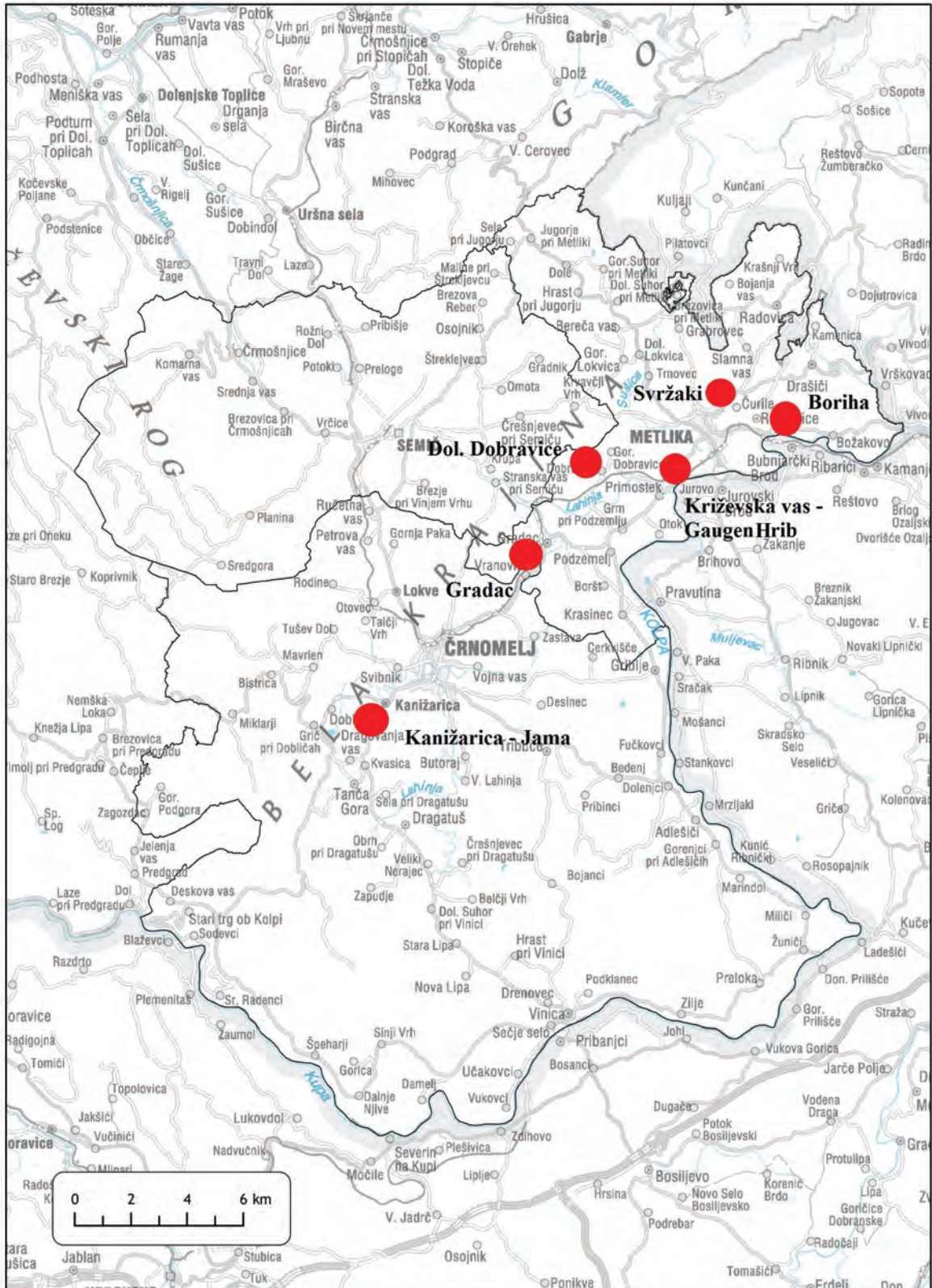
Tu gre za primer občine, ki beleži relativno geografsko razpršenost romske poselitve v obliki manjših naselij in zaselkov, z delno izjemo nekoliko večje Borihe. S takšnimi primeri se srečujemo tudi ponekod drugod po Sloveniji - v posameznih prekmurskih (Cankova, Kuzma) in tudi dolenjskih občinah (Šentjernej). Poleg teh pa je bilo zaradi svoje specifičnosti proučeno še naselje Kanižarica. Tega ne bi mogli pojmovati kot »klasično« romsko naselje, saj gre dejansko za prostorsko ločen del istoimenskega naselja, ki pa je etnično relativno pestro zaradi spleta ekonomsko-zgodovinskih dejavnikov (bližnja zaposlitev v rudniku) in poleg Romov vključuje še določen delež pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije.

Podobno, kot v primeru Prekmurja, gre tudi v Beli Krajini za izrazito geografsko obrobno, obmejno regijo, obkroženo z južne in vzhodne strani s Hrvaško. Hkrati je to etnično (in tudi versko) relativno pestra regija. A ključna razlika, ki pomembno vpliva tudi na življenje Romov, je pomanjkanje zaposlitvenih možnosti, s tem pa perspektiv v sami regiji ali njeni relativni bližini, kot to velja za vlogo Avstrije v Prekmurju. Poleg tega v regiji, v primerjavi s Prekmurjem, posredno na življenje vpliva še večja infrastrukturna oddaljenost ter sama zaostalost.

Skupna značilnost lege romskih naselij, kar sicer ne velja samo za Belo Krajino, je uma knjenost na obrobje, kot ugotavlja tudi Urhova (2006, 44). Vsem obravnavanim naseljem je tako skupno, da so ločena od neromskega dela v neposredni bližini z neko simbolično, večinoma fizičnogeografsko prepreko – bodisi z gozdom ali s poljskimi površinami. Na splošno so obravnavana belokranjska romska naselja starejša od tistih v Posavju in od tistih na severu Dolenjske. Za njih pa je značilna še medsebojna sorodstvena povezanost prebivalstva znotraj naselij in deloma tudi med njimi.

260 V občini Metlika živi sicer manjše število Romov tudi v samem mestu (*Ocene CSD* 2011; Zupančič 2010, 32). Na sploh živi v Beli Krajini le nekaj romskih družin v mestnem okolju Metlike in Črnomlja (Urh 2006, 44). Vsaj za leto 2011 je bilo znano tudi, da v Bereči vas v metliški občini živi še ena romska družina, ki se je tja priselila z območja občine Semič (Barbič 2011).

Zemljevid 15: Lega izbranih romskih naselij znotraj belokranjskih občin

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije.

Zemljevid 16: Topografski načrt romskega naselja Boriha in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 17: Topografski načrt romskega naselja Svržaki in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 18: Topografski načrt romskega naselja Križevska vas – Gaugen Hrib in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 19: Topografski načrt romskega naselja Dolnje Dobravice in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Zemljevid 20: Topografski načrt romskega naselja Gradac in bližnje okolice

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

Boriha je največje romsko naselje v občini Metlika in sodi poleg Lokev in Kanižarice tudi med največja v regiji. Naselje leži na južnem obrobju gričevnatega gozdiča, nekaj sto metrov stran od najbližje vasi Rosalnice, po kateri včasih tudi romsko prebivalstvo poimenuje svoje naselje²⁶¹. Od Rosalnic in mejne reke Kolpe, približno pol kilometra južno, jo ločijo polja. Leži dva kilometra vzhodno od Metlike, nedaleč od regionalne ceste Metlika – Božakovo. Romsko naselje Svržaki leži kilometer in pol severozahodno od Borihe, na severni strani ceste Metlika – Drašiči, dobre pol kilometra ven iz občinskega središča. Ta zaselek približno 6. hiš je z ozkim pasom gozda ločen od bližnjega istoimenskega neromskega dela vasi.

Zahodno od Metlike, ob cesti Metlika – Podzemelj, leži na terasastem gozdnatem svetu, približno 200 metrov nad obmejno Kolpo, romsko naselje Križevska vas. To je dejansko sestavljeno iz dveh ločenih romskih zaselkov na obeh straneh ceste, medsebojno ločenih dobrih 100 metrov. Tisti na zahodni strani ceste je poznan tudi po imenu Gaugen Hrib, ki je z vseh strani obkrožen z gozdom. Še nekaj sto metrov proti vzhodu pa se nahaja istoimenski neromski del vasi Ravno tako je na gozd s severnim obrobjem naslonjen romski del naselja Dolnje Dobravice, ki ga od neromskega dela loči nekaj 100 metrov poljskih ter travnatih površin na južni strani. Romski del Gradca pa je od »matičnega« del naselja ločen z vmesno železniško progo ter silosi in industrijskim obratom, ki leži vzdolž proge. Tudi to romsko naselje leži na prehodu gozdnatega sveta v polja. Romski del Kanižarice pa dejansko obsega dva zaselka, ki sta od neromskega dela naselja ločena z gozdom. Manjši del leži vzdolž ceste Kanižarica – Vinica, večji – obravnavani v tem delu – pa sredi gozda, jugozahodno od Kanižarice.

2.4.1. Demografska podoba naselij

Najnovejši podatki o številu Romov v občini Metlika iz leta 2011 kažejo, da jih je tam živelo 338, kar predstavlja 4 odstotke vsega prebivalstva v občini. Od tega jih je največji delež, skoraj 38 odstotkov vseh, živelo v največjem romskem naselju v občini, v Borihi. Romi v občini Metlika še vedno izkazujejo značilnosti mlade populacije, saj je delež mladih do vključno 18. leta starosti v omenjenem letu znašal 48,7 odstotka – kar je mnogo več od skupnega deleža vseh mladih v občini, ki je znašal 20,7 odstotka (*Ocene CSD 2011; SI-Stat 2012*). To potrjuje tudi izjava ene od intervjuvank z območja Borihe, ki je dejala, da imajo dekleta v naselju še danes veliko število otrok, celo do 7.²⁶² Miklič (2009) navaja tudi oceno lokalnega CSD, da med Romi v občini v zadnjih letih število rojstev celo narašča. Kot piše Nemanič (2007), ohranjajo večje število otrok v družinah, kjer nihče ni zaposlen.

Ocene o številu Romov iz starejših let kažejo na hitro rast romske populacije v občini, kar je v tesni povezavi z velikim deležem mladih. Omenjeni CSD Metlika je denimo za 2005 pisal o oceni 286, za leto 1990 o 142 in za leto 1982 o 110 Romih živečih na območju občine (Nemanič 2007; Krašovec 1991, 174; Zadavec 1991, 82). V obdobju treh desetletij, 1982–2011, je število poraslo za trikrat, iz teh ocen pa je razvidno, da je do najhitrejše rasti populacije prišlo v obdobju po letu 1990. V tem času je do največje rasti prišlo v največjem romskem naselju v občini – v Borihi. Kot piše Krašovčeva (1991, 174) je bil delež

261 Formalno gledano je Boriha del naselja Rosalnice. Tudi edina hišna številka v Borihi je Rosalnice 84 – to je hkrati najstarejša stavba v naselju (*PISO 2013*).

262 Intervjuvanka št. 1, Boriha.

romskega prebivalstva od vsega prebivalstva občine Metlika leta 1990 1,7 odstotka; isti delež pa je leta 2011 meril že 4 odstotke (*Ocene CSD 2011*; *SI-Stat 2012*). Podatki zadnjega popisa prebivalstva v Sloveniji leta 2002 tudi v primeru Romov na metliškem kažejo na nerealno strukturo: po narodni pripadnosti se je za Rome opredelilo le 90 posameznikov, torej le približno kakšna tretjina od njihovega realnega števila (*SI-Stat 2012*).

Tabela 1: Število Romov v romskih naseljih v občini Metlika in število vsega prebivalstva ter vseh Romov v občini Metlika (1990 in 2011).

	CSD Metlika, ²⁶³ vse preb.	CSD Metlika, rom. preb.	Boriha	Svržaki	Križevska vas	Dolnje Dobravice	Gradac	Romi – drugod (Metlika)
1990	np.	142	40	22	25	25	17	13
2011	8.424	338	128	49	62	52	25	22

Viri: Kraševc 1991, 174; *Ocene CSD 2011*; *SI-Stat 2012*.

Po podatkih CSD za leto 2011 je v Kanižarici živelo 130 Romov, kar je predstavljalo slabo četrtnino vseh Romov, živečih v občini Črnomelj. Zupančič (2007, 245) navaja za obdobje nekaj let prej za isto naselje več prebivalcev romske narodnosti in sicer 153, medtem ko je po oceni CSD za leto 1990 v naselju živelo 129 Romov (Jelenič 1991, 141). Glede na to, da podrobnejših virov ali literature o demografskih in migracijskih procesih romskega prebivalstva v naselju nismo mogli pridobiti, ne moremo trditi, da je zaradi praktične stagnacije števila Romov v Kanižarici, kateri od omenjenih podatkov napačen. Lahko samo domnevamo, da je prišlo do izseljevanja določenega deleža Romov od tod.

Podatki o celotnem številu Romov, živečih v občini Črnomelj nakazujejo celo na upad v obdobju po letu 1990. Njihovo število pa je po znanih podatkih poprej naraščalo: leta 1980 jih je bilo 469, leta 1985 skupaj 507 in leta 1990 skupaj 607 (Jelenič 1991, 141). Leta 2011 pa naj bi jih v občini živelo le 540 (*Ocene CSD 2011*). Ob omenjenem popisu prebivalstva leta 2002 se je v občini le 85 prebivalcev opredelilo za Rome, kar je bilo le okoli 15 odstotkov realnega stanja (*SI-Stat 2012*). Vsaj kar se tiče Kanižarice, se po mnenju romskega občinskega svetnika v tem naselju posamezniki neradi opredeljujejo kot Romi, saj gre za etnično zelo mešano naselje, kjer poleg Romov živi tudi veliko potomcev in priseljencev iz nekdanje Jugoslavije.²⁶⁴ To je, kot je obrazloženo tudi kasneje, močno vplivalo na etnično in jezikovno opredeljevanje tamkajšnjih Romov.

V občini Črnomelj sicer Romi živijo še v Lokvah, ki so tudi največje romsko naselje v belokranjski regiji, v Drenovcu, v Čudnem selu, nekaj pa jih živi tudi v samem mestu Črnomelj (Zupančič 2007, 245; Zupančič 2010, 31 - 32).

2.4.2. Zgodovina naselij

Kot v primeru drugih slovenskih regij, je tudi za Belo Krajino glede prisotnosti Romov pred 20. stoletjem najbolj zgoščen in informativen vir monografija Štrukljeve (2004). Ta piše, da prihajajo najstarejši viri o prisotnosti Romov na območju jugovzhodne Slovenije

263 CSD Metlika obsega območje občine Metlika.

264 Srečko Brezar – romski svetnik v občini Črnomelj.

ravno iz Bele Krajine. Iz leta 1738 obstaja rojstni matični zapis o rojstvu romskega otroka na Božakovem, nekaj kilometrov vzhodno od Rosalnic. Iz desetletja zatem so ohranjeni matični zapisi o rojstvu in smrti Romov iz Radatovičev ter Bojanje vasi, naselij na obronkih Gorjancev oziroma Žumberka, severno od Metlike (ibid., 28).²⁶⁵ Redni vpisi romskih otrok so se v okolici Metlike začeli šele sredi druge polovice 19. stoletja (Štrukelj 2004, 30). Prvi zapis v matičnih knjigah o Romih na območju Črnomlja pa izvirajo iz leta 1817 – konkretno iz Dragovanje vasi, južno od Črnomlja – ko se prvič omenja rodbino Hudorovcev. Prvi matični vpis Romov iz Kanižarice pa je iz leta 1885. V okolici Črnomlja je okoli leta 1900 živelo že več romskih družin (Štrukelj 2004, 29). V širši okolici Gradca se Romi prvič omenjajo v matičnih knjigah od leta 1859 dalje. V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je deset romskih družin premikalo po posameznih naseljih med Gradcem in Gribljami. Kot je rekonstruirala Štrukljeva, se je na območje Bele Krajine denimo rodbina Hudorovcev priselila s hrvaškega območja jugozahodno od Karlovca, še pred tem pa tja najverjetneje iz Slavonije (Štrukelj 2004, 30).

Na širših območjih Metlike, Gradca in Črnomlja, kjer ležijo romska naselja, se torej Romi dokumentirano pojavljajo pred 20. stoletjem. Konkretno pa so v tem obdobju dokumentirani v dveh od teh naseljih, v Gradcu in Kanižarici. Naslednje zgodovinske omembe posameznih od teh naselij je zaslediti v *Krajevnem leksikonu Dravske Banovine* (1937). Tam je zaslediti omembo Romov v Svržakah, kjer imajo »svojo leseno bajto pod vasjo v gozdu, Francetovi cigani« (ibid., 133). Šlo je za predstavnike rodbine kovača in poglavarja Franceta Hudorovca. Ta je zemljo za hišo kupil in imel okrog nje tudi nekaj zemljišča za obdelovanje (Štrukelj 2004, 31, 104).

V *Krajevnem leksikonu Dravske Banovine* (1937, 124) pa je omenjena še Kanižarica kot »rudarsko in cigansko naselje«. Na kratko je pri tem opisan romski zaselek ob cesti proti Dragatušu, kjer so Romi živeli v lesenih »bajtah«. Te so poleti opuščali zaradi nomadiziranja po Beli Krajini, najverjetneje zaradi nabiranja zelišč in drugih sezonskih dejavnosti. Ta zaselek je bil ustanovljen leta 1895 in v dvajsetih letih 20. stoletja je tam že živelo 20 romskih družin (Štrukelj 2004, 104).

Začetek romskega zaselka pri Dolnjih Dobravah naj bi bil glede na podatke iz zemljiške knjige ter dodatnega opisa Štrukljeve (2004, 104) ravno tako še iz prve polovice 20. stoletja. Tudi v tem primeru danes v naselju živijo pripadniki rodbine prvega naseljenca – vnuki in pravnuki. Prvi naseljenec, Jože Hudorovac, se je tja priselil z območja Rajhenava na Kočevskem. Tudi ta je tamkajšnje zemljišče kupil in ga že leta 1907 vpisal v zemljiško knjigo (*Zgodovinski izpisek iz Zemljiške knjige*).²⁶⁶

Iz izjav intervjuvanih lahko sklepamo, da ima izvor iz obdobja pred drugo svetovno vojno tudi naselje Boriha. To je najverjetneje nastalo okoli leta 1940, zanj pa se je uveljavilo omenjeno romsko ime, za katerega pa ni (več) znano, kaj točno naj bi pomenilo.²⁶⁷ Tja se je naselil kovač Hudorovac, katerega potomci danes predstavljajo večinski del prebivalcev tega naselja.²⁶⁸ Za Gradac in Križevsko vas ni točneje znano, kdaj je prišlo do stalne naselitve Romov.

265 Radatoviči ležijo že na hrvaški strani državne meje.

266 Intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

267 Matjaž Hudorovac – romski svetnik v občini Metlika; intervjuvanka št. 1, Boriha.

268 Intervjuvanka št. 1, Boriha.

Med drugo svetovno vojno je morala biti usoda Romov v Beli Krajini kot skupnosti zelo negotova. V Sloveniji je sicer bolj znan primer zapiranja in izгона gorenjskih Sintov v obdobju medvojne nemške okupacije, več virov oziroma literature pa omenja tudi tragično usodo Romov iz Kanižarice (Maček 2010; Polič 2010; Tominšek Čekulić 2010; Kovač, Kosovel & Nared 2009). Julija 1942 je prišlo do poboja tamkajšnjih Romov s strani partizanov. Postreljeno je bilo več romskih družin, njihovo naselje pa je bilo požgano. »Poboj je bil rezultat vedno bolj odkritih nasprotij med tamkajšnjo partizansko enoto in kanižarskimi Romi« (Tominšek Čekulić 2010, 866). Vzrok za pobjo²⁶⁹ naj bi bilo domnevno izdajanje in ovajanje partizanov italijanskim okupacijskim oblastem s strani lokalnega »ciganskega poglavarja« (Polič 2010, 278-279; K. Kovač, Kosovel & Nared 2009). Očitno je ob tem in še nekaterih primerih pobojev Romov med drugo svetovno vojno prihajalo do obračuna z nezaželeno (lokalno) etnično skupnostjo, kjer je bil vsak domnevni vzrok lahko povod za takšna dejanja. Najverjetneje je šlo v primeru kanižarskih Romov za največ žrtev, ne pa tudi za osamljen primer takšnega ravnanja z njimi. Tako je tudi ena od intervjuvank starejše generacije omenjala lastno izkušnjo iz obdobja med drugo svetovno vojno ali neposredno po njej, ko je bila skupaj z drugimi okoliškimi Romi že praktično postavljena »pred jamo« v Kočevskem Rogu z namenom usmrtitve. V zadnjem trenutku pa naj bi prišel ukaz nadrejenih, da je treba Rome izpustiti, saj »so tudi oni ljudje kot vsi ostali«. ²⁷⁰

Netočni podatki popisa prebivalstva iz leta 1961 kažejo, da so Romi takrat živeli v vseh šestih naseljih (Štrukelj 2004, 56). Zato pa so leta 1964 za območje jugovzhodne Slovenije opravili t. i. Popis Ciganov, ki vsebuje relativno natančne podatke. Glede na te je takrat v Kanižarici živelo 39, v celotni občini Metlika pa 79 Romov – od tega: 26 v Križevski vasi oz. Gaugen Hribu, 17 pri Dolnjih Dobravicah, 12 v Gradcu – kamnolom, 9 na Svržakah in 6 v Borih – Rosalnicah, še 9 pa v sami Metliki (ibid. 56).

Sodeč po teh podatkih so Romi v Gradcu že živeli naseljeni na lokaciji, kjer so nastanjeni tudi danes in to vsaj od začetka 60. let prejšnjega stoletja dalje. Gre za zaselek vzdolž gozdne ceste, zahodno od železniške postaje. Slednja skupaj z bližnjim manjšim industrijskim obratom in silosom služi tudi kot nekakšna prepreka med romskim in preostalim delom naselja. Vse do začetka 70. let 20. stoletja so tamkajšnji Romi po pripovedi ene od intervjuvank tam živeli v šotorih in v veliki revščini. Tudi v tem primeru gre za sorodstveno medsebojno povezano naselje. ²⁷¹ Približno ob koncu 70. let prejšnjega stoletja pa je nastal še en ločen del romskega naselja Kanižarica - t. i. Jama, popolnoma obkrožen z gozdom in dostopen preko slepe ceste. Najprej so se pojavila bivališča na južni polovici te gozdne jase. Vse do sredine 80. let so bili tamkajšnji Romi občasno še nomadski (*Prostorski razvoj* 2011). ²⁷² Danes je to naselje praktično v celoti iz zidanih hiš in je večje od starejšega romskega naselja Kanižarica – pri nekdanji opekarni.

Najstarejše generacije stalno naseljenih Romov v teh naseljih so se ukvarjale s tradicionalnimi dejavnostmi, značilnimi za to etnično skupnost na jugovzhodu Slovenije: s

269 Po različnih ocenah naj bi bilo umorjenih od vsaj 41 do vsaj 61 Romov, do tega pa je prišlo nekaj kilometrov severovzhodno od njihovega naselja (Tominšek Čekulić 2010, 866).

270 Intervjuvanka št. 10, Gradac.

271 Intervjuvanka št. 10, Gradac; intervjuvanka št. 11, Gradac.

272 Intervjuvanec št. 12, Kanižarica – Jama.

kovaštvom, nabiranjem zelišč in gob.²⁷³ Z nabiralništvom so bile povezane tudičasne, sezonske migracije (Krašovec 1991, 175). Romi iz Borihe pri Rosalnicah so trgovali tudi s konji in jih prodajali v bližnjem Karlovcu.²⁷⁴ Po drugi svetovni vojni pa so se nekateri začeli zaposlovati tudi v regionalnih industrijskih obratih ter v primeru Kanižarice tudi v rudniku (Štrukelj 2004, 105; Krašovec 1991, 176).²⁷⁵

2.4.3. Sodobne ekonomske možnosti prebivalstva teh naselij

Tako kot drugod po jugovzhodni Sloveniji oz. po celotni državi, je po njeni osamosvojitvi prišlo poleg družbeno-političnih in ekonomskih spremembah tudi do velikih sprememb ekonomskega okolja za Rome v Beli Krajini. V zadnjem desetletju je prišlo še do propada in do skrčenja proizvodnje nekaterih pomembnih, a že sicer redkih proizvodnih obratov v regiji, denimo tekstilnih, ki so poprej bili relativno pomembni zaposlovalni centri tudi za majhen delež romskega prebivalstva (Stanković & Sečen 2013).²⁷⁶ Že tako visoka stopnja brezposelnosti v Beli Krajini je med Romi še mnogo večja (Stanković & Sečen 2013; Nemanič 2007; *Ocene CSD*).²⁷⁷ S koncem 90. let se je zaprl še rudnik v Kanižarici.²⁷⁸ Vseeno smo tudi med intervjuvanci naleteli na nekaj posameznikov, ki so bili še naprej ali pa pred kratkim še zaposleni pri nekaterih regionalno pomembnih industrijskih obratih ali pa so poznali druge tam zaposlene Rome.²⁷⁹ Maloštevilni Romi so zaposleni tudi preko javnih del (Nemanič 2007).²⁸⁰ Urhova (2006, 46-47) piše tudi o primerih diskriminacije belokranjskih Romov pri iskanju zaposlitve, ko so lahko zavrjnjeni že zaradi »napačnega« priimka ali kraja bivanja. V Dolnjih Dobravah in v Borihi je še vedno aktualno kmetijstvo, sicer namenjeno za samooskrbo, kar je bolj izjema kot pravilo za romska naselja. V obeh naseljih imajo tako od lastnikov iz bližnje okolice najetih tudi nekaj kmetijskih zemljišč in v obeh imajo še danes tudi manjše število konj in nekaj malega drobnice v primeru Dobrav (Miklič 2009).²⁸¹

2.4.4. Kulturne specifikke in sorodstvene vezi ter odnosi

Že v začetku poglavja o Beli Krajini je bilo omenjeno, da gre (tudi) v primeru teh romskih naselij za relativno veliko medsebojno sorodstveno povezanost njihovega prebivalstva znotraj naselij in deloma tudi med naselji. Družbeno-zgodovinsko gledano je to posledica (na)selitvenih dinamik Romov v regiji in njihove socialne ureditve, saj predvsem v manjših od teh naselij še danes živijo v veliki meri prav potomci ustanoviteljev oz. prvih naseljencev teh zaselkov. To velja za vsa romska naselja v občini Metlika, vključno z najve-

273 Intervjuvanka št. 1, Boriha; intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice; intervjuvanka št. 10, Gradac.

274 Intervjuvanka št. 1, Boriha.

275 Intervjuvanec št. 12, Kanižarica – Jama.

276 Intervjuvanka št. 10, Gradac.

277 Intervjuvanka št. 4, Svržaki; intervjuvanec št. 5, Svržaki.

278 Intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

279 Intervjuvanec št. 8, Križevska vas; intervjuvanec št. 5, Svržaki.

280 Intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

281 Intervjuvanka št. 3, Boriha; intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

čjim med njimi – Boriho.²⁸² Kot je bilo že nakazano, je v tem oziru izjema naselje Kanižarica - Jama, saj tam poleg Romov živi tudi veliko drugih priseljencev ali njihovih potomcev z območja nekdanje Jugoslavije, ki so se zaposlovali v bližnjem rudniku. Tako je v tem naselju tudi veliko mešanih zakonov med slednjimi in Romi.²⁸³

Rodbinske vezi so spletene tudi z drugimi romskimi prebivalci v belokranjski regiji. V več kot polovici naselij smo med intervjuvanci in člani njihovih družin ali ožjega sorodstva naleteli vsaj na enega posameznika, ki je bil priseljen z drugega romskega naselja v Beli Krajini ali se je tja odselil.²⁸⁴ Hkrati je več vprašanih omenilo, da se z Romi iz drugih naselij ne razumejo ali družijo niti jih ne bi sprejeli v svojem naselju kot prišleke. Pri tem so kot vzroke za to navajali določene zamere ali celo konkretne izgrede in pa medsebojne razlike. Takšne izjave je bilo slišati skoraj v vseh naseljih.

Seveda pa so tovrstne rodbinske vezi v sodobnem času še dosti bolj kompleksne in raznolike. Kar se tiče sorodstvenih ali predniških vezi Romov s tistimi iz drugih slovenskih regij, je bilo v poglavju o zgodovini naselij že omenjeno, da se je denimo eden od ustanoviteljev zaselka pri Dolnjih Dobravah priselil tja s Kočevskega.²⁸⁵ Še v enem naselju smo naleteli na intervjuvanko, ki izhaja z novomeškega.²⁸⁶ Ob tem je bilo že v poglavju o Romih v Posavju zapisano, da so nekateri izmed prvih naseljencev v tamkajšnjih analiziranih naseljih izvirali z območja Bele Krajine – tako z območja Metlike kot Črnomlja. V nekaterih naseljih pa se je omenjalo tudi, da so tam živeli tudi »mešani« pari ali zakoni – torej Romov z Neromi (Nemanič 2007),²⁸⁷ ponekod pa se je omenjalo tudi, da nekateri člani ožjega sorodstva ali družin živijo v drugih krajih po Sloveniji, ki niso romska naselja.²⁸⁸

Praktično v vseh obravnavanih naseljih so nam intervjuvanci odvrnili, da njihovi otroci še vedno aktivno uporabljajo romščino doma, a naj z razumevanjem slovenščine ne bi imeli težav.²⁸⁹ Tukaj je zopet zaradi prej omenjenih razlogov izjema Kanižarica, kjer je eden od intervjuvancev izjavil, da zaradi izkušenj in nacionalno mešane strukture iz bivalnega, delovnega okolja in vojaščine sploh ne uporablja romščine, kot je ne tudi njegovi otroci, ter da mu je najbližje srbohrvaščina. Sam tudi ni videl prihodnosti v rabi romskega jezika tudi zaradi posledične diskriminacije in slabše sprejetosti s strani drugih.²⁹⁰ Kar se tiče aktivnega promoviranja oz. organiziranega negovanja romske kulture, je na tem področju aktivno romsko društvo Kham iz Borihe, ki je bilo ustanovljeno leta 2002. V zadnjih nekaj letih organizira tudi t. i. romsko noč v samem naselju, s katero želijo lokalno romsko kulturo in njihovo življenje približati zunanjim obiskovalcem, pojavljajo pa se tudi ideje o začetkih turističnih aranžmajev v naselju (Nemanič 2007).²⁹¹

282 Intervjuvanka št. 1, Boriha; intervjuvanec št. 2, Boriha.

283 Intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

284 Intervjuvanka št. 1, Boriha; intervjuvanka št. 7, Križevska vas; intervjuvanec št. 8, Križevska vas; intervjuvanec št. 9; Dolnje Dobravice; intervjuvanka št. 13, Kanižarica.

285 Intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

286 Intervjuvanka št. 4, Svržaki.

287 Intervjuvanka št. 1, Boriha; intervjuvanec št. 2, Boriha; intervjuvanka št. 10, Gradac; intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

288 Intervjuvanec št. 10, Gradac; intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

289 Intervjuvanka št. 1, Boriha; intervjuvanka št. 4, Svržaki; intervjuvanec št. 5, Svržaki; intervjuvanec št. 6, Svržaki; intervjuvanka št. 7, Križevska vas.

290 Intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

291 Intervjuvanka št. 3, Boriha.

Manjše število fantov iz naselij v občini Metlika se organizirano udeležuje tudi na športnem področju – saj trenirajo v okviru lokalnih nogometnih klubov.²⁹²

2.4.5. Področje izobraževanja in vzgoje

Bela Krajina beleži od vseh slovenskih regij najvišji relativni delež romskih učencev od vseh učencev na posameznih osnovnih šolah. Ta je za šolsko leto 2010/11 povprečno znašal 12 odstotkov. Tudi tu najmanjši delež romskih učencev obiskuje zadnjo triado, vendar upad njihovega števila po triadah ni tako izrazit kot na Dolenjskem (*Podatki MŠŠ 2011*).

V občini Metlika obiskujejo otroci iz naselij Boriha in Svržaki OŠ Metlika, iz ostalih treh obravnavanih naselij pa OŠ Podzemelj. Iz različnih virov (Tancer 1994, 111; Krašovec 1991, 176; *Podatki MŠŠ 2011*; Nemanič 2007)²⁹³ je razvidno, da je obisk romskih otrok v teh šolah številčnejši in bolj reden, še vedno pa le malo otrok konča vse razrede OŠ ali celo srednje šole. V šolskem letu 2010/11 je po informacijah OŠ Metlika šolo obiskovalo skupaj 53 romskih učencev, od tega 45 iz Borihe in 4 s Svržakov.²⁹⁴ Na OŠ Podzemelj je bilo v omenjenem letu vpisanih skupaj 21 romskih učencev iz prej omenjenih treh naselij (*Podatki MŠŠ 2011*). Za OŠ Metlika je znano, da je v zadnjih nekaj letih uspelo samo dvema tamkajšnjima romskima učencema končati celotno OŠ.²⁹⁵ Po informaciji ene od intervjuvank, pa je denimo v Borihi živeče eno dekle, ki ji je doslej edini iz naselja uspelo končati tudi srednjo šolo.²⁹⁶ Tudi za romsko naselje Gradac je poznano, da naj bi enemu samemu tamkajšnjemu dijaku uspelo zaključiti tudi srednjo šolo.²⁹⁷ Romski otroci iz naselja Kanižarica obiskujejo OŠ Loka v Črnomlju. Tam je v šolskem letu 2010/11 hodilo 51 romskih otrok (*Podatki MŠŠ 2011*). Vsaj za naselji Boriha in Kanižarica je po izjavah intervjuvanih poznano, da nekateri tamkajšnji otroci vsaj za eno leto pred vstopom v šolo obiskujejo tudi vrtec, medtem ko iz zaselka Dolnje Dobravice ne. Vseeno pa so romski otroci v metliškem vrtcu v praksi ločeni v poseben oddelek.²⁹⁸

2.4.6. Sodobni prostorski in infrastrukturni procesi v naseljih

Kot je bilo omenjeno v odseku o zgodovinskem razvoju obravnavanih naselij, velja za večino izmed njih, da so njihovi zametki stari in da je bil pri nekaterih izmed njih po legalni poti tudi urejen status prvih parcel, kjer so zrasla najstarejša bivališča. Ta romska naselja se nahajajo na lokacijah, ki za okoliško prebivalstvo niso in ne predstavljajo neke vrste motečega dejavnika. Delna izjema tu je Boriha, ki deloma leži na kakovostnih kmetijskih zemljiščih (Krašovec 1991, 175; *PISO 2013*). Naselja so se začela postopoma infrastrukturno urejati v 80. letih prejšnjega stoletja (Jelenič 1991, 142; Krašovec 1991, 175).

292 Intervjuvanka št. 4, Svržaki; intervjuvanka št. 7, Križevska vas.

293 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Metlika; intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

294 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Metlika. Skupna številka romskih učencev se nekoliko razlikuje od ocen, ki jo je za to leto za OŠ Metlika vodilo MŠŠ – t.j. skupno 48 romskih učencev; razlika je po informacijah OŠ Semič posledica kasnejšega prepisa manjšega števila romskih otrok s semiške na metliško OŠ.

295 Informacije, korespondenčno posredovane s strani OŠ Metlika.

296 Intervjuvanka št. 1, Boriha.

297 Intervjuvanka št. 11, Gradac.

298 Matjaž Hudorovac – romski svetnik v občini Metlika; intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice; intervjuvanec št. 12, Kanižarica.

Tako ima danes vseh 6 naselij napeljana pitno vodo in električno omrežje. Pri izgradnji komunalne infrastrukture so fizična dela opravili Romi sami (Jelenič 1991, 142; Krašovec 1991, 175; Nemanič 2007; Zupančič 2007, 245). V naseljih v metliški občini pa še naprej ostaja problem odvoda fekalnih voda, urejenih sanitarij in rednega odvoza smeti (Nemanič 2007; PISO 2013; Miklič 2009). Po dosegljivih podatkih (*Prostorski razvoj* 2011) se je okvirno od takrat dalje prostorsko relativno hitro razširila polovica romskih naselij: Boriha, Kanižarica – Jama in Svržaki. Ostala tri naselja so na tem področju stagnirala. Večina stavb v vseh šestih naseljih je danes zidanih, le manjši del Romov živi v lesenih barakah ali bivalnih kontejnerjih.

Naselje Boriha pri Rosalnicah se je v zadnjih treh desetletjih relativno hitro razširilo v smeri proti gozdnim površinam, ki ga obkrožajo na severni strani. Boriha je kot zadnje romsko naselje v občini Metlika dobili vodovod šele leta 2000, ko je več otrok v naselju zbolelo za zlatenico. Prej so vodo zajemali v bližnji Kolpi ali bližnjem potoku (Urh 2006, 46).²⁹⁹ Do tedaj so komunalni ureditvi naselja nasprotovali predstavniki (nekdanje) okoliške krajevne skupnosti, saj je bilo naselje postavljeno na zasebnih kmetijskih zemljiščih (Nemanič 2007; Krašovec 1991, 175). Do danes je bilo lastništvo zemljišč, kjer stoji naselje, skoraj v celoti odkupljeno s strani občine, z izjemo severnega obrobja naselja, meječega na gozd, kjer parcele ostajajo v rokah zasebnikov oziroma križniškega reda (Nemanič 2007; Zupančič 2007, 245; PISO 2013).

V romskih naseljih Svržaki, Gaugen Hrib, Dolnje Dobravice in Gradac kanalizacija ni urejena tudi zato, ker tovrstno omrežje ne obstaja niti v bližnjih neromskih delih teh naselij (Nemanič 2007). Romski del Svržakov se je po letu 1995 razširil iz jugozahodne polovice gozdne jase proti severovzhodu. Del zemljišč v naselju je že v rokah tamkajšnjih prebivalcev, del pa še v občinskih (Nemanič 2007, PISO 2013). Lokalno prebivalstvo pa zaradi neurejene cestne ter komunalne infrastrukture ni zadovoljno.³⁰⁰ V romskem delu Križevske vasi je – kar se bivalnega in komunalnega standarda tiče – bolj urejena vzhodna polovica, kot pa zahodna, t. j. Gaugen Hrib (Nemanič 2007). Podobno je bilo nezadovoljstvo s cestno infrastrukturo izraženo v romskem naselju Dolnje Dobravice, kjer je imajo sicer domačini v lasti zemljišča, kjer živijo (Nemanič 2007; PISO 2013).³⁰¹ Podobno nezadovoljstvo je bilo izraženo tudi v romskem naselju Gradac, kjer so vse parcele v občinski lasti (PISO 2013).³⁰² V romskem naselju Kanižarica – Jama ostaja nekaj parcel v lasti občini (PISO 2013).

299 Intervjuvanka št. 1, Boriha.

300 Intervjuvanka št. 4, Svržaki; intervjuvanec št. 5, Svržaki.

301 Intervjuvanec št. 9, Dolnje Dobravice.

302 Intervjuvanka št. 10, Gradac.

Zemljevid 21: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Boriha (1980-2010)³⁰³

Kartografska podlaga: Geodetska uprava Republike Slovenije; prikaz vsebine: Geodetski inštitut Slovenije.

303 Obdobje je bilo izbrano glede na dostopne letalske posnetke iz različnih let za to območje.

2.4.7. Zaključek

Bela Krajina je regija dolgotrajne romske prisotnosti. Tudi omenjena naselja predstavljajo točke zgodovinske prisotnosti Romov na robnih območjih posameznih naselij v občini Črnomelj ter Metlika. Še danes je večina prebivalstva vseh teh naselij, z delno izjemo Kanižarice, medsebojno sorodstveno povezana, kar je posledica rodbinskega začetka naseljevanja posameznih naselij in relativne številčnosti njihovih družin in potomcev.

Obravnavana romska naselja v zadnjih treh desetletjih doživljajo postopno infrastrukturno in komunalno urejanje ter izboljševanje kakovosti samih bivališč. A na splošno ostaja njihovo prebivalstvo še naprej na socio-ekonomskem obrobju. Takšen status je sicer tesno povezan s širšim problemom ekonomske neperspektivnosti ter infrastrukturne marginalizacije cele regije. Kot je morda romska prisotnost v tem delu Slovenije v marsikaterem pogledu podobna tisti v Prekmurju – v smislu obmejne ter etnično, jezikovno in versko pestre regije – pa je v sodobni ekonomski perspektivi širše regionalne okolice tu ključna razlika.

Podobno, kot drugod v jugovzhodni Sloveniji, so tukajšnje Rome na socio-ekonomskem področju zaznamovale širše ekonomske in deloma družbene spremembe, ki so se začele odvijati v državi ob osamosvojitvi Slovenije. Opustiti so morali tradicionalne strategije in načine ekonomskega preživljanja, denimo z nabiranjem zelišč in gob, kasneje pa je propadlo še nekaj podjetij, ki so predstavljala pomembna regionalna zaposlovalna središča tudi za marsikaterega Roma. Z upadom ekonomskih priložnosti tako morda ne preseneča, da so v dveh naseljih v manjši meri še naprej ohranili tudi navezanost na kmetijske dejavnosti, kljub temu da v teh primerih ne gre za tržno temveč samooskrbno naravnost. Vseeno pa je to med romskimi naselji v Sloveniji prej posebnost kot običajen pojav.

Obravnavana naselja in njihovo prebivalstvo so v primerjavi z ostalimi v belokranjski regiji med boljše sprejetimi s strani okoliškega neromskega prebivalstva in ne predstavljajo socio-ekonomske problematičnih ali celo konfliktnih mikrookolij. Za znatno izboljšanje socialno-ekonomskega standarda njihovega prebivalstva pa bi bilo potrebnih več sistemskih ukrepov po eni strani na ravni ekonomskih strategij za celotno belokranjsko regijo, po drugi strani pa na ravni občin in naselij za področje izobrazbe ter prostorsko-infrastrukturne ureditve njihovih naselij. Pri slednjem bo treba več naporov vložiti v hitreje rastoča naselja, predvsem v Boriho in deloma v Svržake in Gaugen Hrib.

3. Skupne značilnosti razvoja obravnavanih romskih naselij

Po podrobnejši analizi zgodovinskih in sodobnih procesov v izbranih romskih naseljih je jasno razvidno, da v teh velja zelo velika stopnja medsebojne povezanosti socialnega, ekonomskega, izobraževalnega³⁰⁴, infrastrukturnega in tudi političnega področja, ki vplivajo na raven kakovosti bivalnega okolja ter na raven socialnega, kulturnega in ekonomskega kapitala tamkajšnjega prebivalstva. Za lažje razumevanje tega fenomena je treba ob zaključku pogledati posamezne skupne značilnosti (razvoja) romskih naselij in s tem tudi, kolikor je mogoče, odgovoriti na prvi dve delovni vprašanji te raziskave:

- Kateri dejavniki ali kakšne okoliščine so botrovale k nastanku obravnavanih romskih naselij?;
- Katera so ključna gibalna ekonomsko-socialnih in prostorskih sprememb v naseljih, kjer živijo Romi v Sloveniji?

Deloma je večplastna marginaliziranost romskega prebivalstva razvidna že iz same lege ter oblike njihovih naselij. Makrolokacijsko ali regionalno leži večina analiziranih romskih naselij v obmejnih in tradicionalno večkulturnih regijah. Takšna so vsa omenjena naselja v Prekmurju, Beli Krajini ter na Kočevskem, deloma pa bi – vsaj kar se obmejnosti tiče – pod ta tip lahko šteli še naselja v Posavju. Izjema sta torej le naselji na severu Dolenjske, Smrekec in Hudeje, ki sta skupaj s tistimi v Posavju tudi mlajšega nastanka. V primeru obmejnih regij gre sicer večinoma za etnično mešana ali prehodna območja, a hkrati z obmejnostjo gre največkrat tudi za robno lego naselij v družbenem, ekonomskem in fizičnogeografskem smislu.³⁰⁵

304 Tega področja sicer v tem sklepnem poglavju ne bom posebej obravnaval, saj je bilo okvirno predstavljeno v regionalnih poglavjih, sicer pa se z njegovimi problemskimi specifikami v okviru tega projekta ukvarjata Bešter in Medvešek (2012).

305 O skupnih značilnostih romske poselitve tako na makrolokacijski kot mikrolokacijski ravni je pisal predvsem Zupančič (2007, 224-225; 2011, 17) za primer Romov v Prekmurju pa so se tega področja dotaknili še Zdravec (1991, 78) ter Josipovič in Repolusk (2003, 148).

Kot je že deloma ugotavljal zlasti Zupančič (2007, 224; 2011, 17), gre pri analiziranju vzrokov mikrolokacije posameznih romskih naselij za kombinacijo razlogov, kjer so na vzpostavitev in razvoj posameznega naselja na določeni lokaciji vplivali tako zunanji – neromski, kot notranji – romski dejavniki. Tako je kar 12³⁰⁶ od skupno 14 naselij lociranih na obrobju gozdnatih površin: tu gre za vsa naselja, razen za Vančo vas – Borejce in Kerinov Grm, kjer gre po eni strani za delno skritost lokacij v kotanjah (Serdica – Ljubljana, Drnovo), na rahlo dvignjenem terenu (Boriha), gozdnatih robovih (Smrekec, Hudeje, Željne, Boriha, Svržaki, Križevska vas, Dolnje Dobravice, Gradac) ali jasah (Gazice – Krušče, Kanižarica – Jama), kjer gozd predstavlja po Zupančiču (2011, 17) varno zavetje in hkrati vir surovin ter sence. Takšna lega gotovo nakazuje na »varnost pred ‚vsiljivci‘« ter na »neke vrste nezaželenosti teh naselij pred ostalim prebivalstvom« (Josipovič & Repolusk 2003, 148). Tri naselja (Vanča vas – Borejci, Smrekec in Hudeje) ležijo tudi na zemljiščih izrazi-teje slabše kakovosti. Gre za močvirnate ali deloma poplavne površine, kjer je (bilo) romsko prebivalstvo ob naselitvi verjetno manj »moteče« za ostale okoliške prebivalce, hkrati pa so ta zemljišča bila zapuščena ali manj zaželeni s strani večinskega prebivalstva. Poleg naštetih barrier, s katerimi so romska naselja ločena od ostalega okolja, pa sta dve naselji (Smrekec in Gradac) ločeni od neromskega dela naselja z antropogenimi elementi v okolju, kot so industrijski obrati ter železniška proga, kar ravno tako nakazuje na določene vrste nezaželenosti Romov v večinski sredini.

Morfološko-lokacijsko pa bi lahko analizirana romska naselja delili na naslednje tipe:

- 1) samostojno romsko naselje: gre za ločeno romsko naselje, ki večinoma sicer nosi enako ime, kot naselje večinskega prebivalstva v (relativni) bližini, saj je formalno del slednjega (Vanča vas – Borejci, Hudeje, Drnovo, Dolnje Dobravice). V nekaterih primerih pa je v praksi v rabi še poimenovanje, po katerem se romsko naselje loči od bližnjega naselja večinskega prebivalstva (Serdica – Ljubljana, Gazice – Krušče, Rosalnice – Boriha, Križevska vas – Gaugen Hrib, Kanižarica – Jama). V tem okviru je posebnost še Kerinov Grm, ki ima edino od obravnavanih romskih naselij tudi formalno status samostojnega naselja.³⁰⁷
- 2) romsko naselje na obrobju naselja večinskega prebivalstva:
 - a) romsko naselje na obrobju naselja večinskega prebivalstva, ki je s slednjim fizično povezano: Željne.
 - b) romsko naselje na obrobju naselja večinskega prebivalstva, ki je simbolično fizično ločeno od slednjega (denimo z ozkim pasom drevja ali omenjenimi antropogenimi elementi): Gradac, Svržaki. Medtem ko so vsa ostala omenjena romska naselja locirana na obrobju vasi, pa je posebnost v tem oziru Smrekec, ki leži na obrobju mesta Grosuplje.

Večina romskih naselij v Sloveniji beleži relativno hitro prostorsko rast in s tem povezane velike socialne, prostorske in tudi dinamike. Ta proces je v prvi vrsti posledica dejstva, da romsko prebivalstvo, z izjemo predvsem Romov v Prekmurju, ostaja demografsko izrazito mlada populacija. Za točnejšo in celostnejšo potrditev te trditve bi potrebovali še

306 V primeru Drnovega gre dejansko bolj kot za gozdnate površine za pasove drevja, s katerimi je obdano naselje.

307 Takšen status ima v Sloveniji le še Pušča v občini Murska Sobota.

bolj podrobne demografske podatke za prebivalstvo v romskih naseljih³⁰⁸, a ocene in obstoječi podatki o deležu tamkajšnjega prebivalstva do 18. leta starosti tvorijo že dovoljšno kvantitativno podatkovno bazo za to. Dostopni podatki o podrobnejši starostni strukturi, kjer lahko primerjamo delež prebivalstva do 18 let med celotno populacijo posameznega CSD z deležem romskega mladoletnega prebivalstva v okviru tega CSD kažejo, da je ta delež pri romskem prebivalstvu povprečno 47,7, pri vsem prebivalstvu pa 19,5 odstotka.³⁰⁹ Romi so torej mlado prebivalstvo, ki imajo še vedno večje število otrok in te pri nižji starosti kot pa večinsko prebivalstvo.

Glede na število prebivalstva v obravnavanih 14 romskih naseljih lahko ta razdelimo na naslednje:

- 1) majhna naselja (do 50 prebivalcev): Drnovo, Gradac, Svržaki;
- 2) srednje velika naselja (od 51 do 100 prebivalcev): Željne³¹⁰, Gazice – Krušče, Dolnje Dobravice, Križevska vas – Gaugen Hrib;
- 3) velika naselja (nad 100 prebivalcev): Vanča vas – Borejci, Serdica – Ljubljana, Smrekec, Hudeje, Kerinov Grm, Boriha, Kanižarica.

Iz tega je razvidno, da so za romsko naseljitveno mrežo značilna relativno majhna naselja. Kot piše Zupančič (2007, 224) je od vseh tovrstnih naselij v Sloveniji več kot polovica takšnih, ki imajo manj kot 50 prebivalcev, kar se sicer ne odraža iz izbranega vzorca. Tovrstna naselbinska struktura je posledica omenjene velike demografske rasti, posledičnega oblikovanja novih družin ter nastajanja novih naselij in zaselkov. To je lahko tudi odraz prilagoditve »na skromne razpoložljive vire preživljanja, ki so ob nomadizmu manjših skupin vodile k prostorski razpršenosti« (Zupančič 2007, 224).

Eden pomembnejših dejavnikov, ki je vplival na razvoj bivalno-socialnega položaja Romov v različnih slovenskih regijah je gotovo tudi, da je tam, kjer je prej prišlo do njihovega stalnega naseljevanja, načeloma tudi prej prišlo do formalnega urejanja statusa lastništva posesti. Predvsem velja to za prekmurska romska naselja, deloma pa tudi za nekatera romska naselja na jugu Slovenije. Prve dokumentirane omembe Romov za okoliško območje analiziranih romskih naselij v Prekmurju in Beli Krajini segajo že v 18. stoletje, a do stalne naselitve in s tem ustanovitve je prišlo kasneje. Najprej v prekmurski regiji, v okvirnem obdobju 1830–1880, v Beli Krajini pa okvirno od začetka 20. stoletja do desetletja pred drugo svetovno vojno.³¹¹ V predvidoma enakem obdobju je nastalo tudi romsko naselje v Željnah. Novejša pa so naselja na območju severne Dolenjske in Posavja, kjer je prišlo v obdobju zadnjih dobrih petih desetletij do stalnega naseljevanja tam sicer prej še nomadiziranih Romov ali priseljevanja Romov iz južnejših območij Dolenjske, Kočevskega in Bele Krajine. Tako so okoli leta 1960 nastala vsa tri naselja v Posavju, še kasneje pa tisto v Hudejah in naselje Smrekec.³¹²

308 Ti so temelječi predvsem na nepopolni mreži podatkov pristojnih centrov za socialno delo.

309 Tovrstnih podatkov ni bilo mogoče pridobiti za občine Murska Sobota, Grosuplje in Črnomelj.

310 Takšna uvrstitev Željne je glede na upoštevanje podatkov lokalnega CSD iz 2011; druge ocene za to naselje kažejo, da bi se naselje po demografski velikosti uvrstilo v tretjo kategorijo.

311 Izjema je romsko naselje Kanižarica – Jama, ki je nastalo v 70. letih 20. stoletja.

312 To naselje je rezultat prisilnih selitev Romov iz drugih delov grosupeljske občine in kot takšno sodi v posebno skupino romskih naselij na jugovzhodu Slovenije, ki so bila bodisi zapuščena ali pa so nastala in se hitro razširila zaradi pregona določenih skupin Romov od drugod.

Več »epizod« iz zgodovine slovenskih Romov v 20. stoletju ostaja še naprej slabo poznanih. Poleg tvegane in tragične zgodovine iz obdobja druge svetovne vojne, kar je razvidno tudi iz nekaterih izjav intervjuvancev iz jugovzhodne Slovenije, je vsaj kar se migracijskih dinamik tiče, zanimivo in slabo raziskano obdobje prvih povojnih let. Takrat je prišlo do začasnih preseljevanj nekaterih prekmurskih Romov – tudi iz Vanče vasi – Borejcev – v Bačko in Baranjo³¹³, sočasno pa tudi preselitev gorenjskih Sintov na Kočevsko, konkretno v Željne.

Zaradi rodbinskih začetkov ustanavljanja romskih naselij³¹⁴ gre še danes v primeru manjših in srednjevelikih³¹⁵ za relativno tesne sorodstvene vezi med njihovimi prebivalci. Nekoliko bolj pestra demografska in sorodstvena struktura je v večjih romskih naseljih, ki imajo vsaj nad 100 prebivalcev. V naseljih te velikosti je pogosto tudi določeno število »mešanih« zakonov s tem pa družin med romskimi in neromskimi partnerji, kar je pogojno tudi odraz postopnega odpiranja romskih naselij oz. skupnosti navzven. Nekaj takšnih primerov je bilo tudi med našimi intervjuvanci. Ravno tako pa smo med njimi zaznali relativno velik delež oseb, ki ima svoje (romske) prednike ali sorodnike iz relativno oddaljenih slovenskih regij. Tu je šlo predvsem za sorodstvene povezave med prebivalci naselij znotraj regij jugovzhodne Slovenije, nekaj pa je bilo tudi manj »običajnih« tovrstnih povezav, kot denimo med Romi iz Prekmurja in tistimi iz Posavja in Kočevskega. To govori tudi o širši povezanosti Romov, ne samo znotraj posameznih občin ter regij. Med nekaterimi prebivalci romskih naselij v Prekmurju je bilo zaradi preteklih in sedanjih ekonomskih migracij zlasti v bližnjo Avstrijo in Nemčijo zaznanih tudi sorodstvo v teh dveh državah³¹⁶, v nekaj primerih na Dolenjskem in Kočevskem pa se sorodstvene ali prijateljske vezi v Italiji pojavljajo zaradi zgodovinskih selitev določenih romskih družin v Italijo.

Omenjenemu navkljub, so v nekaterih romskih naseljih, predvsem v Beli Krajini, posamezni intervjuvanci omenili, da ne sprejemajo Romov iz drugih naselij v regiji, se z njimi ne razumejo ali družijo. To je lahko metoda vzdrževanja neke vrste socialne stabilnosti v naselju, a je hkrati tudi oblika samosegregacije. Verjetno pa je takšno ravnanje povezano s slabšimi socio-ekonomskimi perspektivami in viri okolij, kjer živijo Romi, tako da med njimi obstaja bojazen, da bi bila ta okolja še bolj obremenjena zaradi (potencialnih) prišlekov. Ponekod pa so takšne izjave najverjetneje posledica določenih preteklih zamer do konkretnih posameznikov ali družin iz romske skupnosti.

V okviru sorodstvenih povezav in medsebojnih odnosov znotraj romske skupnosti je treba omeniti še prostorsko-socialni fenomen izselitve posameznikov romskega naselja v okolja in kraje brez koncentracije romske poselitve. Tu pogosto ne gre samo za izselitev v drugo okolje, temveč tudi – vsaj v primerov Romov iz jugovzhodne Slovenije – za izselitev iz socialno-ekonomske getoiziranosti romskih naselij. Takšne izselitve imajo največkrat za povod sklenitev (neformalnih) zakonskih zvez z neromskimi partnerji. Vzrok za izselitev je lahko tudi spor znotraj romskega naselja, a v takšnih primerih prihaja tudi do izselitve

313 Janko – Spreizerjeva (2003, 152) piše, da bi bil za takratne migracije romskega prebivalstva iz Prekmurja v Vojvodino ustrežnejši izraz *premestitve*.

314 Takšna smo iz pripovedi intervjuvancev – ko so bili med ustanovitelji ali prvimi naseljenci posameznega zaselka njihovi predniki - zaznali v primerih Drnovega, Gazic – Krušč, Borihe, Dolnjih Dobravic in Svržakov.

315 Kot je opredeljeno glede na demografsko velikost zgoraj.

316 Nekateri intervjuvanci pa so imeli tudi sami izkušnje večletnega začasnega bivanja v tujini zaradi tamkajšnje zaposlitve.

v druge vrste socialno-ekonomsko in geografsko marginaliziranega okolja: življenje izven romskega naselja na samem in torej še vedno stran od večinskega kot tudi romskega prebivalstva. Potencialno s tem lahko prihaja tudi do zametkov nastajanja novih romskih naselij.

Kar se tiče ekonomsko-socialnih procesov oz. ekonomskih možnosti prebivalcev naselij je treba omeniti nekaj preteklih sprememb in dejavnikov, ki se tičejo v grobem vseh obravnavanih naselij. Na prvem mestu je vpliv ekonomskih in družbeno-političnih sprememb, ki jih je prinesla osamosvojitve Slovenije leta 1991 na preživetvene strategije Romov. Omenjene spremembe so prinesle nagel upad s tem pa tudi konec večine dotedanjih (tradicionalnih) romskih ekonomskih niš – zeliščarstva, gobarstva, občasnega dela, pomoči v kmetijstvu, trgovine s konji in tudi prosjačenja. To velja skoraj v celoti za Rome z jugovzhoda Slovenije, medtem ko tiste iz Prekmurja ta ekonomska transformacija ni bistveno prizadela zaradi že prej vzpostavljenega zaposlovanja v bližnji Avstriji in še ponekod v tujini. Vsaj kar se tiče zeliščarstva in gobarstva je treba omeniti, da se je s prenehanjem intenzivnega ukvarjanja s tema dvema dejavnostma nekoliko spremenil tudi romski življenjski (letni) ritem, saj so bila s tem prej povezana tudi začasna - sezonska migracijska kroženja.

Po izjavah nekaterih intervjuvancev z jugovzhodnih regij je deloma že prej prihajalo do postopnih sprememb ekonomsko-preživetvenih strategij pri Romih: ko je določene njihove »panoge«, kot recimo drobljenje kamenja za ceste, izpodrivala mehanizacija; zaradi teh razlogov je tudi upadla uporaba konj v agrarne namene itd. Hkrati se je po letu 1991 v že tako ekonomsko šibkejših robnih regijah - kot sta Prekmurje in Bela Krajina – začel postopen propad lokalno-regionalnih zaposlitvenih centrov – večjih industrijskih obratov - ki so imeli do tedaj relativno pomembno vlogo za manjši delež romskih družin.

Temu navkljub se je v treh romskih naseljih Bele Krajine in Posavja³¹⁷ ohranil njihov delni kmetijski ekonomski karakter, kar je med obravnavanimi romskimi naselji, kljub temu da praktično vsa ležijo na podeželju, izjema. V praksi to pomeni, da imajo tamkajšnji prebivalci najetih nekaj kmetijskih površin za obdelavo, posedujejo pa tudi nekaj malega živine.

V kontekstu ekonomskih možnosti Romov v obravnavanih naseljih je treba izpostaviti še večdesetletno močno zaposlitveno vlogo sosednje Avstrije v zahodnem, severnem in deloma osrednjem delu Prekmurja. Ta se seveda ne nanaša samo na Rome, temveč tudi na dobršen delež večinskega prebivalstva te regije. Ob pomanjkanju drugih perspektiv in sistematičnega reševanja socio-ekonomskega položaja Romov v regiji s strani države, je imelo in še ima zaposlovanje v zahodni sosedni za prekmurske Rome pomembno vlogo pri dvigu njihovega socio-ekonomskega standarda. V obdobju po drugi svetovni vojni ravno ta ekonomska možnost pomeni enega ključnih dejavnikov, ki vplivajo na splošno mnogo boljše raven življenjskega standarda kot tudi kakovosti bivalnega okolja prekmurskih Romov v primerjavi s tistimi v jugovzhodni Sloveniji, ki takšne možnosti niso imeli.

V kontekstu ekonomskih procesov, ki zadevajo ta romska naselja je treba omeniti še ugotovitev, da je prav za vse izmed njih značilna praktična odsotnost kakršnihkoli proizvodnih ali storitvenih, ki bi pomenila zaposlitvene možnosti za več kot za več kot za enega prebivalca. Ravno tako so odsotne tudi oskrbne dejavnosti. Ponekod se sicer pojavijo ka-

317 V Borihi, Dolnjih Dobravicah in Drnovem.

kšne izjeme v smislu individualnega ali družinskega ukvarjanja z določeno dejavnostjo,³¹⁸ a te nimajo širšega ekonomsko-socialnega vpliva v samih naseljih.

Samo vzdrževanje ravni (mikro) bivalnega standarda je torej tesno povezano s (stalno) zaposlenostjo. To velja praktično za vsa naselja. Iz pripovedi intervjuvancev kot iz literature je tudi za preteklo obdobje razvidno, da so si bivališča najboljše kakovosti – torej zidane hiše – najprej lahko privoščili tisti maloštevilni Romi, ki so bili redno zaposleni. Enako velja denimo v primeru Prekmurja za prve odjemalce električne energije ter posedovanje moderne gospodinjske tehnologije. V primeru Prekmurja je določen ekonomski standard, pa tudi pridobitev nekaterih norm ter navad okoliškega prebivalstva že relativno zgodaj omogočil komunalno urejevanje naselij in skupno organizirano skrb za njihovo vzdrževanje in nadgrajevanje.

Po drugi strani pa je lahko nadaljnja usoda s tem pa komunalni in širši razvoj romskih naselij ključno odvisen od neurejenega pravnega statusa zemljišč, kjer ta stojijo. Tako se je po letu 1991, ko je prišlo do procesa denacionalizacije, pojavilo več primerov romskih naselij, ležečih večinoma na kmetijskih zemljiščih, ki so zopet prišla v privatne roke. Na tej točki je lahko prišlo do potencialnega konflikta glede statusa romskega naselja, saj se je v preteklih desetletjih v obdobju nekdanje Jugoslavije dogajalo tudi, da so lokalne Rome na določeno (kmetijsko) zemljišče usmerile občinske oblasti same, da pač Romi ne bi bili »v napoto« drugim (v bližnji okolici). Tako je bilo denimo v primeru Hudej, kjer je sicer občina v zadnjih letih aktivno vključena v ureditev položaja z odkupom privatnih zemljišč ter cenovno ugodno prodajo teh Romom. Ravno tako uspešen primer angažmaja občine na tem področju je Kerinov Grm.³¹⁹ Še vedno pa denimo ni rešen problem romskega naselja Gazice – Krušče, kjer so sedaj nezadovoljni uradni lastniki zemljišč, kjer leži naselje, saj jim ti zasedajo zemljo, sami pa morajo plačevati davke. Takšnih problemov pa zaradi tradicionalno urejenih lastniških statusov zemljišč ni v proučevanih naseljih v Prekmurju in v pretežni meri tudi ne v Beli Krajini.

Na področju sodobnih prostorskih in infrastrukturnih procesov ter dostopa do različnih vrst komunalne infrastrukture je treba omeniti na tem mestu nekaj primerov, kjer je v zadnjih letih prišlo do izrazito pozitivnih premikov. Primer dobre prakse je lahko naselje Kerinov Grm, ki ima sedaj na južnem obrobju ob vhodu v naselje nameščeno pokrito avtobusno postajo; pred kratkim pa so ulice v naselju tudi asfaltirali. S tega postajališča je zagotovljen prevoz otrok v OŠ Leskovec pri Krškem. Tamkajšnje stavbe so pred nekaj leti pridobile svoje hišne številke, postopoma pa se je začel tudi odkup zemljišč od občine s strani tamkajšnjih prebivalcev. Vse to pa seveda ne bi bilo možno brez sistematičnega načrtovanja razvoja tega naselja s strani občine pa tudi sodelovanja lokalnih prebivalcev, kar je dolgotrajen in postopen proces. Pozitivne spremembe glede prostorskega urejanja se v zadnjih letih dogajajo dokaj intenzivno tudi v nekaterih drugih obravnavanih romskih naseljih, ki pa so zaradi same marginalne lokacije v odnosu do (bližnjega) „matičnega« neromskega naselja gotovo še vedno na slabšem na področju denimo varnosti dostopa do šol. Tako so v precejšnji meri izboljšali kakovost cestnih povezav do in v naseljih, kot so Serdica – Ljubljana, Hudeje in Smrekec.

318 Kot je denimo psarna v Vanči vasi – Borejcih ali zbiranje odpadkov v Kerinovem Grmu.

319 Tam so se sicer Romi spontano naselili na kmetijskem zemljišču.

Na tem področju je treba omeniti še naselji Hudeje in Kerinov Grm³²⁰, kjer sta v zadnjih letih odprla vrtca za tamkajšnje otroke. S tem se ni povečal samo obisk otrok v vrtcih in posledično olajšal prehod otrok iz vrtcev v OŠ, ampak se je seveda tudi zmanjšalo morebitno tveganje za te otroke glede varnosti dostopa do vzgojno-izobraževalnih institucij. K omenjenemu bi dodali še posebnost dostopa do športne infrastrukture, ki velja za nekatera naselja v Prekmurju. Ta imajo namreč na samih robovih locirana nogometna igrišča, ki imajo tam pomembno športno in socialno funkcijo.

Še od preteklih desetletij pa je naselje Vanča vas – Borejci širši primer dobre prakse: napeljava elektrike v 60. letih, grajenje kanalizacije v 70. ureditev nogometnega igrišča in kasneje asfaltiranje ter cestna osvetljava naselja. A hkrati tudi tu ostajajo nerešene potrebe ali izzivi, ki presegajo pristojnosti samega naselja in zadevajo celotno občino ali širšo regijo: neurejena avtobusna postaja, predvsem pa problem slabe kakovosti pitne vode.

320 Vrtec v Kerinovem Grmu je začel s svojim obratovanjem prav po zaslugi tega projekta.

4. Zaključek

Tako lahko tudi v romskih naseljih relativno plastično razpoznamo tesno medsebojno povezanost določenih ključnih družbeno-ekonomskih, kulturnih, infrastrukturno-komunalnih in prostorskih procesov, ki vplivajo na raven bivalnega okolja, stopnjo vključenosti v ekonomski sistem in družbo ter nasploh na raven kakovosti življenja. Z naštetim v prejšnjem poglavju o skupnih značilnostih razvoja obravnavanih romskih naselij smo tudi odgovorili na delovno vprašanje celotne raziskave, katera so ključna gibalna ekonomsko-socialnih in prostorskih sprememb v naseljih, kjer živijo Romi v Sloveniji, v dobri meri pa tudi na vprašanje, kateri dejavniki ali okoliščine so botrovale k nastanku romskih naselij.

Sodobnih izzivov v obravnavanih romskih naseljih ostaja še veliko. Ti so predvsem usmerjeni k večji stopnji socialne, kulturne, ekonomske in infrastrukturne integriranosti teh naselij in njihovega prebivalstva v širše okoliške regije. Ker gre pri večini teh romskih naselij ter romske skupnosti za demografsko mlado populacijo, bo treba tudi v prihodnje kontinuirano treba dajati velik poudarek na večji vključenosti in uspešnost mladih v šolski sistem in sočasno na dvigu ravni bivalnega okolja v samih naseljih. Medtem ko ti dve področji pogojno še ostajata fokusirani na lokalno-regionalno raven naselij, pa ostaja s tem tesno povezana skrb za nudenje več poklicnih možnosti pristojnost tudi državnih institucij. Na ekonomskem področju je položaj kritičen praktično v vseh analiziranih romskih naseljih, ne glede na regijo, a v kombinaciji tega področja s porastom deleža mladih, ki ostajajo socioalno-ekonomsko na robu družbe, je prav gotovo najslabši položaj v romskih naseljih v jugovzhodnih slovenskih regijah. Prava systemska strategija, kako Romom nuditi bolj spodbudne ekonomske okoliščine, do sedaj še ni bila uvedena. Vsekakor se preko javnih del zaposluje v različnih občinah samo peščica Romov, ravno tako pa jih zelo majhen delež ostaja zaposlenih v regionalnih industrijskih obratih že tako večinoma ekonomsko šibkejših regij. Eden od načinov za postopno izboljšanje položaja na tem področju bi bilo verjetno spodbujanje morebitnih podjetniških iniciativ ter sočasno tudi vsestranskega odpiranja romskih naselij.

S slednjim pojmom je mišljeno odpiranje za »zunanje« obiskovalce preko trženja nekaterih lokalnih in »etničnih« posebnosti omenjenih naselij. Ponekod (npr. Vanča vas – Borejci, Hudeje, Boriha, Drnovo) se, s pomočjo kontinuirane iniciative in organizirane skrbi za socialni ter infrastrukturni razvoj lokalnega prebivalstva, prvi zametki tega že pojavljajo preko organiziranja posameznih športnih, kulturnih in tudi turistično usmerjenih prireditev. To ostaja tesno povezano s področjem izobrazbe in posledično znanja. V

prekmurskih naselij se v zadnjih letih denimo že pojavlja manjši delež posameznikov, ki imajo vsaj srednješolsko izobrazbo in se svoje drugačnosti zavedajo v smislu »dodane vrednosti« oz. kot njihove prednosti ali priložnosti za ekonomsko preživetje.

Osnova za socio-prostorsko normalizacijo in nadaljnji razvoj teh romskih naselij pa je zakonska ureditev statusa zemljišč, kjer to še ni bilo storjeno. V nekaterih primerih to še vedno pomeni v prvi fazi odkup zemljišč s strani občine in v drugi fazi odkup s strani Romov, ki jih to zadeva. Naselja, ki so najbolj negotova glede svoje prihodnosti – kot je denimo Gazice – Krušče – še niso prišla niti do prve faze, v nekaterih pa se v zadnjih letih bolj ali manj uspešno izvaja druga faza (npr. v Kerinovem Grmu in Hudejah). Le s tem procesom je mogoče v teh naseljih izpeljati (manjkajočo) infrastrukturno opremljenost in posledično izboljšati osnovne bivalne pogoje. Za doseg in vzdrževanje določene ravni bivalnega okolja ter večje družbene kohezivnosti prebivalstva romskih naselij pa bi bilo v večjih romskih naseljih, ki so prostorsko-zakonsko že urejena, smiselno vzpostaviti določene skupne prostore (površine oziroma stavbe). Tam bi se lahko odvijale aktivnosti, ki prispevajo k dvigu socialnega, kulturnega in tudi političnega kapitala in bi hkrati služili kot prostori, namenjeni povezovanju z neromskimi (okoliškimi) prebivalci ob določenih priložnostih. Ponekod se zametki takšnih prostorov že kažejo (Vanča vas - Borejci, Kerinov Grm, pogojno Hudeje), drugod jih še ni (Serdica – Ljubljana, Boriha).

Ob koncu je treba omeniti še teme in vprašanja, ki so se odprla v času raziskave za to monografijo, vendar se jih zaradi različnih razlogov nismo uspeli detajlneje lotiti oz. smo jih upoštevali samo delno.

Za celotno raziskavo velja, da se pri analizi socialnih, ekonomskih, prostorskih in drugih procesov, ki zadevajo romska naselja, zaradi časovnih, prostorskih in drugih omejitev praktično nisem ukvarjal tudi s perspektivo okoliškega (neromskega) prebivalstva. Za celotno sliko zgodovinskih in sodobnih omenjenih procesov v teh naseljih ter njihovega prebivalstva pa bi bilo treba poleg te perspektive izvesti raziskavo z vključitvijo še večjega števila intervjuvancev v samih romskih naseljih.

Sicer pa so se kot odprta vprašanja za potencialne nadaljnje raziskave pojavljala še nekatera področja, ki so bila do sedaj s strani drugih avtorjev samo fragmentarno predstavljena in analizirana. Po eni strani sta se kot takšni med raziskavo nakazali dve zgodovinski epizodi Romov na Slovenskem, za katere pa je zaradi velike časovne distance možno intervjuvati vedno manj prič teh dogodkov, obe pa zadevata sam obstoj in usodo Romov in njihovih naselij pri nas. Prva tema je usoda Romov v različnih slovenskih regijah med drugo svetovno vojno, druga pa so posamezni poskusi preselitev oziroma premestitev manjših skupin romskega prebivalstva v obdobju tik po omenjeni vojni – bodisi znotraj Slovenije, bodisi znotraj nekdanje Jugoslavije.

V vseh regijah se je pojavlja tudi zanimivo vprašanje vpliva socialno-ekonomskih, kulturnih in drugih vrst vezi in stikov med Romi na medregionalni ravni znotraj Slovenije pa tudi z romskimi izseljenci. Slednja področja so še toliko bolj aktualna in hkrati neraziskana v obmejnih slovenskih regijah, sploh kar se tiče Prekmurja. Ta regija beleži večdesetletno relativno tesno ekonomsko odvisnost od zaposlovanja v sosednji Avstriji. Socio-ekonomski vpliv tega fenomena na reševanje socio-ekonomske stiske prekmurskih Romov, na dvig njihovega bivanjskega standarda v primerjavi s preostalimi Romi, tradicionalno naseljenimi v Sloveniji, ostaja še eno odprto področje za potencialne nadaljnje raziskave.

Ob vsem tem pa je treba upoštevati tudi vedno aktualne zgodovinske in sodobne dinamike poseljevanja in življenja Romov v »netradicionalnih« območjih Slovenije, kot so denimo največja urbana okolja v osrednjem in vzhodnem delu države ter v številnih občinah, ki sicer niso pojmovane kot občine z omembe vredno romsko poselitvijo.

5. Literatura in viri

Literatura:

- A., A., 1998.** Po sledi dogodkov.... V *Grosupeljski odmevi. Glasilo prebivalcev občine Grosuplje*, 8/9(XXIII), 3.
- A., J., 2010.** Električno dobilo 19 hiš v Hudejah. V *Dolenjski list*, <http://www.dolenjskilist.si/> (2. 3. 2011).
- Baranja, Samanta, Romana Bešter, Milan Brajnik, Branka Bukovec, Konstantin Friedreich, Suzana Geržina, Renata Globevnik, Danijel Grafenauer, Jerneja Jager, Miran Janežič, Barbara Kejžar, Vera Klopčič, Miran Komac, Maja Koretič, Nataša Krese, Matej Križanič, Andreja Luštrek, Mojca Medvešek, Janez Pirc, Dalibor Radovan, Jožica Repše, Urška Štremfel, Lea Udovič & Tatjana Vonta, 2010.** *Dvig socialnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Barbič, Barbara, 2011.** Studio D: Romske težave v Bereči vasi. V *Dolenjski list*, <http://www.dolenjskilist.si/> (24. 4. 2013).
- Bešter, Romana & Mojca Medvešek, 2007.** Education of the Roma Children in Slovenia: Evaluation of the Education Policy Defined in National Action Plan on Social Inclusion (2004-2006). V Miran Komac & Romeo Varga (ur.) *Social Inclusion of Roma. Stories from Finland, Slovakia, Slovenia and Portugal*. Inštitut za narodnostna vprašanja & Regionalna razvojna agencija Mura, Ljubljana & Murska Sobota, 129–183.
- Bešter, Romana & Mojca Medvešek, 2012.** Romani Educational Incubators – An Aid for Students in the Learning Process. V Romana Bešter, Vera Klopčič & Mojca Medvešek (ur.) *Formal and Informal Education for Roma: Different Models and Experience*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 13–35.
- CSD Kočevje** [Center za socialno delo Kočevje], **1991.** Informacija o položaju Romov v občini Kočevje. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 151–158.
- CSD Trebnje** [Center za socialno delo Trebnje], **1991.** Informacija o položaju Romov v občini Trebnje. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 78–91.
- Černič Cvetanovski, Nada, 2011.** Davek za tuje grehe. V *Žurnal*, 16. 4. 2011, <http://www.zurnal24.si> (10. 8. 2012).
- Dvig** [Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti], <http://www.khetanes.si/> (5. 4. 2013).

- Fajfar, Simona, 2011.** Vaščani proti širitvi naselja. V *Delo*, 15. 7. 2011, 8.
- False Starts** [False Starts. The Exclusion of Romani Children From Primary Education in Bosnia and Herzegovina, Croatia and Slovenia], **2006.** Amnesty International, www.amnesty.org/en/library/ (13. 9. 2010).
- Hahonina, Ksenja, 2002.** Nesojena svetnica. V *Mladina* 34, www.mladina.si (24. 8. 2012).
- Hudeje 26.** Romski muzej Hudeje, <http://hudeje26.si/> (4. 4. 2013).
- Ivanc, Robert, 2008.** *Bivanjski pogoji Romov v Sloveniji*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Janko Spreizer, Alenka, 2003.** Reprezentacije migracije prekmurskih Romov skozi antropologijo: iz Prekmurja v Vojvodino in Istro. V Marina Lukšič Hacin (ur.) *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem svetu: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije*. Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana, 143–160.
- Jelenič, Antonija, 1991.** Romska problematika v občini Črnomelj. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 140–145.
- Josipovič, Damir & Peter Repolusk, 2003.** Demografske značilnosti Romov v Prekmurju. V *Dela* 43(1), 142–149.
- Josipovič, Damir, 2009.** Romi in Prekmurje: spremembe v etno-demografski strukturi po letu 1991. V Tatjana Kikec (ur.) *Pomurje: trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri*. Zbornik, 20. zborovanje slovenskih geografov, Ljutomer – Murska Sobota, 26.– 28. marca 2009, 227–238.
- Kočevar, Lidija, 1991.** Informacija o položaju Romov v občini Murska Sobota. Socialno-demografski vidik romske problematike. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja - Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 179–185.
- Komac, Miran, 2005.** Izvlečki iz slovenske »romologije«. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja - Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 47, 134–159.
- Komac, Miran, 2007.** Konstrukcija romskega političnega predstavništva. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja - Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 53–54, 6–26.
- Komac, Miran, Romana Bešter, Felicita Medved, Mojca Medvešek, Janez Pirc, Petra Roter & Natalija Vrečer, 2012.** *Srbi v Beli krajini. Vrlinič, Radojčić i Kordić su bili prvi naseljenci 1593*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Košir, Matej.** Bodo črne gradnje rušili? V *Informacijska borza nepremičnin*, www.ibn.si (26. 3. 2012).
- Kotar, Mojca, 1991.** Informacija o položaju Romov v občini Grosuplje. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 146–149.
- Kovač, Aleksandra K., Blaž Kosovel & Marjetka Nared, 2009.** Judje so bili le vrh ledene gore. MMCjev pogovor z zgodovinarjem Andrejem Pančurjem. V *MMC – RTV Slo*, <http://www.rtv slo.si/slovenija/> (2. 8. 2012).
- Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937.** Zveza za tujski promet za Slovenijo & Uprava krajevnega leksikona Dravske Banovine, Ljubljana.
- Krašovec, Nada, 1991.** Romska problematika v občini Metlika. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 174–178.
- Lamberger Khatib, Maja, Tatjana Pezdir & Kristina Toplak, 2006.** »Bi moral biti nek poseben Rom, da bi si želel izobrazbe«, O romskih otrocih v Osnovni šoli Leskovec

- pri Krškem. V Božidar Jezernik (ur.) »*Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi*«. *Narativne podobe Ciganov / Romov*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana, 219–231.
- Maček, Janko, 2010.** »Tudi Bela krajina se je upirala revoluciji«. V Milček Komelj (ur.) Črnomaljska in metliška knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja. Slovenska matica, Ljubljana, 119–120.
- Miklič, Bogdan, 2009.** Romi v naselju Dolnje Dobravice. V *Ebelakrajina.si*, www.ebelakrajina.si (9. 8. 2012).
- Milharčič Hladnik, Mirjam, 2011.** *IN – IN: življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Mrak, Matjaž, 2010.** *Hudeje 26*. Dokumentarni film (DVD). Romano drom, Friendly Production, Hudeje.
- Nemanič, Jože, 2007.** Podroben opis bivalnih in socialnih razmer Romov v občini Metlika. V *Živi in pusti sled*, www.zigavavpotic.com/datoteke/razmere%20metlika.doc (9. 8. 2012).
- Občina Trebnje, 2005.** *Poročilo o izvedenih ukrepih pri reševanju romske problematike v občini Trebnje v letu 2004*, <http://www.lex-localis.info/KatalogInformacij/> (15. 10. 2010).
- Osnovna šola Sveti Jurij – O šoli**, <http://www.o-rogasovci.ms-edus.si/> (13. 2. 2013).
- Osnovna šola Tišina**, <http://www.os-tisina.si/> (14. 2. 2013).
- Perko, Drago & Milan Orožen Adamič, ur., 1998.** *Slovenija: pokrajine in ljudje*. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Petrovčič, Peter, 2011.** »Zavedam se, da je tudi to nasilje nad otroki...«. V *Mladina 15*, www.mladina.si (24. 8. 2012).
- Polič, Radko, 2010.** »Očitna vrtoglavica od uspehov!«. V Milček Komelj (ur.) Črnomaljska in metliška knjiga: pesmi, zgodbe in pričevanja. Slovenska matica, Ljubljana, 278–279.
- Repič, Jaka, 2000.** *Romsko naselje pri Hudejah. Medkulturni dialog*. Diplomsko naloga. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- RomSvet** [RomSvet – portal projekta Romska hiša / Romano Kher: romske organizacije in društva], <http://www.romsvet.si/sl-si/romi-v-sloveniji/romske-organizacije-in-drustva> (14. 2. 2013).
- Rudaš, Darko & Svet Krajevne skupnosti Pušča, 2011.** Pušča, samostojna krajevna skupnost. V Darko Rudaš (ur.) *100 let naselja Pušča. Zbornik prispevkov ob 100 letnici nastanka naselja Pušča*, 5–21. Krajevna skupnost, Pušča.
- Saje, Marija, 2011.** *NPU za Rome 2010–2015 – akcijski načrti samoupravnih lokalnih skupnosti, kjer živijo Romi*. Rogašovci, Občina Rogašovci, <http://www.lex-localis.infor/files/> (11. 7. 2012).
- Stanković, Dragana & Ernest Sečen, 2013.** Razmere v regiji niso kritične, čeprav brezposelnost narašča. V *Dnevnik*, <http://www.dnevnik.si> (27. 4. 2013).
- Steklačič, Gregor, 2003.** Romi v občini Grosuplje. V Vera klopčič & Miroslav Polzer (ur.) *Evropa, Slovenija in Romi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 287–303.
- Šiftar, Vanek, 1970.** *Cigani: minulost v sedanosti*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Škraba, Urška, 2007.** *Integracija Romov v občini Grosuplje*. Magistrsko delo. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Štrukelj, Pavla, 2004.** *Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Družina, Ljubljana.
- Šumi, Irena & Damir Josipovič, 2008.** Avtohtonost in Romi: k ponovnem premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji. V *Dve domovini / Two Homelands*, 28, 93–110.

- Tancer, Peter, 1994.** *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Založba obzorja, Maribor.
- Tominešek Čekulić, Tadeja, 2010.** Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce (1941 – 1945). V *Kronika*. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 58, 859–874.
- Urh, Špela, 2006.** Socialna izključenost Romov v Beli Krajini. V *Socialno delo / Social Work* 45(1/2), 41–49.
- Urh, Špela, 2009.** *Etnično občutljivo socialno delo z Romi*. Doktorska disertacija. Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Vonta, Tatjana, Jerneja Jager, Tina Rutar Leban, Maša Vidmar, Samanta Baranja, Sonja Rutar, Ana Mlekuž, Andreja Jaklič Šimnic, Jelena Vidmar & Fanika Balič, 2011.** *Nacionalna evalvacijska študija uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli*. Končno poročilo. Pedagoški inštitut, Ljubljana, http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/Evalvacijske/Evalvacijska_studija_Romski_ucenci.pdf (14. 2. 2013).
- Zadravec, Jože, 1991.** Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji. V *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 25, 78–91.
- Zore, Janoš, 2011.** Romi z Drnovega s proslavo v svojem naselju. V *Delo*, 8. 4., www.delo.si (10. 8. 2012).
- Zore, Janoš, 2012.** Romom se izplača, če hiš ne legalizirajo. V *Delo*, 18. 3., www.delo.si (17.5.2012).
- Zupančič, Jernej, 2007.** Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela* 27, 215–246.
- Zupančič, Jernej, ur., 2010.** *Prostorski problemi romskih naselij v Sloveniji*. Elaborat. Ministrstvo za okolje in prostor – Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, Ljubljana.
- Zupančič, Jernej, 2011.** *Koncept modernizacije romskih naselij v Sloveniji*. Elaborat. Strokovna skupina za reševanje prostorskih problemov romskih naselij v Sloveniji – Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana.

Viri:

- Ocene CSD** [Ocene o številu in demografski strukturi romskega prebivalstva, živečih na območju delovanja naslednjih centrov za socialno delo], **2011**: Brežice, Črnomelj, Grosuplje, Kočevje, Krško, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Ribnica, Trebnje.
- Odlok** [Odlok o spremembah in dopolnitvah dolgoročnega plana Občine Krško za obdobje 1986 – 2000 in družbenega plana Občine Krško za obdobje 1986 - 1990], **2002**. Uradni list Republike Slovenije 90, 24. 10. 2002.
- Odlok** [Odlok o lokacijskem načrtu za romsko naselje »Kerinov Grm«], **2005**. Uradni list Republike Slovenije 39, 19. 4. 2005.
- Podatki MŠŠ** [Podatki Ministrstva za šolstvo in šport o Romskih učencih v slovenskih osnovnih šolah v šolskem letu 2010–11], **2011**.
- PISO** [Prostorski informacijski sistem], **2013**, <http://www.geoprostor.net/piso> (2.4.2013).
- Prostorski razvoj** [Prostorski razvoj romskih naselij (osnutek). Interna dokumentacija projekta Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti], **2011**. Geodetski inštitut, Ljubljana.

- SI-Stat** [SI-Stat podatkovni portal], **2012**. Statistični urad republike Slovenije, <http://pxweb.stat.si/pxweb/> (17. 12. 2012).
- Topografska** [*Topografska karta 1:25.000, Murska Sobota 4a*], **1949 [1937]**. Vojnogeografski institut, Beograd.
- Zapisnik** [Zapisnik 7. redne seje sveta KS Cerklje ob Krki 30. 6. 2011], **2011**. Črešnjice info s Srečkom, <http://cresnjiceinfo.net/> (10. 8. 2012).
- Zgodovinski izpisek iz Zemljiške knjige**, <http://evlozisce.sodisce.si/esodstvo> (27. 5. 2013).
- Žagar, Ksenija, Blaž Barborič & Dalibor Radovan, ur., 2013**. *Tematski atlas romske poselitve v Sloveniji*. Geodetski inštitut Slovenije, Ljubljana.

6. Seznam prilog

Zemljevid 1: Lega izbranih romskih naselij v občinah Slovenije

Zemljevid 2: Lega romskih naselij Serdica – Ljubljana in Vanča vas - Borejci znotraj prekmurskih občin

Zemljevid 3: Topografski načrt romskega naselja Serdica – Ljubljana in bližnje okolice

Zemljevid 4: Topografski načrt romskega naselja Vanča vas – Borejci in bližnje okolice

Zemljevid 5: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Serdica – Ljubljana (1987-2009)

Zemljevid 6: Lega romskih naselij Smrekec, Hudeje in Željne znotraj dolenskih občin

Zemljevid 7: Topografski načrt romskega naselja Smrekec in bližnje okolice

Zemljevid 8: Topografski načrt romskega naselja Hudeje in bližnje okolice

Zemljevid 9: Topografski načrt romskega naselja Željne in bližnje okolice

Zemljevid 10: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Hudeje (1980-2010)

Zemljevid 11: Lega romskih naselij Drnovo, Kerinov Grm in Gazice - Krušče znotraj posavskih občin

Zemljevid 12: Topografski načrt romskega naselja Kerinov Grm in bližnje okolice

Zemljevid 13: Topografski načrt romskega naselja Drnovo in bližnje okolice

Zemljevid 14: Topografski načrt romskega naselja Gazice - Krušče in bližnje okolice

Zemljevid 15: Lega izbranih romskih naselij znotraj belokranjskih občin

Zemljevid 16: Topografski načrt romskega naselja Boriha in bližnje okolice

Zemljevid 17: Topografski načrt romskega naselja Svržaki in bližnje okolice

Zemljevid 18: Topografski načrt romskega naselja Križevska vas – Gaugen Hrib in bližnje okolice

Zemljevid 19: Topografski načrt romskega naselja Dolnje Dobravice in bližnje okolice

Zemljevid 20: Topografski načrt romskega naselja Gradac in bližnje okolice

Tabela 1: Število Romov v romskih naseljih v občini Metlika in število vsega prebivalstva ter vseh Romov v občini Metlika (1990 in 2011).

Zemljevid 21: Časovni pregled prostorskega razvoja romskega naselja Boriha (1980-2010)

7. Imensko in stvarno kazalo

A

Avstrija 11, 15, 16, 18, 20–25, 27, 63, 83, 84, 88

B

Bela Krajina 9, 19, 26, 43, 48, 56, 58, 61, 63–80, 82–85

Boriha 8–10, 63–65, 70–79, 81–84, 87–88

Brezje na Gorenjskem (glej tudi romanje) 44, 58

Brežice (občina) 8, 50, 54–56, 58, 60–62

Č

Črnomelj (občina) 41, 59, 63–64, 71, 72, 75–76, 79, 82

D

Dolenjska 7, 9, 26, 29–49, 56, 58, 61, 63, 76, 80, 82–83

Dolnje Dobravice 9–10, 63–64, 68, 70–77, 81–84

Drnovo 9–10, 50–51, 53, 55–61, 81–84, 87

druga svetovna vojna 15–16, 19, 25, 38, 41, 73, 83, 88

G

Gaugen Hrib (glej tudi Križevska vas) 9–10, 63–64, 67–70, 73–77, 79, 81, 82

Gazice (glej tudi Krušče) 8–10, 50, 51, 54–58, 60–62, 81–83, 85, 88

Gradac 9–10, 63–64, 69, 71–77, 81, 82

Grosuplje (občina) 29, 30–39, 42–43, 45, 47–49, 55, 61, 81–82

H

Hrvaška 18, 41–43, 63, 72

Hudeje 8–10, 29–31, 35–36, 38–40, 42–49, 59, 80–82, 85–88

I

Italija 43, 83

izobraževanje (glej tudi šolstvo) 8, 10, 23–28, 44–47, 58–62, 76, 79–80, 86–88

K

Kanižarica 9, 10, 63–64, 70–77, 79, 81–82

Kerinov Grm 8–10, 46, 50–52, 55–62, 81–82, 85–86, 88

Kočevje (občina) 9, 29, 30, 34–35, 38, 41–44, 48, 58, 72, 75, 80, 82–83

Križevska vas (glej tudi Gaugen hrib) 9–10, 63–64, 67–70, 73–77, 79, 81, 82

Krško (občina) 8, 46, 50–51, 55–56, 58–60, 62

Krušče (glej tudi Gazice) 8–10, 50, 51, 54–58, 60–62, 81–83, 85, 88

M

Madžarska 15–16, 18, 23

Metlika (občina) 8, 57, 63–64, 66, 70–77, 79

N

Nemčija (Zvezna republika) 20, 24, 83
nogomet 24, 26–27, 76, 86
nomadizem 72, 73, 82

O

obmejnost 9, 15, 41, 63, 79–80, 88

P

Posavje 9, 29, 50–63, 75, 80, 82–84
Prekmurje 7, 9, 11–28, 43–44, 58, 63,
79–88
Pušča 8, 11, 18, 20–21, 24, 81

R

Rogašovci (občina) 11, 15–16, 21, 23–26
romanje (glej tudi Brezje na Gorenjskem)
44, 58
romski jezik 15, 23, 28, 44, 75

S

Serdica – Ljubljana 9, 11–17, 21–27, 81–
82, 85, 88
Sinti 16, 25, 41, 43, 73, 83
Smrekec 9–10, 29–31, 34, 36–38, 43–47,
49, 80–82, 85
Svržaki 9–10, 63–64, 66, 70–77, 79, 81–
83

Š

šolstvo 8, 10, 23–28, 44–47, 58–62, 76,
79–80, 86–88

T

Tišina (občina) 11–12, 15, 18, 25–26
Trebnje (občina) 8, 29–30, 35–36, 38–39,
42, 44, 46–47, 49, 55, 61

V

Vanča vas – Borejci 9–12, 14–15, 18–27,
81–83, 85–88
vrtec 24–26, 45–47, 57–60, 62, 75, 86
vrtec Hudeje 46–47, 86
vrtec Kerinov Grm 46, 57–60, 62, 86

Z

zaposlitev 20–21, 25–27, 37, 39, 41–42,
56–58, 62–63, 70, 74–75, 79, 83–85,
87–88

Ž

Željne 9–10, 29, 30, 33–36, 41–46, 48,
81–83

